

**DEJINY NOVOVEKU
OD ZÁMORSKÝCH OBJAVOV
PO VEĽKÚ FRANCÚZSKU REVOLÚCIU**

Ján MOJDIS

Prešov 2013

Recenzenti: Doc. PhDr. Gita Geremešová, PhD.
Doc. PhDr. Martin Javor, PhD.

Vydala: © Prešovská univerzita v Prešove, 2013
Filozofická fakulta
Publikácia bola vydaná elektronicky v Digitálnej knižnici UK PU:
<http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Mojdis1>

Vydanie: prvé

ISBN 978-80-555-0886-3

OBSAH

Úvod	5
1. Európa a „ostatný svet“ koncom 16. a začiatkom 17. storočia	7
<i>Porovnanie vývoja Európy a „ostatného sveta“ koncom 16. a začiatkom 17. storočia</i>	<i>8</i>
<i>Čína v období prelomu stredoveku a novoveku</i>	<i>9</i>
<i>Moslimský svet</i>	<i>13</i>
<i>Japonsko</i>	<i>15</i>
2. Spoločenské a hospodárske pomery v Európe v 17. storočí	19
<i>Renesancia ako základy nového pohľadu na vedu a techniku</i>	<i>19</i>
<i>Poľnohospodárstvo</i>	<i>24</i>
<i>Finančná revolúcia</i>	<i>25</i>
<i>Administratívne a politické pomery</i>	<i>26</i>
3. Vznik a rozvoj manufaktúr	28
4. Dejiny amerického kontinentu po ich objavení Európanmi	33
<i>Španielske koloniálne državy na Americkom kontinente</i>	<i>35</i>
<i>Medzinárodný boj o kolónie</i>	<i>40</i>
<i>Cirkev v kolóniách</i>	<i>41</i>
5. Anglicko na prahu novoveku	43
<i>Dynastia Tudorovcov v dejinách Anglicka</i>	<i>45</i>
<i>Upevnenie postavenia Anglicka v európskej politike na konci 16. storočia</i>	<i>48</i>
<i>Vývoj hospodárstva Anglicka v období vlády Tudorovcov</i>	<i>52</i>
6. Anglická buržoázna revolúcia	55
<i>Zakladateľ dynastie Stuartovcov v dejinách Anglicka Jakub I.</i>	<i>56</i>
<i>Karol II. (1625 – 1649)</i>	<i>57</i>
<i>Anglicko pod vládou O. Cromwella</i>	<i>60</i>
<i>Anglicko po smrti O. Cromwella</i>	<i>62</i>

7. Dejiny európskeho absolutizmu	66
<i>Armand Jean du Plessis – tvorca absolutizmu „pre seba a kráľa“</i>	<i>67</i>
<i>Armand Jean du Plessis (1585 – 1642) – kardinál Richelieu</i>	<i>70</i>
<i>Francúzsko v období vlády Ľudovíta XIV. (1643 – 1715)</i>	<i>73</i>
<i>Ľudovít XIV. (1638 – 1715)</i>	<i>74</i>
8. Východná a severná Európa v období ranného novoveku	81
<i>Rusko v 17. a začiatkom 18. storočia</i>	<i>83</i>
<i>Peter I. ako reformátor Ruska</i>	<i>84</i>
<i>Charakteristika hlavných črt medzinárodných vzťahov v 18. storočí</i>	<i>86</i>
9. Osvietenstvo v dejinách	89
<i>Encyklopédia alebo Racionálny slovník vied, umenia a remesiel</i>	<i>93</i>
<i>Charakteristika francúzskej encyklopédie</i>	<i>95</i>
<i>Encyklopédia o Slovensku a Uhorsku</i>	<i>95</i>
10. Priemyslová revolúcia v Anglicku	97
Záver	103
Pramene a požítá literatúra	105

Úvod

Vychádzajúc z potrieb súčasného modelu pedagogického procesu na vysokých školách je potrebné rozvíjať nové trendy a to ako v oblasti didaktickej tak aj obsahovej. Preto aj príprava budúcich učiteľov dejepisu, či odborníkov pre prax, kde sa vyžaduje vysokoškolské historické vzdelanie, by mala meniť nielen svoj obsah, ale aj formu. A práve jedným z významných fenoménov, ktorý vstúpil do týchto procesov sú informačno-komunikačné technológie. Hoci akademické prostredie na vysokých školách vždy bolo a aj dnes je výrazne konzervatívnym prostredím, nemôže sa týmto procesom vyhýbať a tak sledujeme aj na vysokých školách neustály nárast využívania IKT, nevynímajúc historikov. Aj z týchto dôvodov sme sa rozhodli pre vydanie prvej časti učebnice z dejín novoveku v elektronickej podobe, pretože si uvedomujeme, že je to najrýchlejšia cesta k tomu, aby si táto učebnica našla svojich adresátov.

Obsah tejto prvej časti sa zameriava na procesy, ktoré prebiehali v Európe, ale aj mimo nej na prelome 17. storočia až do Veľkej francúzskej revolúcie 1789 a ktoré predurčovali to, že sa Európa postupne stáva určujúcim centrom svetového diania. V úvode ide o porovnanie vývoja Európy vo všeobecnosti s najvýznamnejšími vtedajšími centrami svetovej civilizácie, či už ide o Čínu, Japonsko prípadne moslimský svet, reprezentovaný Osmanskou ríšou. Následne charakterizujeme politický a hospodársky vývoj v tých európskych krajinách, ktoré postupne určujú civilizačné trendy nielen v Európe, ale postupne aj mimo nej. Ide predovšetkým o Francúzsko a Anglicko, ktoré v západnej Európe predstavujú dva odlišné prístupy vývoja tak v oblasti politickej, kultúrnej ako aj hospodárskej. Španielsku sa venujeme okrajovo nakoľko táto prvá „európska imperiálna mocnosť“ postupne stráca svoje prioritné postavenie a nemá taký vplyv na určujúce trendy Európy a sveta. Z hľadiska vývoja v 17. a začiatkom 18. storočia venujeme veľkú pozornosť takým udalostiam ako bola anglická revolúcia a vznik konštitučnej monarchie, či nástup a vývoj európskeho absolutizmu, kde na príklade dejín Francúzska môžeme najjasnejšie sledovať trendy, ktoré predstavujú absolutizmus vo všetkých jeho podobách. V ďalšej časti sa zameriavame na stručný prehľad politických dejín severnej a východnej Európy, s tým, že si všímame predovšetkým základné trendy, ktoré mali určujúci vplyv nielen na samotné krajiny, ale predovšetkým na udalosti širšieho dopadu, či už európskeho alebo mimoeurópskeho. Osobitnú kapitolu venujeme európskemu osvietenstvu, ktoré

vnáša do európskeho prostredia nové pohľady na všetky oblasti života, kde si všímame aj jeho prejavy v najrôznejších oblastiach života a súčasne predstavujeme najvýznamnejšie osobnosti a inštitúcie, ktoré boli šíriteľmi osvietenenských myšlienok v 18. storočí. Záverečná časť je venovaná počiatkom procesu modernizácie, kde sa sústreďujeme na charakteristiku predpokladov a priebehu priemyslovej revolúcie v Anglicku, pretože práve priemyslová revolúcia a následne Veľká francúzska revolúcia, tvoria rozhodujúce medzníky v európskych dejinách, ktoré najvýraznejším spôsobom určili ďalšie smerovanie sveta, nakoľko aj tieto dve udalosti sú tým faktorom, ktorý predurčil Európe v nasledujúcom období jej prvenstvo vo svete a možnosti podmanenia si ostatného sveta v priebehu 19. a začiatkom 20. storočia. Doplnením práce je obrazová, kartografická a grafická príloha pre zvýraznenie niektorých významných udalostí, osobností, či lepšiu orientáciu v danej problematike. Z hľadiska pramenných zdrojov, či odbornej literatúry je celkový záber veľmi široký, nakoľko opierali sme sa tak o prístupne slovenské a české zdroje, ktoré sme dopĺňali využitím zahraničnej literatúry a to tak v printovej ako aj elektronickej podobe. Nakoľko žiadny z uvádzaných zdrojov nie je určujúcim, či dominujúcim o použitej literatúre nám bližšie napovie uvedený zoznam v závere práce, prípadne odkazy v texte.

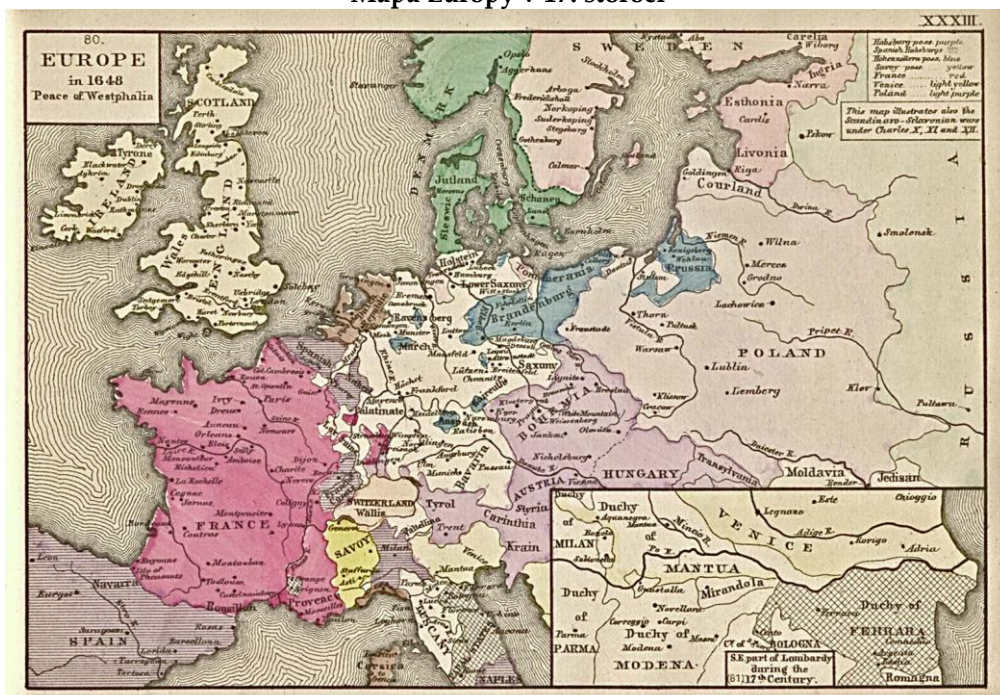
Dúfame, že táto učebnica bude vhodným doplnok pri príprave budúcich učiteľov dejepisu, historikov, archivárov, či príbuzných vedných odborov, hoci si uvedomujeme, že celý rad otázok predovšetkým dejín mimoeurópskeho prostredia sme nezachytili, avšak to ani nebolo naším zámerom.

kapitola 1

Európa 17. storočia

Začiatok 17. storočia sa v Európe niesol v znamení istých očakávaní, ktoré so sebou prinášali jednak čoraz podrobnejšie informácie o „Nových svetoch“, zmeny, ku ktorým došlo po reformácii a protireformácii a nové objavy, hlavne v oblasti prírodných vied. Musíme však dodať, že tieto charakteristiky badáme predovšetkým v štátoch západnej Európy, nakoľko stredná a východná Európa naďalej zostávala vo feudálnom zajatí. Osmanská ríša zažívala ešte dozvuky svojej expanzie, Afrika zostávala pre Európu naďalej neznámym kontinentom a východné veľké ríše ako Čína a Japonsko prechádzali zložitými vnútornými premenami vyplývajúcimi aj s prvými stretmi s európskou civilizáciou, či vnútornými problémami, ktoré následne viedli k ich snahe o izoláciu. Prvá polovica 17. storočia v Európe sa niesla aj v znamení rozsiahlych a súvislých bojov, ktoré so sebou prinášali pustošenie, ktorému sa vyhla iba veľmi malá časť Európy. Príčinami týchto bojov boli faktory náboženské, hospodárske a diplomatické. Vo vývoji európskej kultúry 17. storočie môžeme považovať aj za dôležitý orientačný medzník, nakoľko práve v tomto období vstupuje európska kultúra z renesančnej epochy do novej epochy nazvanej barok. Táto nová kultúrna epocha zahŕňa celé 17. storočie a napriek tomu, že tento sloh ovládol celú Európu mal v jednotlivých európskych krajinách aj svoje špecifiká. Šírenie baroka v Európe je spájané so šírením potridenstského katolicizmu, avšak má aj svoje výnimky v severnej Európe, či v strednej Európe. Na základe sledovania vývojových línií 17. storočia mnohí historici nazývajú 17. storočie aj ako storočie „krízy“ a to nielen klimatickej, ale aj hospodárskej, či politickej. Z európskeho hľadiska však znamená 17. storočia vstup do epochy podmaňovania sveta a vytvorenie predpokladov pre nástup modernizácie.

Mapa Európy v 17. storočí

Zdroj: The Archaeologist's Guide to the Galaxy.. by Thomas Evans [online]. [cit. 2013-09-18]
Dostupné na internete tu.

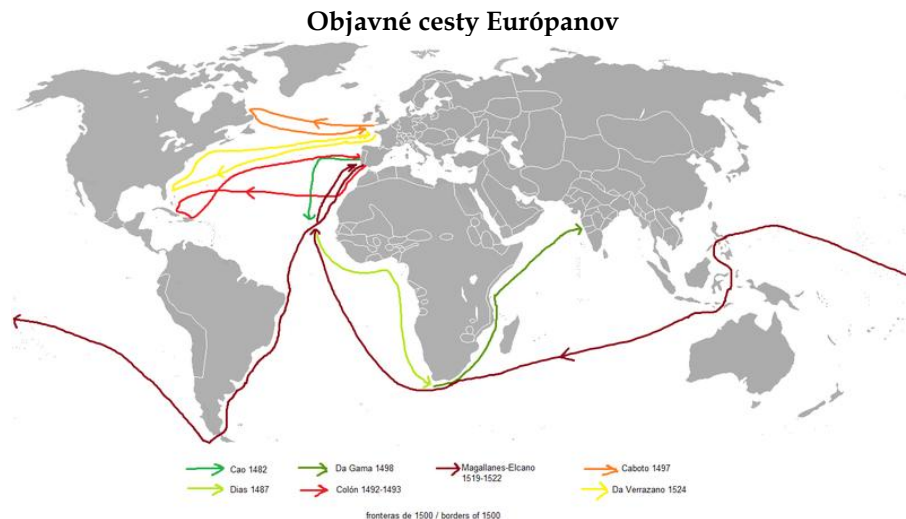
Porovnanie vývoja Európy a „ostatného sveta“ koncom 16. a začiatkom 17. storočia

Predel medzi modernou dobou a pred modernou dávajú mnohí historici do roku 1500.¹ Poznatky Európanov o ostatnom svete mimo Európy boli v tomto období iba veľmi neúplne, často v nich bolo množstvo výmyslov, či dohadov. Európa v tomto čase bolo v porovnaní napr. s Indiou, či Čínou menej ľudnatá alebo menej úrodnejšou oblasťou sveta. Z hľadiska geopolitického bola Európa nie najlepšie rozčlenenou, na severe bola ohraničená ľadom a vodou, na západe zase vystavená častým nájazdom z východu a zraniteľná obchvatmi z juhu (napríklad Normani, či Arabi v stredoveku).

Keď roku 1453 dobyli Turci Carihrad a postupne aj ďalšie oblasti Balkánu Európa sa ocitla vo veľkom nebezpečenstve, ešte horšia situácia nastala v 20 – tých rokoch 16. storočia keď sa Turci dostali až ku Viedni a na juhu ohrozovalo talianske mestá turecké loďstvo. Európa v tomto období bola aj značne roztrieštená, tvorilo ju množstvo malých kráľovstiev, kniežactiev, panstiev a mestských štátov. Na západe síce už boli silné monarchie ako Španielsko, Francúzsko a Anglicko, ale tie bojovali skôr medzi sebou a prežívali rôzne vnútorné nepokoje (Francúzsko napr. náboženské vojny a pod.). Vcelku môžeme konštatovať, že Európa v tomto období nepredstihovala ostatný svet ani vo vede (tu čerpala silne z arabských poznatkov), ani v kultúre. V tomto

¹ Napr. H. McNeill v práci Dejiny sveta, Londýn 1979.

období boli všetky veľké svetové centrá svetovej civilizácie zhruba na rovnakom stupni vývoja. V nasledujúcom období sa však tento stav začal výrazne diferencovať a to vo všetkých oblastiach končiac životných štýlom obyvateľov Európy. Európania začínajú predbiehať ostatný svet vo všetkých oblastiach života.

Zdroj: Wikipedia, the free encyclopedia [online]. [Cit. 2013-09-18].
Dostupné na internete tu.

Čína v období prelomu stredoveku a novoveku

Pri charakteristike rozvoja hospodárstva, vedy a kultúry v Číne v 15. storočí by sa mohlo zdať, že práve Čína je tou najvyspelejšou časťou sveta. Dokladal to jednak pomerne dobrý hospodársky systém založený na závlahovom hospodárstve, hierarchizované a vzdelané úradníctvo a celý rad ďalších faktorov. V porovnaní s Európou žilo v Číne v 15. storočí okolo 130 miliónov obyvateľov, zatiaľ čo v Európe v tomto období iba okolo 55 miliónov. Oddávna v Číne existovali veľké knižnice a tlač pohyblivými literami bola známa v Číne už v 11. storočí.

Mapa od Willem Janszoon Blaeu (1571 – 1638)

Zdroj: History of cultural contacts Europe – East Asia [online]. [2013-01-10].
Dostupné na internete [tu](#).

Čínske veľkomestá boli oveľa väčšie než v Európe, Číňania poznali papierové peniaze, existovala tu na vysokej úrovni rozvinutá železiarenská výroba. Za južnej dynastie Sung a Juan došlo k Číne k búrlivému technickému rozvoju predovšetkým pri výrobe lodí. Roku 1400 mala už Čína storočné kontakty s cudzími krajinami a vyvážal sa hodváb, porcelán a medené mince. V rokoch 1403 – 1419 lodenice v Nankingu postavili okolo 2000 lodí, pričom niektoré lode boli dlhé až 130 m a široké 50 m. Bol tam rozvinutý obchod nielen vnútorný, ale aj zahraničný prostredníctvom veľkého loďstva (r. 1420 mali 1350 vojnových lodí, 400 plávajúcich pevností a 250 lodí na ďaleké plavby). Čínski moreplavci v rokoch 1405 – 1433 uskutočňovali veľké expedície až do oblasti Červeného mora a Afriky. Európanom v tomto období trvalo ešte skoro 100 rokov než vstúpili do éry zámorských objavov. Tento nebývalý rozmach zastavilo roku 1433 cisárske nariadenie, ktorým bola zakázaná ďalšia výstavba lodí a bolo možné stavať iba menšie dvojstážňové lode. Čína v období vlády dynastie Ming mala potenciálne veľký náskok pred ostatným svetom, avšak akoby ho odmietla využiť. A tak od druhej polovice 15. storočia sledujeme v Číne ústup od hospodárskeho, kultúrneho a technického rozvoja a dochádza k obratu skôr k minulosti ako budúcnosti, vychádzajúc aj z konfucionizmu. Americký historik Ray Huang tvrdí, že to boli práve ekonomické problémy v Číne a roku 1428 zmarená mingská intervencia do Vietnamu, čo viedlo k stagnácii. Od roku 1431 je Vietnam uznaný ako nezávislý vazalský štát. V polovici 15. storočia sa musela Čína brániť pod náporom tlaku Mongolov a v niekoľkých bojoch boli Číňania dokonca porazení. Cisár bol dokonca zajatý

Mongolmi a na cisársky trón bol dosadený iný cisár. Čína v nasledujúcom období začína presadzovať skôr obrannú politiku a roku 1447 sa začína stavať „Veľký čínsky múr“, ktorý sa stavala aj v priebehu 16. storočia. Následne dochádza k hospodárskemu, technickému aj kultúrnemu úpadku a Čína sa začína izolovať od ostatného sveta. Úpadok mingskej námornej sily a zákaz stavať väčšie lode viedol k rozšíreniu pirátstva.

Systém vazalských štátov a tribútov dosiahol v tomto období vrchol, avšak nie ako dôkaz sily čínskeho cisárstva, ale ako forma obrany svedčí o jeho slabosti. Víťazi odporu proti obchodu a xenofóbia čím následne Čína ustúpila zo svetovej scény. V politike a hospodárstve sa začali viac uplatňovať morálne princípy konfucionizmu a nie praktické princípy, ktoré boli pre nižšie vrstvy (remeselníkov, roľníkov apod.). Na konci vlády dynastie Ming sa rozmohlo frakcionárstvo a vláda nebola jednotná, cisár upadal do pasivity práve v období keď ríša potrebovala silné vedenie. Poľnohospodárstvo už nestačilo udržať krok s rastúcou mestskou populáciou a ani vystriedanie dynastie Ming oveľa silnejšou dynastiou mandžuskou po roku 1644 nezastavilo úpadok. Ukazuje sa, že toto dobytie Číny zvonku bolo ľahšie ako zvnútra.

Mandžuovia na svojej ceste k moci využili jednak výhodnú polohu svojho územia na hraniciach s Čínou, kde sa zoznamovali s čínskymi spôsobmi a uchovávali si istú nezávislosť. Zakladateľ mandžuského štátu Nurhači (1559 – 1626) začal svoju kariéru ako nižší kmeňový náčelník, ktorý zjednotil susedné kmene podobne ako Džingischán. Za hlavné mesto si vybral Mukden a jeho syn Chuan Tchaj – ťi si na východe podmanil Kóreu a na západe uzavrel mier s kočovnými kmeňmi vo vnútornom Mongolsku. Roku 1636 pomenoval svoj národ Mandžua a vyhlásil dynastiu Čching (čistá), zároveň vzniká aj mandžuské písmo. Do roku 1644 Mandžuovia podnikali množstvo vpádov do Severnej Číny, avšak nemali dosť síl na to, aby povalili dynastiu Ming. Avšak keď mingský generál Wu San-Kuej pozval Mandžuov do severnej Číny, aby mu pomohli potlačiť roľnícke povstanie začal sa proces preberania moci v Číne novou mandžuskou dynastiou. Porazili povstalcov a jasne dali najavo, že chcú si Čínu podmaniť a vytvoriť silnú vládu. V niektorých oblastiach Číny začína genocída zástancov dynastie Ming a samovraždy celých kniežacích rodín, ktoré nechceli zradiť svojho cisára z dynastie Ming. Iní sa dali plne do služieb novej moci a roku 1644 dobyli Mandžuovia Peking, avšak trvalo ešte ďalšiu generáciu kým sa im podarilo obsadiť ostatné územie Číny. Dokonca r. 1673 došlo k povstaniu proti novému cisárovi z dynastie Čching bolo avšak neúspešné.

Čína sa však uzatvára a začína sa hospodárska stagnácia a úpadok v porovnaní s Európou. Pre ilustráciu keď roku 1736 sa začali dynamicky rozvíjať železiarne Abraháma Darbyho v Anglicku oproti tomu v Číne prestali fungovať vysoké pece v Honane a Hopei, ktoré tam existovali už od 9. storočia.

Prvý kresťanský misionár v Číne v 17. storočí Rafael Perestrella

Zdroj: The Jesuits in China Poster[online]. [cit. 2013-09-18]. Dostupné na internete [tu](#).

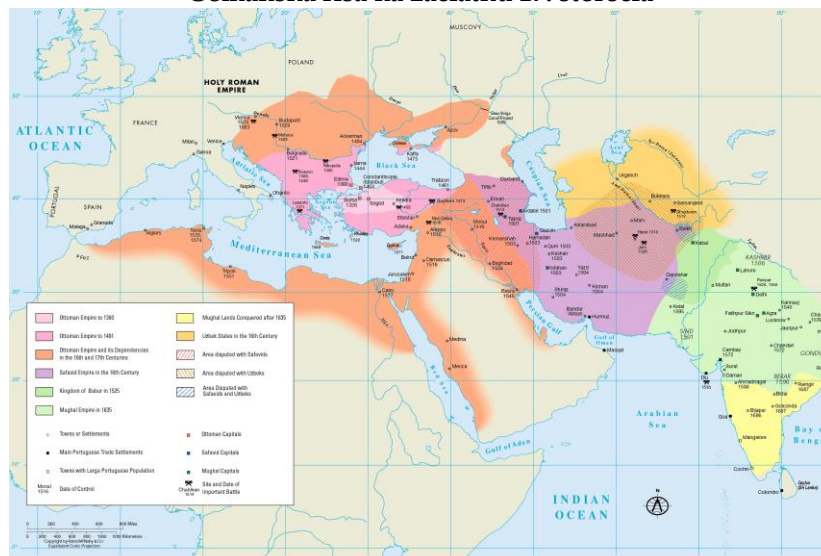
Šestnásťte storočie znamená príchod Európanov do Číny. Keď roku 1516 priplávala do Číny prvá portugalská loď pod vedením Rafaela Perestrella, pôvodom z Talianska začali sa Európania zoznamovať s čínskou civilizáciou a jej obraz prinášali do Európy. Následne v roku 1517 do čínskeho Kantonu priplávalo už 8 portugalských lodí pod vedením Fernaa de Andrade, ktorý v provincii Kuang-tung chcel založiť obchodnú faktóriu a jeho vyslanec Tomé Pires bol s touto žiadosťou na cisárskom dvore, avšak neuspel (narazil na odpor cisárskej despotie). Iná portugalská eskadra sa o to pokúsila iným spôsobom a násilím, preto cisárske úrady sa rozhodli prerušiť styky s Európanmi. Roku 1535 sa skupine približne 1200 Portugalcov podarilo na istý čas usadiť na pobreží Číny, ale roku 1549 boli odtiaľ vyhnaní. Úspech slávili Portugalci až roku 1557 keď rôznymi spôsobmi získali územia Macao a založili tak svoju kolóniu. Roku 1590 založili aj ďalšiu kolóniu na Tchaj-wane, ktorú neskôr prevzali Španieli. Španieli sa objavili v juhovýchodnej Ázii v druhej polovici 16. storočia a od roku 1564 kolonizovali Filipíny (pomenovali ich podľa španielskeho kráľa Filipa) a získali túto kolóniu od Číňanov definitívne po krvavom masakre v Luzone roku 1603. Následne od začiatku 17. storočia začali sa o Čínu zaujímať Holanďania a Angličania. Po obchodných cestách Európanov za čoskoro vydali aj kresťanskí misionári, predovšetkým jezuiti, prvým kresťanským misionárom v Číne bol mladý taliansky jezuita Matteo Ricci (roku 1581), prijali ho aj na cisárskom dvore, kde dokonca dostával aj plat. Neskôr sa tam dostali aj ďalší Európski učitelia. Okrem šírenia novej viery pomáhali Číňanom s výrobou strelných zbraní (odlievať delá, náboje), spresnili čínsky kalendár. Upravovali náboženské texty tak, aby boli zrozumiteľné pre Číňanov. Ďalšími známymi Európanmi tam boli Ferdinand Verbiest (1623 – 1688), ktorý pochádzal z Holandska (astronóm a fyzik), Guiseppe Castiglione (1688 – 1768) maliar a architekt. Vďaka Európanom sa dostali do Číny aj plodiny z amerického kontinentu (kukurica, zemiaky, arašidy, tabak a pod.). Roku 1618 prišla do Číny z východnej Sibíri skupina Rusov pod vedením kozáka Ivana Petlina. Po jezuitoch prichádzajú do Číny aj predstavitelia ďalších rádov a to františkáni a dominikáni. Neskôr medzi týmito kresťanskými rádmí dochádza ku konfliktom, ktoré riešil pápež Benedikt XIV. a keď cisár odmietol

rešpektovať jeho rozhodnutia r. 1724 bolo kresťanstvo vyhlásené za heterodoxné a zakázal ho.

Moslimský svet

Rovnako ako aj v iných častiach sveta aj na Blízkom východe sa spája začiatok novoveku so silnejším vplyvom európskej civilizácie a nástup európskeho imperializmu. Moslimský svet a civilizáciu definoval predovšetkým náboženstvo. Civilizovaný svet sa nazýval dár al-islam „územie islámu“ a zo všetkých strán ho obklopoval dár al-harb „územie vojny“, kde žili neveriaci, pričom všetkých neveriacich považovali moslimovia za poučiteľných. V 15. storočí najväčšou moslimskou ríšou bola Osmanská ríša a tá bola aj najväčšou hrozbou pre kresťanstvo a Európu. Práve tento štát najvýraznejšie v 16. storočí zasahoval do svetového diania (podnikali útoku jednak na západ do Európy, ale aj na východ a juh do Perzie). Na východe sa neobávali žiadneho nebezpečenstva Čína a India islam nikdy neohrozovali, Mongoli konvertovali a asimilovali s islamským svetom. Iná situácia bola na západnej hranici, kde krajiny gréckeho a latinského kresťanstva boli ich súperom. Rovnako ako v islamskom svete i tu vznikali na základe náboženstva veľké kráľovstvá a neskôr veľké ríše. Postupom času sa kresťania stali hlavnými súpermi islamu. V stredoveku z nich nemali veľké obavy, avšak postupne v novoveku, keď kresťania prešli do protiútoku začali mať z nich obavy. Najvýraznejšie obdobie expanzie islamského sveta sledujeme sa vlády Ismaíla I. (1500 – 1524) a Abbása I. (1587 – 1629), kedy obsadili osmanské vojská veľké územia od Krymu až po Levantu, prenikli aj do oblasti Indického oceánu.

Osmanská ríša na začiatku 17. storočia

Zdroj: MR. PRICE'S HONORS WORLD EXPERIENCE BLOG. [online]. [cit. 2013-09-18]. Dostupné na internete tu.

Po invázii proti Egyptu a Arábii obnovili za vlády Sulejmana I. tlak proti Európe (roku 1526 bitka pri Moháči). Roku 1529 Turci obliehali Viedeň a to už bola pre Európu situácia vážna. Okrem početnej jazdeckej a pechotnej armády mali Turci silné loďstvo, ktoré slúžilo na dobýjanie nových území. Na dobytom území zavádzali Turci jednotnú oficiálnu vieru, kultúru a jazyk (bolo to územie väčšie ako bola Rímska ríša). Približne do 16. storočia mal islamský svet technický aj kultúrny náskok pred Európou. V druhej polovici 16. storočia však sledujeme v tomto impériu stagnáciu, čoraz menej je možností rozširovať ríšu aj jej udržanie naráža na čoraz väčšie problémy, pretože musí odrážať ruské útoky na Kryme, útoky v Afrike aj v oblasti Červeného mora. Od 16. storočia začína nadobúdať v technike a vede náskok Európa a významnú úlohu tu zohrala predovšetkým vojenská technika. Z Európy získavali osmanskí Turci zbrane, ktoré boli oveľa dokonalejšie aj napriek tomu, že pápežské bully zo 16. a 17. storočia exkomunikujú a dávajú do klatby všetkých, ktorí Saracénom a ďalším nepriateľom kresťanstva predávajú kone, zbrane, železo, cín, mosadz, síru, liadok a ako aj nástroje, zbrane a vojnové stroje, ktorými bojujú proti kresťanom a napriek tomu sa tento obchod stále rozširoval. Najdôležitejším artiklom boli predovšetkým strelné zbrane. Útoky vonkajších nepriateľov a samotný systém založený na prílišnej centralizácii čoraz viac upadal. Ekonomické opatrenia boli primitívne, pretože sa vyžadoval napríklad dovoz západného tovaru, ale vývoz bol zakázaný, cechy boli podporované v úsilí brániť sa inováciám a kritika obchodníkov z náboženských pozícií sa zosilňovala. Turci opovrhovali aj modernými metódami ochrany pre morom a inými epidémiami čím rozsah epidémie bol oveľa horší ako napríklad v Európe (roku 1580 jednotky janičiarov zničili štátnu hvezdáreň s odôvodnením, že spôsobila mor a podobných prípadov historici uvádzajú viacero).

Jednou z ďalších udalostí, ktorá prispela k zmene vo vzťahu medzi Európou a islamským svetom boli vojny v posledných rokoch 17. storočia. 12. septembra 1683 sa dali na ústup turecké vojská od Viedne a následná Karlovická zmluva z 26. 1. 1699 začala éru nových vzťahov nielen medzi osmanskou ríšou a habsburskou ríšou, ale v hlbšom význame aj novú etapu medzi islamom a kresťanským svetom. Osmani sa museli naučiť zásadám novej diplomacie (v období útokov na Európu žiadne zmluvy neuzatvárali, svoje podmienky v podstate diktovali teraz museli začať s nepriateľom vyjednávať, museli podpisovať mierové zmluvy, lebo už neboli víťazmi). Preto začali uplatňovať novú taktiku a snažili sa získať podporu u iných európskych štátov (Anglicko, Holandsko). Túto taktiku využívali aj v období novoveku v nasledujúcom období. Začína tým nepretržitý ústup moslimov pred kresťanskou mocou. V samotnom islamskom svete sa začala diskusia, prečo k tomu došlo, v čom sú príčiny, že kresťanský boh je silnejší a podobne diskusie zasiahli tak vyššie ako aj nižšie vrstvy obyvateľstva. Ďalším problémom, ktorý sa prehlboval bolo to, že čoraz viac sa radikalizujú vnútorné problémy so šítskou vetvou v Iraku a Perzii, ktorí vzdorovali sunitským zvyklostiam a učeniu. Prehlbovali sa rozpory medzi jednotlivými islamskými krajinami (Perzia, Afganistan apod.). Vzájomné rozpory však začalo zatieňovať nové nebezpe-

čnosť v podobe Rakúska a Ruska (kresťanské mocnosti). Veľký význam mala nová fáza ruskej expanzie, ktorú začal Peter I. a výrazne v nej pokračovala Katarína II. Zmluva z Kucuk Kaynarci r. 1774 potvrdila porážku Osmanov a znamenala zásadný obrat vo vzťahoch Európa a islamský svet. Výrazný nárast moci Ruska, čo Rusko využilo predovšetkým v 19. storočí. V západnej Európe Portugalci a Španieli získali späť svoje územia na Pyrenejskom polostrove a prenasledovali Arabov a Maurov až do Afriky a ďalej. Mnohé európske krajiny vnímali zámorské objavy ako náboženský zápas a akési pokračovanie križiackych výprav.

Japonsko

V 16. storočí sa Japonsko oproti Číne začalo rozvíjať dynamickejšie, čo umožňovala ostrovná poloha, ktorá znamenala väčšiu ochranu pred inváziou z pevniny. Rozvíjal sa ako zahraničný tak aj domáci obchod. Zatiaľ čo čínske hospodárstvo a celý život riadili úradníci v Japonsku moc spočívala v rukách vlastníkov feudálnych panstiev a cisár bol vlastne „nula“. Na konci 16. storočia sa politická a hospodárska moc v Japonsku skonsolidovala v rukách ústrednej vojenskej rady. Úzke väzby vojenskej šľachty (samurajov) k pôde sa začala rozpadávať, lebo samurajstvo ako vojenská vrstva sa začala usadzovať v okolí pevností silných kniežat. Začína sa realizovať centralizácia vlády na feudálnom základe. Základom jednotnej celoštátnej politickej štruktúry sa stali relatívne samostatné kniežatstva ako jednotka miestnej správy. Po rokoch rozvratov sa konečne začala realizovať politická jednota Japonska.

Ako prví z Európanov sa do Japonska dostávajú Portugalci r. 1543 a už roku 1549 začal jezuita František Xaverský kresťanské misijné aktivity. Niekoľko významných kniežat prijalo kresťanstvo, vedené skôr materiálnymi výhodami, rozvíjali obchod s Európanmi a nútili ku kresťanstvu aj svojich poddaných.

Mapa Japonska zo 17. storočia

Zdroj: Ric s art shop. Classic poster reprodukcion [online]. [cit. 2013-09-18].
Dostupné na internete [tu](#).

Centrom rozvoja obchodu s Európanmi sa stáva mesto Nagasaki, kde prakticky kontrolu nad týmto mestom mali jezuiti. Okolo roku 1615 už bolo v Japonsku okolo 300 tisíc kresťanov. Japonci preberali aj európsku módu, kultúru, ale aj vojenskú techniku, ktorú využívali voči svojim slabším susedom. Od Európanov prebrali strelné zbrane a tak aj v Japonsku sa začali stavať hrady už koncom 16. storočia po celom Japonsku. Silné postavenie v krajine v tomto období mali miestne kniežatá (šóguni) a cisár mal iba symbolickú moc. Skutočná vláda sa opierala o vojenskú silu a vzťahy vazalskej vernosti lénnych kniežat. Roku 1603 knieža Hidejoriho prijal od cisára titul šóguna a položil základy šógunátu, ktorý vydržal v Japonsku až do r. 1868, kedy bola prijatá prvá ústava v Japonsku. Šógunátna vláda plnila predovšetkým funkcie:

- spravovala vlastný majetok šógunátu;
- kontrolovala jednotlivé kniežatá;
- prevádzala politiku menom cisárskej vlády v Kjóte.

S cisárom jednali zdvorilo a s úctou, avšak chod cisárskeho dvora podriadili svojej kontrole a cisár bol „zajatec v zlatej klietke“. Roku 1615 bol prijatý „Zákonník pre cisársky dvor a dvorskú šľachtu“, ktorý prisúdil cisárovi a dvoru výhradne symbolickú a obradnú úlohu. Hospodársku a politickú moc v Japonsku mali šóguni. Vlastná vláda bola tvorená kniežatami a ich osobnými vazalmi. Jednotlivé funkcie v správe boli obsadzované podľa postavenia a príslušného rodu, ale aj na základe osobných schopností. Na vrchole vládnej štruktúry bola Rada starších (ródžu) (4 – 6 osôb), ktorá sa zaoberala problémami celoštátne významu. Jednotliví členovia sa striedali vo vedení každý mesiac podobne ako funkcia ministerského predsedu. Vytvorila sa Rada mladších seniorov (4 – 6 osôb), ktorí mali dohľad nad nižšími vazalmi a vytvoril sa komplikovaný nižší úradnícky aparát.

Popravy kresťanov v Japonsku v 30-tych rokoch 17. storočia

Zdroj: Silence: a film on the 17th century Japanese martyrs [online]. [cit. 2013-09-18].
Dostupné na internete [tu](#).

Už roku 1612 bol vydaný zákaz všetkých misijných činnosti a európski misionári boli vypovedaní z krajiny čím sa začala postupná izolácia Japonska. Podobne ako v Číne, ale oveľa neskôr roku 1636 bola zastavená stavba zámorských lodí a obchod s Európanmi. Už predtým boli na príkaz vojenskej rady vyvraždení všetci kresťania (cudzí aj domáci boli považovaní za podvrtné živly (v r. 1637 – 1638). Roku 1635 bol zakázaný všetkým Japoncom odchod do cudziny a kto bol v cudzine sa musel vrátiť. Aj napriek týmto okolnostiam sa hospodársky život Japonska rozvíjal pomerne priaznivo. Po povstaní v Šimbare boli roku 1649 vypovedaní z krajiny Portugalci a keď sa o rok vrátili, bola celá výprava popravená. Odvtedy už obchodovali s Japoncami iba Holanďania, ktorých obchodní zástupcovia boli roku 1641 presídlení z Hirada na malý ostrov Dedžima v nagasackom zálive, kde v podstate žili ako vo väzení. Zatiaľ čo čínsky intelektuálny vplyv bol smerom do Japonska naďalej veľmi silný, všetky ostatné zahraničné vplyvy boli prakticky vylúčené. Na všetky západné knihy a knihy, v ktorých sa zmieňovalo kresťanstvo bol zavedený prísny zákaz. Izolácia krajiny, hoci vytvorená umelo bola oveľa dokonalejšia ako kedykoľvek predtým. V podmienkach úplnej izolácie sa dovtedajší prudký rozvoj technologických, politických a spoločenských zmien zastavil, a to práve v dobe, keď v Európe sa začali dynamicky rozvíjať. Japonsko, ktoré bolo v mnohých ohľadoch porovnateľné s Európou, ba dokonca v niektorých ju aj predstihlo začalo zaostávať. Model usporiadania spoločnosti a politického systému, ktorý bol vybudovaný v prvej polovici 17. storočia, sa upevnil a s malými úpravami pretrval až do druhej polovici 19. storočia.

Doporučená literatúra:

REISCHAUER, E. O. – CRAIG, A. M. (2000): Dějiny Japonska. Praha: NLN.
FAIRBANK, F. J. (1998): Dějiny Číny. Praha: NLN.
DAVIES, N. (2005): Evropa dějiny jednoho kontinentu. Praha: Prostor.

Čo mám vedieť:

Na akej civilizačnej úrovni bola v 16. storočí Európa a Čína, Osmanská ríša, Japonsko?

Čo je príčinou stagnácie Číny a Osmanskej ríše?

V ktorých európskych štátoch sa sledujeme najvýraznejšie civilizačné postupy?

kapitola
2

Spoločenské a hospodárske pomery v Európe

Renesancia ako základy nového pohľadu na vedu a techniku

Renesanční učenci boli muži, ktorí v múdrosti a vede predbehli svoju dobu o celé generácie a ich snahou bolo vytvoriť kombináciu exaktných vied a magického myslenia. Táto ilúzia sa dostala až k I. Newtonovi, o ktorom sa hovorí, že bol „prvý vo veku rozumu a posledný z rodu mágov“. Mal vážny záujem o alchýmiu, veštby, ktorým venoval knihu, v ktorej ohlasoval skorý zánik pápežstva a predpovedal, že koniec sveta nastane v roku 1867. Práve muži renesancie zaviedli empirizmus a pozorovanie v protiklade k tým, ktorí sa domnievali, že všetko je obsiahnuté v súhrne antickej a kresťanskej kultúry, vo veľkom tomistickom kompromise. Táto vedecká revolúcia renesancie založená na experimentovaní a využívaní matematiky bola zo začiatku poznamenaná metódami mágie. Avšak cirkev videla nebezpečenstvo v tom, že títo vedci začali skúmať platnosť a hodnoty tradície, ktoré boli nielen základom vedy, ale aj celej spoločnosti. Na univerzitách sa napriek tomu naďalej udržiavala scholastická tradícia a to aj za cenu zaostávania vedy. Na univerzitách naďalej rozvíjali princípy Aristotela alebo sv. Tomáša namiesto toho, aby sa trpezlivo venovali pozorovaniu faktov. Samotný obraz renesancie bol vytvorený v 19. storočí, aby bol využitý ako precedens pokroku, ktoré oceňovalo jej novátorské aspekty. Namiesto askézy stredoveku, prichádza hýrivá radosť zo života, uctievanie krásy pozemského života, prechod od záležitosti božských k ľudským, pozemským. Rovnako ako v antike sa aj v tomto období do centra pozornosti dostáva človek so svojimi problémami. Tento proces prebiehal pozvoľna a trvalo niekoľko desaťročí než sa presadil a vyústil do myšlienkového smeru nazvaného – humanizmus. Názory renesancie a humanizmu zodpovedali sebavedomiu bohatých talianskych mestských štátov

a vo svojej podstate znamenali rozchod so stredovekom. Vzdelanci a uenci začínajú postupne zauímať významné miesto v spoločnosti. Zvyšuje sa dopyt po vzdelancoch, pretože dochádza k rozširovaniu administratívneho aparátu a zvyšuje sa aj význam rozvoja diplomatických služieb v súvislosti so zložitostami vzťahov medzi jednotlivými štátmi. Rozvíja sa obchod a dochádza k významným námorským objavom, ktoré si vyžadujú jednak lepšie stavané lode a spoľahlivejšie technické prístroje. Univerzity už nestačia pokryť dopyt, avšak nie z dôvodov kapacitných, ale z hľadiska zamerania ich výučby na scholastický a aristotelovský encyklopedizmus, čoraz častejšie dochádza k útokom proti scholastickej meravosti. Začínajú preto vznikať školy súkromného charakteru pri dvoroch alebo sídlach učencov, akadémie, kde vládol užší vzťah medzi učiteľom a žiakom. Je založená slávna „novoplatónska akadémia vo Florencii. Jej názov bol inšpirovaný starovekou platónskou akadémiou a jej princípy neskôr preberali aj mnohé ďalšie európske univerzity. V akadémiach sa začala vyučovať aj gréčtina bez ktorej štúdium antiky nebolo možné.. Táto nová záľuba v klasickej gréčtine, latine a hebrejčine nebola samoučelná, pretože čítaním textov a porovnávaním jednotlivých textov starovekých autorov sa zrodila aj nová metóda textovej kritiky, ktorá priniesla nové poznatky. Napríklad *Lorenzo Valla* (1407 – 1457) v službách neapolského kráľa dospel na základe štúdia biblických textov k záveru, že v stredoveku používaný latinský preklad Biblie (tzv. Vulgata) nie je presný, taktiež previedol kritiku tzv. Konštantínovej donácie na základe ktorej pápež a katolícka cirkev odvodzovali svoj nárok na svetovládu, dokázal, že je to podvrh a týmto otriasol pozíciou pápežstva. Obrátil sa proti svetovej moci pápežstva, odhalil obchodné podnikanie pápežov aj to ako pomáhali svojim nezákonným deťom dostať sa k moci.

Avšak vzťah medzi pápežstvom a humanizmom zďaleka nebol jednoznačne iba záporný, stretávame sa v tomto období s tzv. renesančnými pápežmi ako napr. *Mikuláš V.* 1397 – 1455 (založil slávnu Vatikánsku knižnicu), *Pius II.* 1405 – 1464 (bol uznávaným humanistickým autorom „O vynikajúcich mužoch“). Avšak na konci 15. storočia naštrbil „pápežstvo“ pápež *Alexander VI.*, vlastným menom Roderigo Borgia (Španiel, ktorý usporiadal na nádvorí pápežského paláca býcie zápasy, verejne mal milenku, mal s ňou dcéru Lucretiu a syna Caesara. Humanizmus znamenal veľký prínos aj pre prírodné vedy, kde napríklad záujem jedinca a ľudské telo prispel k rozvoju lekárskeho vied, zvlášť anatómie. Prírodné a technické vedy vychádzajúc z tradícií aristotelizmu, ktorý umožňoval položiť dôraz na pozorovanie, skúsenosť, prax a experimenty viedol k rozvoju celého radu praktických odborov ako sklárstvo, metalurgia, baníctvo alebo astronómia. K rozšíreniu humanistických myšlienok a spisov (vo vede sa upevnilo postavenie latinčiny) prispel epochálny vynález kníhtlače okolo roku 1450 Nemcom Johannom Guttenbergom. Ceny kníh týmto vynálezom prudko poklesli, čo umožnilo ľahší prístup k vzdelaniu. Sledujeme pokrok v exaktných vedách charakterizovaný pochybovaním, teda ani nie nové objavy, ale odmietnutie starých a načrtnutie nových ciest bádania je prínosom pre Európanov v tomto období. Uprostred 16. storočia sa otvára stavidlo, ktoré

uvoľňuje prúd prírodovedných kníh, v ktorých sa vedci obyčajne zaoberali všetkým. Dochádza k významným zmenám chápania sveta, pravdy, viery a mení sa pohľad na celý vesmír. Vedecké poznatky sa dotvárajú v ucelené systémy pomalšie než umelecké motívy v hotové diela, preto výsledky renesančnej vedy sa ukazujú až na jej sklonku. Aj v storočí 16. a 17. pokračovala inkvizícia, boli pokusy o výrobu zlata amalgamáciou, veštilo sa z hviezd, avšak vedecké myslenie je v tomto období už iné, iná je aj hospodárska a politická situácia v Európe a namiesto upadajúceho panstva cirkví, nastupuje narastajúce panstvo „peňazí“. Upadá hegemonia Talianska a dopredu sa derie Dolné Nemecko, Anglicko a neskôr Francúzsko. Rozbieha sa kolonizácia sveta a obchod sa rozrastá do svetových rozmerov. Vznikajú prvé akadémie vied r. 1603 Akadémia bystrozrakých (Academia dei Lincei v Ríme, vo Francúzsku kardinál Richelieu roku 1635 založil Francúzsku akadémiu – Academie Francaise a v Anglicku roku 1663 bola založená kráľovská spoločnosť). Zakladajú sa prírodovedné múzea v Kodani, Hamburgu, Paríži, Ríme a inde.

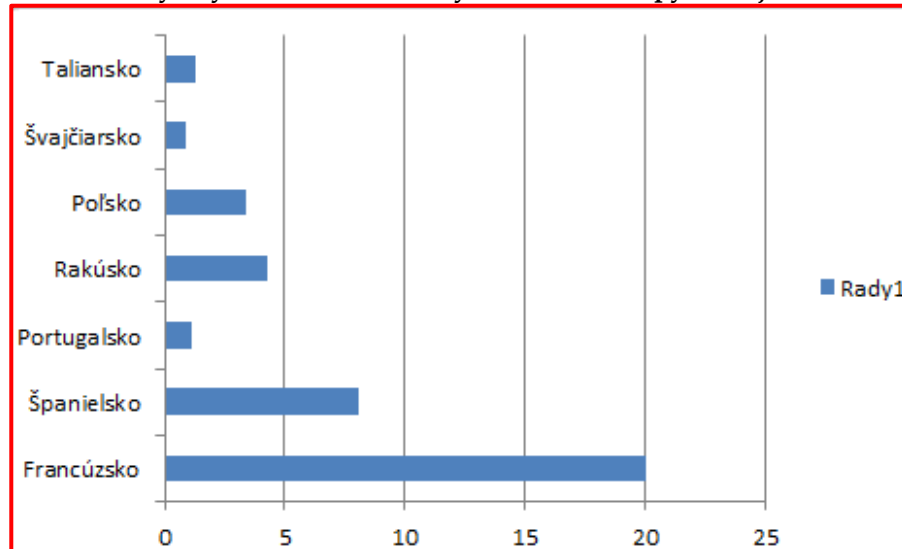
Do konca 17. storočia sa v jednotlivých európskych štátoch nevenovala veľká pozornosť sledovaniu, či vyhodnocovaniu štatistických údajov o jednotlivých stránkach života človeka, avšak koncom storočia sa ukazovalo, že pre lepšie pochopenie a riadenie jednotlivých krajín je potrebné mať informácie tak z hľadiska hospodárskeho ako aj iných hľadísk vládnutia. Daňové požiadavky spolu s pokrokom vo vedeckých a štatistických metódach prinášali motiváciu aj nástroje k prvým krokom v sledovaní štatistických údajov. Medzi historikmi zaoberajúcimi sa dejinami 17. storočia panuje do istej miery zhoda v konštatovaní, že po storočí expanzie a relatívnej prosperity vstupovala Európa začiatkom 17. storočia do obdobia hospodárskej stagnácie zrovnateľnej svojou hĺbkou snád' len so 14. storočím. Jedným z určujúcich faktorov tejto krízy sa uvádza zastavenie populačného rastu, zvlášť v strednej a východnej Európe, výrazný pokles agrárnej výroby, menová a finančná nestabilita, či výrazný útlm obchodu v oblasti Stredozemného mora.

Odhady počtu obyvateľstva z tohto obdobia nie sú presné a úplne, pretože vo väčšine prípadoch sa zakladajú na odhadoch z prvých sčítaní obyvateľstva, z farských matrík, daňových registrov a iných nepriamych zdrojov. Na základe vtedy známych údajov môžeme povedať, že najviac zaľudnenými oblasťami v Európe boli Francúzsko približne s 21 miliónmi obyvateľov (okolo roku 1700), Nizozemsko 3,5 miliónov obyvateľov, Britské ostrovy okolo 9 miliónov obyvateľov, Taliansko 13 mil. obyvateľov, Iberský poloostrov menej ako 10 mil. obyvateľov. Európa ako celok mala okolo 110 mil. obyvateľov. Veľmi nízky rast populácie zaznamenávame v severnej Európe, hlavne v Dánsku a Poľsku. Taktiež výrazné straty môžeme pozorovať na Iberskom polostrove (vyhnanie Moriskov zo Španielska a pod.).

Určujúcimi faktormi demografického poklesu obyvateľstva patrili:

- Nedostatok a kvalita potravín.
- Choroby, hladomor a rôzne epidémie.
- Klimatické podmienky.
- Vojny a ich dôsledky.

Počty obyvateľstva v niektorých štátoch Európy – údaje v mil.

[Vlastné spracovanie]

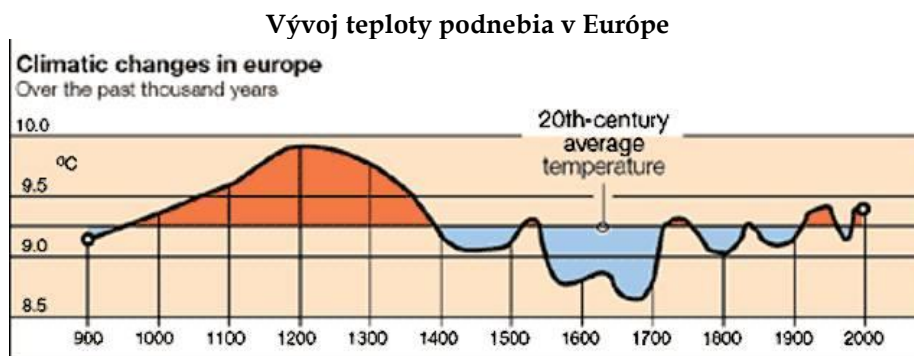
Človek 17. storočia bol z hľadiska potravinovej bezpečnosti závislý od mnohých faktorov, z ktorých mohol ovplyvniť iba veľmi málo. Síce začal pestovať aj nové plodiny (zemiaky, kukurica a pod.), avšak ich významné využitie sledujeme až v nasledujúcom období. Potravinová skladba tak predstavovala iba veľmi malé zmeny oproti predchádzajúcemu obdobiu, avšak keď berieme do úvahy potravinové zloženie pre vyššie spoločenské vrstvy tak skladba potravín bola výrazne bohatšia pestrejšia ako u nižších spoločenských vrstiev. Novým faktom je postupne znižovanie cien potravín a ich sprístupnenie širšiemu okruhu, hlavne mestskému obyvateľstvu, takých druhov potravín, ktoré predtým boli iba výsadou pre najbohatšiu aristokraciu. Kvalita potravín bola nízka aj z hľadiska toho, že neexistovali možnosti dlhodobšieho uskladňovania, či rýchlejšieho transportu potravín z oblasti kde ich bol relatívny prebytok do oblasti, kde bol ich nedostatok. Nehovoriac o ich cene, keď sledujeme v priebehu 17. storočia výrazné zvyšovanie cien v niektorých obdobiach, čo ich následne znepřístupnilo pre väčšinu obyvateľstva. Napríklad v priebehu tridsaťročnej vojny roku 1627 došlo k stagnácii dovozu obilia z Poľska do západnej Európy a tak ceny obilia výrazne zrástli a takýchto pohybov cien sledujeme v priebehu 17. storočia celý rad.

Ani v 17. storočí neboli obyvatelia Európy imúnni voči rôznym epidémiám, napriek pokroku v rozvoji medicíny. Veľký hladomor zasiahol Európu v rokoch 1609 – 1610, následne po krutých zimách v rokoch 1624 – 1625, či v tridsiatych rokoch, keď napríklad roku 1634 v Augšpurku boli zavedené aj cenníky pre mäso zo psov, či mačiek. Mestá boli voči rôznym epidémiám

a hladomorom oveľa zraniteľnejšie než vidiek. Niet pochyb o tom, že úmrtnosť mestských obyvateľov bola vyššia než na vidieku a v mestách bola nižšia úmrtnosť v častiach obývaných bohatšími, než v častiach obývaných sezónnymi pracovníkmi a chudobnými sociálnymi skupinami. Rôzne epidémie obyčajne začínali v tých najchudobnejších častiach miest. Lekárska starostlivosť mala do konca 18. storočia minimálny vplyv na úmrtnosť obyvateľstva. V 17. storočí už boli síce známe niektoré lieky (napríklad chinín), avšak na žiadnu z bežných infekčných ochorení neexistovala účinná liečba. Mnohé tzv. lieky skôr pacientom uškodili ako pomohli. Mor začal zo západnej Európy ustupovať až v približne druhej polovici 17. storočia, keď následne už dochádza iba k menším a zriedkavejším epidémiám. Prečo mor postupne mizne v Európe nie je celkom jasné, pretože v iných častiach sveta pretrváva, ako je Balkán alebo Afrika.

Klimatické podmienky v tomto období naďalej výrazne ovplyvňovali život človeka, predovšetkým tým, že bol veľmi závislý na poľnohospodárstve. Podľa údajov zo 17. storočia došlo v tomto období k zníženiu teploty ovzdušia asi o jeden stupeň, čo podstatne skrátilo vegetačné obdobie a hovorí sa o období tzv. malej doby ľadovej. V polovici 17. storočia došlo v Anglicku k takému zníženiu teploty, keď dokonca zamrzla v Londýne aj rieka Temža. Vo Francúzsku za vlády Ľudovíta XIV. v rokoch 1658 – 1660 boli zimy mimoriadne tuhé, čo viedlo k prudkému poklesu poľnohospodárskej produkcie.

Vojna znamenala a znamená vždy výrazný dopad tak hospodársky ako aj demograficky a nebolo tomu ináč ani v 17. storočí. Dlhodobé hospodárske dôsledky vojen 17. storočia sa dajú iba ťažko posúdiť, avšak konkrétne štatistické údaje z jednotlivých európskych krajín dokazujú, že vojny narúšali spoločensky a hospodársky rozvoj. Dochádzalo k pretrhávaniu obchodných trás, narúšala sa spoločenská a politická rovnováha, došlo k rozvratu miestnych trhov. Významný dopad mali armády v 17. storočí aj na šírenie rôznych epidémií, nakoľko s armádami sa pohybovali aj obchodníci, často rodiny vojakov a pod. a to spôsobovalo aj šírenie najrôznejších chorôb. Podľa niektorých historikov armády v tomto období zabili viac ľudí šírením chorôb ako samotnými zbraňami.

Zdroj: J. P. Sommerville [online]. [cit. 2013-09-18]. Dostupné na internete tu.

Poľnohospodárstvo

Poľnohospodárske komodity, ktoré sa pestovali na začiatku 17. storočia najviac: na severe to bolo raž (žito) a pohanka na juhu pšenica, aj ryža, zemiaky v 17. storočí boli pomerne málo známe a najviac sa rozšírilo ich pestovanie a produkcia až v 18. storočí. V Európe je v tomto období bežný dvojpoľný a trojpoľný systém obrábania pôdy (zisk pri obilí bol z 1 zrna 3 – 6 zrn v priemere, v Anglicku 8 – 10 zrn). Dobré výsledky v poľnohospodárskej výrobe môžeme sledovať v Nizozemsku (chov dobytka, pestovanie krmovín, veľkovýroba mlieka, obmeny plodín, hnojenie, zeleninárstvo a poľnohospodárska výroba menej závislá iba na obilninách). Dojnosť kráv dosahovala až 1200 l ročne. Podobne dobré výsledky aj v Anglicku, kde „ohradzovanie pôdy“ a lepšia technológia obrábania pôdy vytvárali dobré podmienky pre rozvoj agrárneho sektora. Napriek tomu, že v západnej Európe už nevoľníctvo pomaly mizlo, nemohli sa roľníci pokladať za slobodných ľudí. Tí, ktorí si prenajali pôdu od feudála, museli nielen udržiavať pozemky v uspokojivom stave, ale tiež platiť najrôznejšie vysoké poplatky. Napríklad vo Francúzsku nový nájomca musel zaplatiť dedičskú daň, ktorá predstavovala 12 – 13 percent hodnoty pozemku. Pravidelná renta obvykle obsahovala tradičnú sumu v hotovosti alebo ekvivalent v naturálnych dávkach. Od nájomcu sa vyžadovalo, aby aj inými spôsobmi uznával nadvládu lénneho pána a to obvyčajne ďalšími finančnými, či naturálnymi dávkami. Feudálne právo lovu vyžadovalo nielen pomoc od roľníkov, ale aj často znamenalo poškodenie úrody. Dokonca aj od slobodných roľníkov, ktorí mali vo vlastníctve pôdu sa vyžadovalo, aby nejakým spôsobom prejavovali vrchnosti úctu vo forme nejakých poplatkov, či naturálií. Rovnako aj robotné dni boli v jednotlivých európskych štátoch v tomto období rôzne, napríklad vo Francúzsku ich bolo veľmi málo, avšak v severnej Európe sa pohybovali okolo 50 dní v roku. S výnimkou oblastí, kde vládlo pravoslávne náboženstvo alebo islam, museli roľníci vo všetkých častiach Európy odvádzať cirkevné desiatky. V praxi ich objem bol rôzny a pohyboval sa približne na úrovni 3 až 12 percent. V protestantských krajinách bol desiatok delení medzi korunu a ďalšie inštitúcie. Spolu s vojenskou službou a štátnymi daňami, desiatky prispeli k tomu, že v západnej Európe bol roľník zaťažovaný toľkými odvodmi, že nemohol dosiahnuť finančnú a materiálnu slobodu.

Ruskí roľníci pri oddychu na poli v 17. storočí

Zdroj: The Immortal Itinerants [online]. [cit. 2013-09-19]. Dostupné na internete tu.

Finančná revolúcia

Dôležitosť financií a produktívneho hospodárstva, ktoré je základom štátnych príjmov, bola jasná už aj v tomto období vládnucim vrstvám. Vzostup monarchii „*ancien régime*“ s ich veľkou vojenskou mašínériou a vojenským loďstvom iba zvyšoval potrebu starať sa o ekonomiku a vytvárať finančné inštitúcie zaoberajúce sa zhromažďovaním peňazí a hospodárením s nimi. Vzhľadom k stále sa zvyšujúcim nákladom na vojny každá krajina potrebovala neustály prísun peňazí. A práve potreba peňazí stála na pozadí tzv. finančnej revolúcie 17. storočia, keď mnohé západoeurópske štáty budovali bankové a úverové systémy, ktoré im mali pomôcť predovšetkým v období vojen, pri financovaní armády. Druhým dôvodom bol chronický nedostatok drahých kovov, predovšetkým zlata, pred rokom 1693, kedy boli objavené veľké náleziska zlata v portugalskej Brazílii. Veľký odlev európskeho zlata v tomto období spôsobil stále sa zvyšujúci obchod Európy s Orientom a nahrádzanie sezónnych európskych trhov stálymi trvalými centrami. Takýmito centrami sa v Európe stávali také mestá ako Amsterdam, Londýn, Lyon, Frankfurt. Prijatím bankovej praxe, ktorá už existovala v renesančnom Taliansku, jednotlivci a finančné domy trvalo vytvárali štruktúru národného a medzinárodného úverového systému, a tak podporovali rozvoj modernej novovekej ekonomiky. Avšak o najtrvalejší rozmach európskej tzv. finančnej revolúcie sa zaslúžili paradoxne vojny. Pokiaľ sa náklady na vojny v 16. storočí pohybovali v miliónoch libier, tak v 17. storočí to už boli desiatky miliónov libier a v 19. storočí to už boli stá milióny libier. Ani tie najsilnejšie a najmodernejšie štáty v 17. storočí už neboli schopné financovať vojny iba zo svojich riadnych príjmov a zvyšovania daní, dokonca aj v prípadoch keď existovala celá mašineria pri ich výbere, to často vyvolávalo nepokoje, či rebélie, ktorých sa panovníci obávali. A tak vlády jednotlivých krajín väčšinou začali financovať vojny iba pôžičkami, predajom štátnych dlhopisov a úradov, či obchodovateľnými cennými papiermi, ktoré dlhodobo prinášali úrokmi zisk. Úspech takto fungujúceho systému závisel na účinnom aparáte pri obstarávaní pôžičiek a na zachovaní kreditu vlády na finančných trhoch. Prvenstvo v tejto oblasti mali Holanďania, nakoľko samotní obchodníci sa tam podieľali na vláde a boli radi, keď sa štátne záležitosti riadili rovnakými princípmi finančného poriadku. Aj preto generálne stavy Nizozemska, ktoré účinne a pravidelne zvyšovali dane na krytie štátnych výdavkov boli schopní udržať úrokové miery veľmi nízke. Tento systém podporovaný mnohými finančnými aktivitami amsterdamskej bankovej štvrti získal Spojeným provinciám veľmi dobré meno. Týmto Amsterdam sa stal nielen centrom holandského stále rastúceho kapitálu a bol schopný ho investovať aj do akcií iných krajín, ale bol aj schopný poskytovať pomerne širokú paletu pôžičiek cudzím štátom hlavne v období vojen. „Sedemnásťte storočie sa tak stalo, prinajmenšom v západnej a strednej Európe, svedkom rozširujúceho sa využívania pružnejších finančných postupov. Napomáhal tomu aj rozvoj verejného bankovníctva.“²

² MUNCK, T.: Evropa sedmnáctého století. Praha 2002. ISBN 80-7021-508-9, s. 139.

Administratívne a politické pomery v Európe

Žiadny európsky štát v tomto období nebol jednotným celkom. Napríklad Francúzsko nebolo o nič jednotnejšie než Pyrenejský polostrov, keď napr. Bretaň mala dlhú tradíciu autonómie a pod. Lojalita voči kraju bola väčšia než lojalita národná a významnú úlohu zohrávali provincionálne snemy. Iba anglický parlament v 17. storočí si posilnil svoje postavenie a švédsky riksdag (stavovské zhromaždenie), kde mali zastúpenie aj zástupcovia 4 stavu tzv. zámožnejší sedliaci. Problémom štátov 17. stor. v Európe bolo aj vyberanie daní, často štát prenajímал vyberanie daní a 30-ročná vojna ešte posilnila problém financií. Napríklad španielska koruna v tomto období bola v totálnej strate finančnej kontroly (nájomcovia vyberania daní boli časti cudzinci napr. portugalskí židia). Finančnú dôveryhodnosť v 17. storočí si udržiavalo iba Nizozemsko. Privatizácia štátnych financií v západoeurópskych monarchiach viedla k značnému zvýšeniu daňového zaťaženia (príčinou zvyšovania daní boli aj vojny). Na začiatku 17. storočia sa podarilo stabilizovať financie vo Francúzsku za vlády Henricha IV. vojvodovi Sullymu. Situácia sa sproblematicizovala vo Francúzsku roku 1610 po zavraždení Henricha IV. (nástup regentky Marie Medicejskej za neplnoletého Ľudovíta XIII. boj hugenotov a katolíkov). Španielsko bolo najväčšou európskou koloniálnou mocnosťou 17. storočia, vládol tu kráľov obľúbenec vojvoda Olivares, Španielsko alebo správnejšie Kastílska monarchia spočívala na stavovskej vláde. Významne hospodársky vývoj ovplyvnila aj brutálna vojenská akcia v rokoch 1609 – 1614 vyhnanie okolo 300 tisíc Moriskov. Silný vplyv na vládu mala katolícka cirkev a v sledovanom období vidíme tu snahu Olivaresa o pevnejšie zjednotenie jednotlivých častí španielskeho systému a oklieštiť autonómiu provincií a docieľiť zjednotenie.

Populačný rast vo väčšine európskych štátov vyhovoval tak šľachte, mešťanom ako aj cirkvi (pracovná sila – mešťanom, rôzne poplatky – cirkev a vojenská sila – štát). Pauperizmus a hlad neboli v 17. storočí takou hrozbou, ktorá by spôsobovala spochybňovanie populačného vzostupu. Aj keď sa objavovali tendencie regulácie populácie (zákaz sobášov žobrákom, chudobným, bohatým a pod.) V Nemecku poukazoval na obavu z preľudnenia Ulrich von Hutten, v Anglicku Walter Raleigh v 17. storočí a v Taliansku N. Machiavelli alebo v Anglicku Thomas Malthus. N. Machiavelli v práci *Knieža* uvádza, že prírodné katastrofy *a podobne sú prirodzenými regulátormi počtu obyvateľstva. Podobne ako v ľudskom tele sa nahromadia zbytočné látky tak sa vylučujú.* Angličan T. Hobbes pripúšťa nutnosť vojny, avšak iba ako krajný prostriedok proti preľudneniu. Problematiku rozporu dostatku obživy a početnosti obyvateľstva načrtol ako prvý v Európe Talian Botero už roku 1588. Populacionisti presadzovali požiadavky na zvyšovanie počtu obyvateľstva v 16. a 17. storočí (napríklad Angličan W. Petty, Iosiah Childe, Taliansku Botero, Francúzsku Bodin, Lafemas, Motchrétien, Colbert, či Fénélon, radili zvýšiť počet obyvateľstva a to podporou sobášov, obmedzením dovozu, rozšírením

domáckej výroby, obmedzením vojny, prepychu, zákazom emigrácie, nastolením náboženskej tolerancie, agrárnymi reformami a pod. Svoj populacionizmus zdôvodňovali potrebou lacnej pracovnej sily, čo bolo osvieteniskou kritikou feudalizmu. Kládli dôraz ako na priame tak aj nepriame metódy populačného rastu. Zástancami populacionizmu boli aj merkantilisti. Západoeurópski merkantilisti upozorňovali napr. aj na požiadavku náboženskej tolerancie pri zvyšovaní populácie, kritizovali náboženskú neznášanlivosť, vysoké počty robôt, cechové zriadenie a práve odstránenie týchto nedostatkov malo napomôcť populačnému rastu. V Rakúsku teoreticky zdôvodňovali populacionizmus J. H. Justi a J. Sennenfels, ktorí povýšili populacionizmus na najvyšší princíp štátnej politiky a považovali preľudnenie za nemožné (populačný optimizmus).

Doporučená literatúra:

ČORNEJ, P. a kol. (1995): Dějiny evropské civilizace I. Praha: Paseka.
MACKENNEY, R. (1993): Evropa šestnáctého století. Praha: Vyšehrad.
HROCH, M. a kol. (2005): Encyklopedie dějin novověku. Praha: Libri.
CIEPIELEWSKI, J. a kol. (1977): Hospodárske dejiny sveta. Bratislava: Obzor.

Čo mám vedieť:

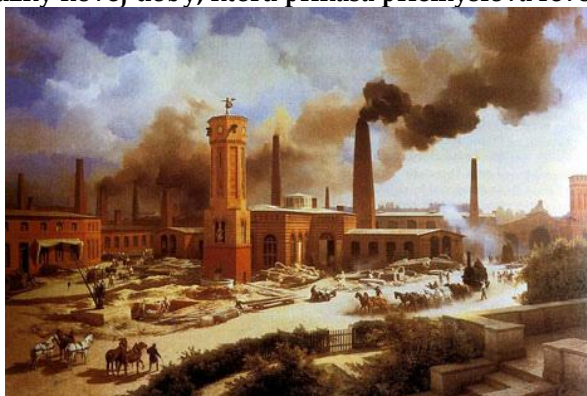
Čo znamenala renesancia pre vývoj Európy v oblasti vedy a techniky?
Ktoré príčiny viedli k hospodárskemu rozmachu v Európe koncom 16. storočia?
V 17. storočí sledujeme vzostupy a obdobia stagnácie rozvoja hospodárstva, čo spôsobilo tieto zmeny?

kapitola
3

Vznik a rozvoj manufaktúr

Koniec stredoveku a začiatok novoveku je poznamenaný krízou stredovekého feudálneho systému (hospodársky systém regulácie remeselnej malovýroby spätý s inštitucionálnymi združeniami cechmi). Dopyt po tovare presahuje možnosti, ktoré poskytovali cechové dielne a tak v 16. storočí už trh je pokrývaný nielen cechovou remeselnou produkciou, ale aj výrobou z manufaktúr. Zaznamenávame rozvoj domáckej výroby nakoľko tá sa rýchlejšie prispôbovala požiadavkám trhu, na rozdiel od cechových remesiel zameraných na miestny trh a prácu, domácky výrobca pracoval pre sprostredkovateľa, či faktora a odpútava sa od zákazníka na miestnom trhu tak sa aj začala postupne rozvíjať manufaktúra.

Obrázky novej doby, ktorú prináša priemyslová revolúcia

Zdroj: Industrial Revolution English Work [online]. [cit. 2013-09-18]. Dostupné na internete [tu](#).

Pod manufaktúrou rozumieme sústredené pracovisko pod jednou strechou ako aj rozptýlené pracovisko riadené jedným podnikateľom (alebo združením podnikateľov). Rozdiel medzi cechovou a manufaktúrnou výrobou v počiatočnom období môže byť iba kvantitatívny, kde manufaktúra znamená rozšírenú dielňu cechového majstra. Rozdielne je však využívanie techniky v manufaktúre ide o **špecializovaného pracovníka** a pri cechovej výrobe ide o **univerzálneho pracovníka**. Taktiež cechový výrobca používa **univerzálny**

nástroj (kladivo, kliešte, dláto a pod.) a v manufaktúre sa už využívajú **špeciálne upravené nástroje** (kladkostroje, špeciálne ihly a pod.).

Od 14. stor. sa cechový systém značne stabilizoval vývoj však pokračoval a s rozvojom urbanizácie dopyt po tovare stúpал. Klasická cechová výroba už nestačila pokryť stúpajúci dopyt a tak od 16. storočia narastajúci trh začal byť v celom rade tovarov zásobovaný aj domáckou výrobou popri hlavnej cechevej. Domáca ruko dielna malovároba sa špecializovala na určitý druh tovarov (opracovanie dreva, vyšívanie, pradenie a pod.), avšak to už nebola výroba iba pre vlastnú potrebu, ale pre trh. Táto výroba bola oveľa lacnejšia, dynamickejšia ako cechová a oveľa rýchlejšie sa prispôbovala trhu ako cechy. Domácky výrobca, ktorý vo väčšine prípadov pracoval pre sprostredkovateľa sa tak odpútava od zákazníka na miestnom trhu. Domácka výroba nebola zamestnaním iba niekoľkých pracovníkov, ale väčšiny produktívneho obyvateľstva pričom menila celkový ráz každodenného života a urbanistický charakter krajín.

Remeselnícku dielňu, kde pracoval majster a tovariši, učni nahradila kooperáciou členov domácnosti, kde často panovala už rovnocennosť medzi mužom a ženou, niekedy ženy mali ešte významnejšie miesto ako muži (vyšívanie pod.). Do kooperácie boli zaradené aj deti a starci pričom každý mal pridelenú istú úlohu alebo viac úloh ako u remeselníka. Pretože tovar bol určený pre vzdialený trh musel sa výrobca podriaďovať vkusu rôznych sociálnych skupín, požiadavkám módy, niekedy aj vzdialených končín a rozdielného sociálneho prostredia. Výsledkom toho bola požiadavka dokonalosti, inovácie druhov tovarov a estetičnosti. Takže aj výrobca v odľahlej dedinke sa musel oboznamovať s kultúrou každodenného života iných spoločenských vrstiev, ich nárokmi a estetickými požiadavkami. Napriek tomu domácky výrobca pracoval v horších podmienkach ako remeselník v meste, pretože rodinná kooperácia vznikala kvôli udržaniu životného minima slabších sociálnych skupín v preľudnených, či neúrodných oblastiach. Kupec, ktorý sprostredkoval odbyt si podriaďoval výrobcu a cenu určoval sám (často ani nepokrývala náklady výrobcu), využíval vzájomnú konkurenciu medzi výrobcami pri určovaní ceny a pod. Tento spôsob výroby zasiahol aj do demografických pomerov pretože táto možnosť obživy umožnila existenčné podmienky aj v neúrodných oblastiach a otvorila populačný proces zaľudnenia aj v týchto oblastiach. V súvislosti s rozvojom domácej výroby sa utvárajú aj predpoklady pre rozvoj manufaktúrnej výroby

Vo všeobecnej typológii rozlišujeme dvojaký pôvod manufaktúry:

a/ **heterogénna manufaktúra** buď ide o spojenie rozdielných výrobných technických procesov v jednej dielni pod vedením jedného majiteľa (výroba kočiarov);

b/ **organická manufaktúra**, kde ide o združenie niekoľkých, či mnohých remeselníkov, ktorí robia tú istú prácu alebo prácu podobného charakteru pod vedením majiteľa v jednej dielni (spracovanie bavlny, baníctvo a pod.).

Teda pod manufaktúrou rozumieme sústredené pracovisko ako aj rozptýlené pracovisko riadené jedným majiteľom alebo združením majiteľov (nakladnícky systém). V oboch prípadoch je základom kooperácia, pôsobenie väčšieho množstva pracovníkov buď na tom istom mieste alebo v tej istej oblasti práce pri výrobe tovaru pod vedením jedného majiteľa. V 13. a 15. storočí sledujeme špecializáciu vo vývoji remesiel, ktorou sa remeslo priblížilo v niektorých odvetviach vrcholu technickej dokonalosti v poľnohospodárstve špecializácia nedosiahla takého stupňa a práve táto špecializácia bola predpokladom vzniku manufaktúrnej výroby. Pracovník v manufaktúre už nezhotovoval celý výrobok od začiatku do konca sám a produktivita práce už nezávisela od zručnosti pracovníkov, ale aj od dokonalosti nástrojov a sledujeme tu už prechod od univerzálneho nástroja k špecializovanému nástroju.

V procese špecializácie sa začalo postupne využívať aj nové zdroje energií. Hromadne sa začalo využívať vodné koleso ako pohonný stroj, čím sa výkon jednoduchých ručných nástrojov znásobil tým, že boli zostavené v kombinácii so strojom poháňaným vodným kolesom. Stroj poháňaný vodnou silou už bol známy na počiatku feudálnej epochy, ale jeho využitie nadobudlo v súvislosti s rozvojom manufaktúry nové rozmery. Stredoveké mechanizmy ako lisy, kolovraty, tkáčske stavy, kladkostroje vychádzali a využívali už princípy dávno známe ako napr. páka, kľuka, kladka, koleso, skrutka atď. Výkon uvedených strojov sa zvýšil po úpravách a pri napojení na mechanizmus hnacieho stroja. Už samotné prevodové zariadenie malo významnú funkciu a vyriešil sa problém, s ktorým zápasila stredoveká technika, čo bola transmisia na väčšiu vzdialenosť, keď pri veľkej dĺžke hriadeľa sa absorbovalo veľa práce a znižoval sa užitočný efekt. Technickú úroveň manufaktúr už pripravili zmeny v techniky v 14. a 15. storočí a to tak v špecializácii nástrojov ako aj jednoduchých hnacích strojov. Vodné koleso bolo najvýkonnejším a najmnostrannejším strojom po celé manufaktúrne obdobie. Aj najbežnejšie pracovné nástroje naň pripojené zostávali v princípe rovnaké: mlyny, brúsky, stĺpy, dúchadla a podobne. V technickom slova zmysle manufaktúra nič také nové nepriniesla iba rozšírila uplatnenie týchto princípov a prispôsobila ich špeciálnejšiemu uplatneniu. Technické vynálezy obdobia manufaktúr medzi nimi aj „ohňový stroj“ ako starší variant parného stroja neboli širšie využité, avšak pripravovali podmienky pre továrenský priemysel.

V počiatočnom období manufaktúr nastala kvalitatívna zmena v tom, že pohonný stroj bol pripojený k špecializovanému pracovnému stroju, ktorý bol zložený z väčšieho počtu jednoduchých nástrojov. V prevádzke takéhoto typu sa vyžadovala už deľba práce a kooperácia, čím manufaktúra už bola zložitejším technickým zariadením a nákladnejším ako boli stredoveké remeselnícke dielne. Vo vývoji nachádzame aj prípady kedy bola vodná energia využívala k pohonu strojov tak v cechovom ako aj necehovom remesle (napr. mlynárske remeslo, spojenie vodného kolesa s brúskami využilo cechové odvetvie nožiarske, so stĺpmi remeslo textilné). Avšak ťažný stroj v baníctve už nie je mysliteľný bez výrobného procesu, ktorého jednotlivé časti prebiehajú

vedľa seba v priestore nie ako u špecializovaných remesiel napríklad niekto plátno utkal, potom zafarbil ... Obsluha ťažného stroja bežala súčasne s prácou baníkov, ťažiarov, keby stroj prestal pracovať a napríklad nečerpal vodu baňa by sa zatopila a tu už je základný predpoklad pre vytvorenie organickej manufaktúry.

Technika hlbinného dolovania a ťažobných strojov, či čerpadiel určovala rozvoj technického pokroku v Európe v 14. – 16. storočí. Pri vzniku heterogénnych manufaktúr už stačila aj špecializácia remesla k tomu, aby mohla za vhodných podmienok vzniknúť manufaktúra, pričom menšie práce mohli byť prevádzané ako samostatné remeslá, napríklad výroba kočiarov kolár, sedlár, stolár, čalúnnik mohli vyrábať bez podstatných zmien technológie výroby. Pri heterogénnych manufaktúrach rozhodovala predovšetkým organizácia a lacná pracovná sila či „marketing“ a tu našli svoje uplatnenie tie vidiecke sily, ktoré boli zbavené poľnohospodárskych prostriedkov. Domácki výrobcovia pracovali často až do 19. storočia s tradičnými nástrojmi, ktoré zodpovedali úrovni feudálnej techniky na základe čoho dochádzame k záveru, že manufaktúra nerevolucionizuje vždy technickú zložku výroby. Napriek tomu väčšina inovácií v 16. storočí vznikla v spojitosti s manufaktúrou (mimo poľnohospodárstvo). Cechové remeslo pretrvávalo, avšak zotrvalo na úrovni z predchádzajúceho obdobia čo umožňuje jeho vysoká dokonalosť výrobkov, avšak nízka z hľadiska produktivity práce.

Manufaktúra predstihla remeslo produktivitou a kapacitou výroby, mohla pracovať pre širokú spotrebu a vynikala v odvetviach so zložitou technológiou, kde bola bez konkurencie napr. sklárstvo, metalurgia, papiernictvo... Od 15. storočia sledujeme proces rozptyľovania remeselnej výroby tak priestorovo ako aj sociálne, pričom obidva porušovali cechový systém. Na vidieku sa usadzovala remeselná výroba a v mestách sa zvyšoval podiel duplicitných foriem spôsobov obživy poľnohospodárstvo – remeslo – obchodná činnosť. Výroba v 16. a 17. storočí zďaleka nevyužila svoje možnosti, ktoré prinášalo rozvíjajúce sa technické poznanie tohto obdobia, čo je hlavný problém feudálneho systému a jeho obmedzenia, napríklad pôsobenie absolutistického štátu, jeho protekcionizmu, merkantilistických teóriách atď.

Manufaktúra však principiálne narúšala feudálny systém a feudál koristil z manufaktúrnych ziskov, či už ako podnikateľ alebo podielnik na ziskoch obchodného kapitálu. Feudál sa však nezameriaval na akumuláciu kapitálu, ale skôr na spotrebu, avšak rozvoj manufaktúrnej práce narúšal poddanské vzťahy, pretože potreboval dostatok pracovnej sily a kvalifikovaných pracovníkov a technikov, ktorí boli často boli pozývaní z cudziny a to prinášalo nové technické skúsenosti.

Doporučená literatúra:

MUNCK, T. (2002): Evropa sedmnáctého století. Praha: Vyšehrad.

BIERMAN, K – HANUS, F. (1993): Kronika techniky. Bratislava: Fortuna print.

Čo mám vedieť:

Ktoré sú základné predpoklady rozkladu cechov?

V čom sú výhody, či prednosti manufaktúry oproti cechom?

Aké dôsledky mal rozvoj manufaktúr?

kapitola
4

Dejiny amerického kontinentu po jeho objavení Európanmi

Keď **Krištof Kolumbus roku 1492** objavil americký kontinent pre Európanov sa začali odhaľovať dejiny tohto dovtedy Európe neznámeho kontinentu. Zemepisný horizont stredovekých národov sa totiž obmedzoval iba na malé oblasti mimo vlastného kontinentu. Vedomosti o územiach rozprestierajúcich sa na juh od Európy sa obmedzovali viac menej na určité informácie o stredomorskom pobreží Afriky zatiaľ o ostatnom území tohto kontinentu kolovali fantastické legendy. Kupci, cestovatelia obchádzali krajiny Blízkeho Východu (Marco Polo prenikol do Číny r. 1271 – 1295) a mimo jeho správ neboli žiadne iné. Západnú hranicu sveta Európanov predstavoval Atlantický oceán. V priebehu 15. storočia sa však vďaka námorným expedíciám a obchodným stykom začal postupne tento horizont rozširovať. Rozvoj vedy a predovšetkým techniky napomáhal aj vzdialenejším plavbám. Predovšetkým rozvoj stavby plachetníc, výdobytky poznania v oblasti astronómie umožnili stále nové expedície, ktorých pohnútkou bolo uzatvorenie obchodných ciest na východ cez Osmanskú ríšu a keď roku 1453 dobyli Turci Konštantínopol bol zabrzdený obchod smerom na východ.

Dovtedy prevládali názory, že Zem je plochá a má svoj koniec, avšak v 15. storočí oveľa viac učencov začalo presadzovať myšlienky o guľatosti Zeme. Najvýznamnejšiu úlohu v organizovaní objaviteľských expedícií zohrávali Portugalci a Španieli (kde vznikla vrstva rytierov zbavených pôdy, ktorí túžili po dobrodružstve, ale hlavne po koristi a bohatstve). V priebehu 15. storočia sa preto Portugalci snažili nájsť cestu do Indie a až roku 1497 Vasco de Gama oboplával mys Dobrej nádeje a dostal sa k indickému pobrežiu.

Rozdelenie získavania kolónii v dejinách:

Do 16. storočia – v tomto období spočívala koloniálna politika európskych feudálov a obchodníkov v hľadaní zlata a drahých kovov, či dovoze zásob exotických produktov (korenie). K tomu stačili výpravy a zriaďovanie faktórií /15. – 17. storočie/. Pod korením sa v 15. storočí chápalo viacero druhov tovarov: cukrová trstina z Egypta, mana z Perzie, ópium a mak z Egypta, arabská guma, liadok z Malej Ázie, zo Sýrie draslo na výrobu mydla, červené farby z Arménska, santalové drevo z Brazílie a Cejlónu, modré indigové farby z Bagdadu, žlté farbivá z Indie, voňavky a pižmo z Tibetu alebo Číny, ambra z Ománu, ružový olej z Damasku, hodváb z Perzie, sklárske výrobky a zbrane zo Sýrie, perly z Perzského zálivu, smaragdy z Horného Egypta, rubíny z Cejlónu, diamanty z Indie. Významným obchodným mestom s korením bolo vo Francúzsku mesto Montpellier. „Cesta korenia“ bola veľmi často zhodná s „cestou zlata“.

Od 17. do 19. storočia – v tomto období bolo účelom koloniálnych výprav zaistiť odbytište pre výrobky manufaktúr a pre prebytky poľnohospodárskej výroby rozvinutých európskych krajín a čoskoro zaistiť surovinové zdroje pre priemysel. Tu začalo aj obsadzovanie území (18 – 19. stor.).

Od konca 19. storočia – v treťom období mali koloniálne výpravy okrem už spomenutých a uvedených cieľov za účel zaistiť oblasti pre vývoz kapitálu (koniec 19. storočia).

To čo hľadali Krištof Kolumbus, Vasco de Gama, Magalhaes, či Jacques Cartier bolo predovšetkým zlato. Túžbu po zlate umocňovala aj ekonomická teória merkantilizmu. Merkantilisti dospeli k záveru, že *bohatstvo štátu nie je tvorené spoločenskou výrobou, ale bohatstvom, či množstvom zlatých a strieborných peňazí, ktoré sú v obehú*. Následkom toho žiadali od štátu, aby urobil také opatrenia, aby do krajiny plynulo bohatstvo a odchádzalo z neho čo najmenej. Preto je potrebné doma rozvíjať výrobu, aby sa veľa predávalo a čo najmenej tovaru dovážalo. A tak namiesto nákupov produktov na východe, za ktoré je potrebné platiť je lepšie si zaistiť si územie, ktoré by daný tovar poskytl, vyslať tam prebytočné pracovné sily, ktoré produkty vyrobia a budú kupovať ešte aj tovar z materskej krajiny.

Obdobie ranného novoveku sa vyznačuje úsilím:

- zakladať a využívať obchodné spoločnosti;
- osídľovať Ameriku európskym obyvateľstvom;
- rozšíriť výboje v Ázii, kde k tomu veľmi dobrú pozíciu vytvorili už existujúce výboje.

Teraz už teda nejde iba o to vypraviť sa pre tovar do krajiny jej pôvodu, ale ju treba tam vypestovať, zobrať a dopraviť do materskej krajiny. Kapitál

investovaný Európanmi sa takto však vracal až v priebehu asi 3 rokov, čo si vyžadovalo aj značné finančné náklady, aké už nemohol mať k dispozícii jeden obchodník, preto vznikajú obchodné spoločnosti. Nizozemskí mešťania založili Východoindickú spoločnosť (r. 1602) s kapitálom 8 miliónov libier, rozdelených na akcie po 4 tisíc (vyplácané dividendy boli väčšinou 30 až 40 % a koncom roku 1605 už dosahovali dokonca 70 %). Tieto spoločnosti mali neobyčajne široké práva: preskúmať, spravovať zámorské územia, vypisovať dane, vydržovať armádu, loďstvo, viesť vojny a v prípade nutnosti uzatvárať aj zmluvy so správnymi orgánmi, s ktorými prichádzali do styku. Na druhej strane štát poskytoval záruku proti rizikám a tak tieto spoločnosti sa stávali skutočnými „štátmi v štáte“.

Nizozemci zamerali svoje úsilie predovšetkým na východ odkiaľ sa im podarilo vytlačiť Portugalcov. Anglické a francúzske spoločnosti sa zamerali na Severnú Ameriku („Nové Anglicko a Nové Francúzsko“). V Anglicku tieto spoločnosti nachádzali dostatok osadníkov v dôsledku rozvoja manufaktúr a s ním spojeným procesom ohradzovania a zaberania voľnej pôdy. Vo Francúzsku to bolo zložitejšie, preto napríklad francúzsky kráľ Ľudovít XIV. dal spoločnostiam oprávnenie využívať pre vojenské posádky a verejné práce aj tulákov, odsúdencov, vyhnanco a podobne. Rozkoly, ktoré otriasli kresťanským svetom (cirkev anglikánska, presbyteriánska, luteránska, kalvínska, katolícka) oslabili ducha „križiackych výprav“ náboženský plášť, ktorým sa výpravy zakrývali sa rozpadol. A tak merkentalistický cieľ kolonizácie bol schvaľovaný aj súčasníkmi, napríklad francúzsky filozof Charles Louis de Montesquieu v práci „O duchu zákonov“ o tom píše: *„Účelom kolónii je obchodovať za čo najlepších podmienok, akých nemôžeme dosiahnuť so susednými národmi, u ktorých všetky výhody sú vzájomné“*. Bola stanovená aj zásada, že iba metropola môže sama obchodovať v kolóniách a to sa následne začalo premietť aj do zdroja nových konfliktov. Vo všetkých európskych vojnách od roku 1650 až do roku 1850 zohrávala otázka vlastníctva kolónií dôležitú úlohu (napr. aj vojna medzi Anglickom a Holandskom v rokoch 1652 – 1674). Od konca 17. storočia prebiehal boj medzi Anglickom a Francúzskom, víťazom sa stalo Anglicko a to nielen na úkor Francúzska, ale aj na úkor Nizozemska, Španielska a Portugalska. Čo ukázalo dobytie Malaky, Cejlónu, Kapskej provincie atď.

Španielske koloniálne državy na Americkom kontinente

Španielsky kráľ Ferdinand dal roku 1509 dobyvateľom Nového sveta **REKVÍZICIU**, keď varoval indiánske kmene, že ak sa nepodrobia: *„Povedieme proti vám vojnu všetkými spôsobmi, ktoré máme a podrobíme vás cirkvi a jej hodnostárom, prinútime vás k poslušnosti, vezmeme do zajatia vás, vaše ženy, deti a zotročíme vás.“* Aj v duchu tejto myšlienky sa prví kolonizátori dopúšťali často zločinov na pôvodných obyvateľoch. Podmaňovanie Nového sveta sa začalo

čoskoro po Kolumbovom prístáti a v priebehu 50 rokov sa Španieli a Portugalci zmocnili území od mysu Horn až po dnešné územie USA a Kanady. Severnú Ameriku dobýjali pomalšie Angličania a Francúzi. Prvým územím, ktoré si Španieli podmanili boli ostrovy Kuba, Portoriko, Jamajka a iné. (na Kube na začiatku tohto obdobia žilo okolo 300 tisíc indiánov, v Portoriku 60 tisíc). Hneď od počiatku registrujeme na týchto územiach brutálne násilie na pôvodných obyvateľoch.

Príchod K. Kolumba na americký kontinent

Zdroj: History of the first explorers and the Discovery of America [online]. [cit. 2013-09-18]. Dostupné na internete tu.

V rokoch 1518 – 1521 dobyl pre Španielov dnešné územie Mexika až po Panamu Hernando Cortéz, Peru podmanil v rokoch 1531 – 1533 Francisco Pizarro. Španieli nedodržiavali dohody, využívali rozbroje medzi jednotlivými spoločenstvami, čo dokladá aj dohoda s kráľom Inkov Atahualpom súhlasil v zajatí, že za prepustenie zaplatí zlatom za svoju slobodu. Dal naplniť zlatom jednu miestnosť do výšky pokiaľ dostal rukou a dve menšie miestnosti striebrom, keď Španieli dostali striebro a zlato kráľa aj tak zabili.

Postupne Španieli obsadili územie dnešných štátov Kolumbie, Venezuely, Urugvay, Argentíny, Peru a Chile. Dnešné územie Brazílie podmanil pre Portugalcov po roku 1500 Alvares Cabral. Severnú Ameriku dobýjali predovšetkým Angličania, Francúzi, (tí chceli územie indiánov, ale bez nich) ale aj Nizozemci, Švédi, Rusi. Dobytie Ameriky znamenalo pre Indiánov podkopanie ich starého kmeňového zriadenia. Odhaduje sa, že v prvých rokoch španielskej kolonizácie bolo dovezené do Európy zlata a striebra v cene okolo 6 miliárd dolárov. Hlavné kolonizujúce krajiny okrem Anglicka a Nizozemska boli v podstate feudálne krajiny.

Španieli podmanené územie rozčlenili na miestodržiteľstva: **Nové Španielsko, Nová Granada, Peru a La Plata**. Tieto krajiny začali obsadzovať „nový svet“ pod vedením koruny a cirkvi a vládli tam miesto kráľi dosadení kráľom. Presadzovali sa nariadenia španielskeho kráľa Ferdinanda II. z roku 1573 o tom, že vodcovia vojenských oddielov boli vybavení menšími správnymi funkciami a tak vytvorili prvý stupeň nového správneho systému až neskôr sa vytvoril

systém, kde vedúce miesto zaujali miesto králi. V čele koloniálnej správy stáli miesto králi, ktorí boli najvyšší a bezprostrední predstavitelia koruny, ich funkčné obdobie trvalo 3 roky a kráľ ho mohol predĺžiť. Miesto králi mali široké právomoci v mene kráľa v hospodárstve, justícii, či v politickom živote kolónii (boli najvyššími veliteľmi vojsk). Takáto správna mašinéria bola nielen zložitá, ale aj finančne náročná, celý tento systém bol ťažkopádny a významne rozhodnutia museli byť prejednávané a schvaľované v metropoli, čo pri vtedajšom dopravnom systéme to niekedy trvalo veľmi dlho. So systémom štátnej správy sa vytvárala aj duchovná správa a náboženské rády mohli pôsobiť v kolóniách iba so súhlasom kráľa. Od začiatku conquisti a kolonizácie narastal rozpor medzi postupom Španielov hľadajúcich predovšetkým zlato a oficiálnou tendenciou obrátiť domorodcov na kresťanskú vieru a prijatie španielskej zvrchovanosti.

V cirkevnom živote čoskoro začala prebiehať rivalita medzi európskymi Španielmi a ich potomkami narodenými v Amerike, čo sa prejavovalo vo svetskom aj radovom klére. Anglicko, Francúzsko, Nizozemsko a Švédsko obsadzovali územia prostredníctvom akciových spoločností (napr. Londýnska spoločnosť, Plymuthska, Holandská východoindická, Anglo – východoindická, Novo-francúzska atď.). V čele týchto spoločností stáli kráľovskí guvernéri. Pôda sa dostala do rúk veľkých latifundistov a tí mali aj rozhodujúcu politickú moc. Vo všetkých kolóniách pomery umožňovali do určitej miery aj vznik drobného pozemkového majetku (v anglických kolóniách drobní farmári, avšak inde ich bolo veľmi málo), väčšinou registrujeme rôzne formy feudálneho vlastníctva pôdy /aj cirkev je vlastníkom/.

Koloniálne obdobie amerického kontinentu môžeme rozdeliť:

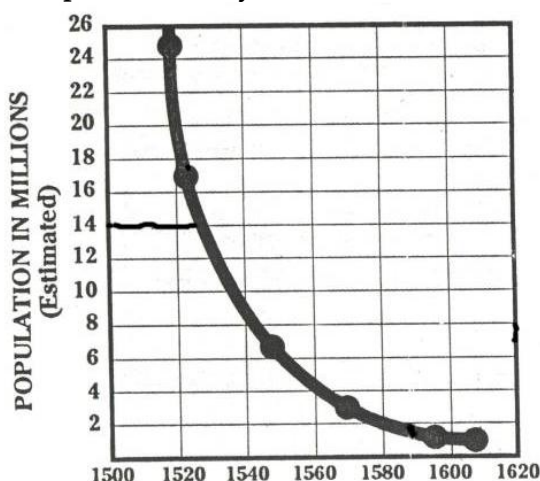
- Koloniálne obdobie Latinskej Ameriky roky 1492 – 20-te roky 19. storočia.
- Koloniálne obdobie USA od roku 1607 – 1776
- Kanada a skupina britských kolónii až do r. 1867.

Poľnohospodárstvo aj rozvíjajúci priemysel vyrábal to, čo potrebovali materské krajiny a nie kolónie (prevažne poľnohospodárska výroba). Medzi najdôležitejšie plodiny patrili: cukrová trstina, tabak, bavlna, neskôr káva, ryža, indigo, čaj, kakao, vlna, koža atď. V Severnej Amerike a Kanade zohrával dôležitú úlohu rozvoj obchodu s kožušinami a rybárstvo. Postupne sa vytvárajú aj umelé zábrany rozvoja priemyslu v kolóniách, aby nevznikala konkurencia priemyslu v materských krajinách, napríklad zábrany rozvoju bankového systému alebo roku 1750 zakázaná výstavba železniční v Severnej Amerike Anglickom a pod. Aj napriek zábranám sa priemysel rozvíjal, predovšetkým v severných kolóniách (v Novom Anglicku). Materské krajiny sa snažili obmedzovať obchod medzi kolóniami navzájom a medzi kolóniami a ostatným svetom (španielske kolónie mohli medzi sebou obchodovať, ale tovar musel prechádzať cez Španielsko a späť na určené miesto). K zvládnutiu koloniálneho

obchodu zaviedli Španieli niekoľko obchodných monopolov (avšak väčšinou stroškotali pre korupciu). V platnosti bolo okolo 40 rôznych druhov daní. Portugalsko malo podobný systém aj tam celá obchodná činnosť musela prechádzať cez Lisabon.

Najväčší problém dobyvateľov po celé storočia bolo nájsť dostatok pracovných síl na práce v baniach, plantážach, farmách a tak sa využívali rôzne formy otroctva: „Španieli sa ako prví pokúsili zotročiť indiánov, už čoskoro po Kolumbovi. Bol to však úplný nezdar, indiáni nechceli pracovať. Mnohí zomierali následkom ťažkej práce na horúcom slnku, iní zomreli pod bičom dozorcov, iní sa vzbúrili a ušli.“ píše W. Z. Foster v dejinách amerického kontinentu. Takéto počínanie Španielov viedlo k tomu, že v určitej oblasti indiánske obyvateľstvo skoro úplne vymizlo. V roku 1542 boli síce prijaté „nové zákony“, podľa ktorých nemali byť indiáni zotročovaní a boli im dané niektoré práva, ale umožňovali zamestnávať indiánov ako nevoľníkov, tým vlastne otrokárska forma existovala naďalej.

Postupný pokles pôvodného obyvateľstva na americkom kontinente.

Zdroj: Whistory Units2 [online]. [cit. 2013-09-19]. Dostupné na internete tu.

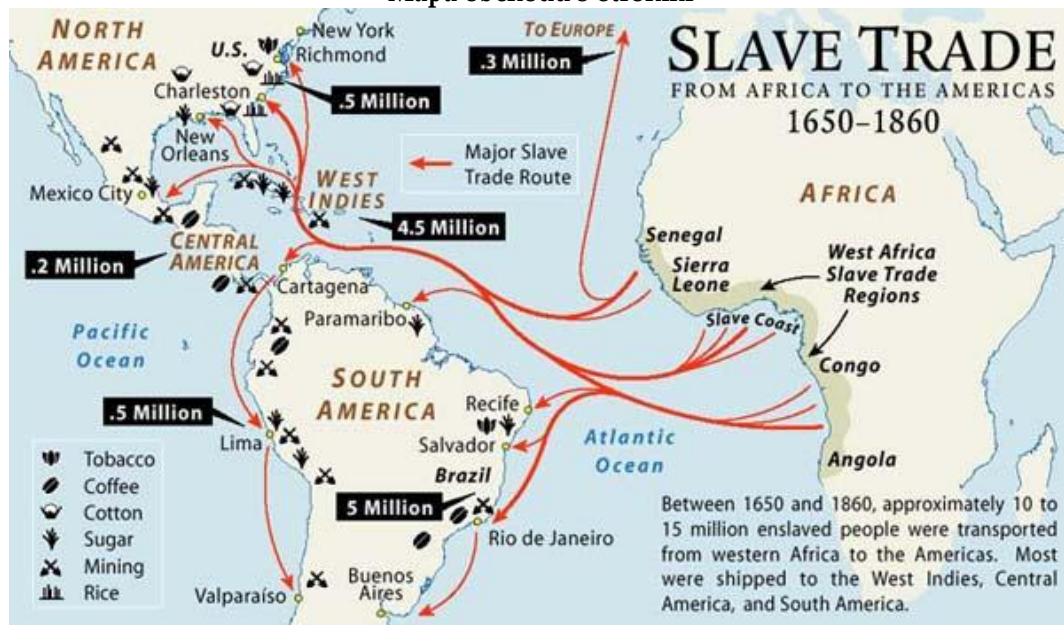
Najrozšírenejšou formou hospodárskej správy bol systém **ECOMIEDY**. Ten bol zavedený roku **1503 na ostrove San Domingo** a neskôr sa rozšíril do ostatných kolónii Španielska, zrušený bol až v roku 1720 a nahradený systémom haciendy, ktorý sa stal základným typom veľkostatkárskeho hospodárstva. Podľa tohto systému získal vlastník od kráľa pôdu aj s určitým počtom indiánov. Ten sa podobal systému nútenej práce. Uvedený vlastník sa mal o indiánov starať, ochraňovať ich, uľahčovať ich prevýchovu na kresťanov, poskytnúť korune vojenskú službu a ako odmena mal od indiánov vyberať dane. Vyberanie dane (tasy) bolo „kto ako chcel a koľko chcel“. Aj preto bola encomienda hlavnou hospodárskou aspiráciou veľkého počtu Španielov. Vo vrstve encomienderov sa registrovali veľké pohyby a to nielen vplyvom mocenských štruktúr, ale aj obchodnými transakciami. Encomienda nebola dedičná, ale bolo možné ju predĺžiť. Podobné pokusy zotročiť indiánov boli aj v anglických, francúzskych a holandských kolóniách, ale zajatým indiánom sa veľmi ľahko darilo ujsť do divočiny, kde ich nebolo možné chytiť.

Ani Španieli a Portugalci nemali dostatok pracovných síl napríklad Španielsko malo v 16. storočí okolo 10 miliónov obyvateľov a Portugalsko iba 1,5 milióna obyvateľov. Preto sa často robili lovy na indiánov a keď nestačili ani takéto opatrenia začali sa otroci dovážať, predovšetkým z Afriky. Využívanie prác otrokov uplatňovali všetky koloniálne mocnosti „... stovky lodí, tisíce námorníkov a stá a snád' tisíce jednotlivcov, skupín a spoločnosti doviezli v koloniálnom období do Nového sveta na juh od Spojených štátov viac Afričanov než Európanov“ W. Z. Foster. Otrokov v obchodnom slangu nazývali „čierna slonovina“.

Napríklad už roku 1600 v Lime v Peru tvorili černosí 1/3 obyvateľstva. Černošskí otroci boli pre majiteľov z mnohých hľadísk výhodnejší než indiáni. Boli silnejší, otužilejší, početnejší, odolnejší voči chorobám, boli na vyššom stupni kultúry a ešte otrokmi v cudzej krajine. Francúzsky historik Dobois píše „Následkom obchodu s otrokmi organizovaného Európanmi a Američanmi boli vyľudnené celé kraje a zničené celé černošské kmene. Bolo to také vyľudnenie kontinentu (afrického), ktoré zriedka a snád' nikdy nemalo v dejinách obdobu“. Lovci otrokov vodili spútaných, vypaľovali im značky ako dobytku, dovážali ich na lodiach po veľkých počtoch, pričom mnohí zomreli v neznesiteľných podmienkach, často boli natlačení tak, že sa nemohli ani obrátiť. Úmrtnosť na otrokárskych lodiach okolo 30 % nebola nijakou výnimkou. Často pre nedostatok potravín, či pri nebezpečenstve bol celý „ľudský náklad“ hodený do mora. Anglicky historik W. O. Blacke v knihe „History of Slavery“ roku 1857 napísal „Trotter pri jednej výprave kúpil asi 600 a stratil asi 70, Millar pri jednej ceste kúpil 1490 a stratil 180, Ellison na troch cestách kúpil 895 a stratil 365. Pán Morely hovorí, že na štyroch cestách kúpil asi 1325 otrokov a stratil 313 otrokov, pán Claxon na dvoch cestách kúpil 250 a stratil 132 otrokov....“³ Najväčšími prepravcami otrokov boli Angličania a na anglických lodiach bolo dopravené asi štyrikrát viac afrických otrokov než na všetkých ostatných lodiach dokopy. Angličania mali monopol na dovoz otrokov v r. 1600, Holanďania od roku 1640, Francúzi roku 1701 a v roku 1713 bol daný monopol pre angloamerické spoločnosti. Prví otroci boli dovezení na ostrov San Domingo roku 1502 a do severnej Ameriky začal dovoz otrokov roku 1619.

³ BLACKKE, W. O.: History of Slaver. London 1857, s. 134.

Mapa obchodu s otrokmi

Zdroj: American History since the Civil War [online]. [cit. 2013-09-18].

Dostupné na internete [tu](#).

Medzinárodný boj o kolónie

Európske konflikty mali priamy vplyv aj na vývoj kolónii. Za celé koloniálne obdobie bol vedený boj medzi jednotlivými kolonizujúcimi krajinami (Španielsko, Anglicko, Portugalsko, Francúzsko, Holandsko atď.). V 16. storočí vedúcimi koloniálnymi krajinami boli Španielsko a Portugalsko (koncom 16. storočia však utrpelo Španielsko a Portugalsko v Európe veľké porážky od Anglicka a Nizozemska). Tak sa stalo vedúcou mocnosťou Nizozemsko obratlo Portugalsko o jeho bohaté kolónie na východe a v polovici 17. storočia ovládalo 3/4 svetovej námornej plavby. Na začiatku 17. storočia sa vzmáha Anglicko a koncom 17. storočia sa už stáva neobmedzeným vládcom morí. Angličania viedli vojny aj s Francúzskom až do konca 17. storočia. Jednou z významných foriem ničenia hospodárstva protivníka v boji o kolónie sa stalo **pašeráctvo**. Mocnosti celkom otvorene porušovali obchodné zákony iných štátov. Napríklad španielsky inšpektor roku 1624 udáva, že na každých tisíc ton legálne dovezeného tovaru pripadá 7 tisíc ton nelegálneho tovaru a najviac takýmto postupom bolo postihované Španielsko a Portugalsko.

V severnej Amerike sa rozvíjalo pašeráctvo medzi anglickými a francúzskymi kolonistami. Ďalšou formou konfliktov medzi mocnosťami bolo pirátstvo a vykrádanie lodí, napádanie prístavov, ich plienenie a podobne (v 16. a 17. storočí boli takto zničené Panama, Havana, Valparaíso a iné). To, že jednotlivé materské krajiny žili v mieri nevydalo pirátom. Napádané boli predovšetkým lode španielske a portugalské so zlatom, striebrom (v 16. storočí

zmizlo asi 550 lodí) a preto v rokoch 1623 – 1636 sa zaviedol systém konvojov, ale ani to veľmi nepomáhalo. Španielske lode napádali hlavne Angličania a jedným z najznámejších anglických pirátov bol Francis Drake, ktorého neskôr anglická kráľovná Alžbeta poctila šľachtickým titulom. Pri jednom nájazde na Panamu sa Drake zmocnil celoročnej zásielky zlata pre Španielsko. Silnými konkurentmi Angličanov boli Francúzi a Holanďania. Najvýraznejším prejavom boja o kolónie však boli vojny. Angličania v polovici 17. storočia vytlačili na americkom kontinente Holanďanov z Nového Nizozemska roku 1664 a anglický kráľ Karol II. daroval celé toto územie svojmu bratovi vojvodovi z Yorku (preto aj názov mesta New York). Ďalším úspechom Angličanov bolo dobytie „Nového Francúzska“ (časti Kanady) roku 1763, ktorému predchádzali mnohé konflikty medzi Angličanmi a Francúzmi. Po obsadení Kanady sa v 18. storočí obrátil záujem Angličanov na strednú a južnú Ameriku. V 17. storočí registrujeme aj boje Francúzska a Holandska proti Portugalsku o Brazíliu.

Cirkev v kolóniách

Z jednotlivých náboženstiev sa najvýraznejšie v kolóniách presadzovali katolícka a protestantská cirkev, ktoré boli dostatočne silné, aby presadili svoj monopol v kolóniách. Náboženská sloboda v kolóniách bola väčšinou veľkou neznámou. Náboženský monopol cirkvi trval v Severnej Amerike do roku 1776 a v Latinskej Amerike do roku 1810. Väčší úspech a lepšie postavenie mala predovšetkým katolícka cirkev ako rozštiepené protestantské cirkvi. V neskoršom období v latinskej Amerike začal prevládať akýsi druh splynutia katolíckeho náboženstva, starého indiánskeho a primitívneho černošského náboženstva. V severnej Amerike zaznamenali isté úspechy francúzski misionári vo vzťahu k Indiánom. Dôležitú úlohu zohrávala cirkev vo vzdelávaní, kde mala dominantný monopol. Vzdelávať sa však mohli iba príslušníci vládnucej vrstvy a tak negramotnosť v kolóniách sa pohybovala okolo 85 – 90 % (nemohli sa vzdelávať ani ženy, iba ak získali súkromne vzdelanie). V Novom Anglicku sa presadzoval puritánsky režim a často boli prenasledovaní tí, ktorí ho nepodporovali katolíci, židia a podobne (výsledkom krutého kalvínskeho učenia Cattona Mathera a iných bol pohon na čarodejnice v Massatchusetts, kde v roku 1692 bolo za 4 mesiace obesených 13 žien a 6 mužov pre „čarodejníctvo“). Inkvizíciu nepodliehali indiáni, pretože neboli považovaní za ľudí. Do španielskych kolónii bola inkvizícia zavedená roku 1569, bola oveľa horšia ako Portugalska a trvala 250 rokov. Cirkev sa prikláňala k názorom, ktoré schvaľovali otroctvo vychádzajúc z učenia svätého Augustína, že „*Otroctvo je z vôle božej a želať si jeho potlačenie, je to isté ako sa protiľá Bohu*“. Ako sa postupne stávala cirkev jedným z najväčších latifundistov zvyšoval sa aj jej záujem o nútenú prácu indiánov. Aj z radov cirkvi sa ozývali hlasy proti otroctvu a to oveľa viac hlasov z katolíckej cirkvi ako protestantskej. Základom cirkevnej správy v kolóniách boli katolícke misie. V roku 1767 zo španielskych kolónii

boli vyhnaní jezuiti (v tejto dobe už 2260 jezuitov ovládalo 717 tisíc indiánov). Mohutná ríša misíí však koncom 18. storočia začala slabnúť.

Doporučená literatúra :

FOSTER, W. Z. (1953): Nástin politických dejín amerického kontinentu. Praha: SNPL.

JOHNSON, P. (1998): Dějiny amerického národa. Praha: Academia.

POLIŠENSKÝ, J. (1982): Dejiny Británie. Praha: Svoboda.

Čo mám vedieť:

Prečo práve americký kontinent sa stal najvýznamnejšou koloniálnou oblasťou pre Európanov?

Ktoré európske krajiny sa stali najväčšími kolonizátormi Ameriky?

Aké systémy správy zaviedli Európania?

V čom boli hlavné rozdiely medzi španielskymi osadami a anglickými, či francúzskymi?

kapitola
5

Anglicko na prahu novoveku

Dobytie Konštantínopolu Turkami roku 1453 znamenalo pre Európu nielen koniec Byzantskej ríše, ale predovšetkým uzavretie obchodných ciest do Indie a Číny (obchodná cesta „hidžáz“ – karavánová cesta). Bezprostredne táto udalosť sa v nasledujúcom období najviac dotkla talianskych miest a v nasledujúcom období aj ďalších európskych štátov, preto už v druhej polovici 15. storočia Portugalci a Španieli sa pokúšali nájsť novú cestu do Indie, pretože boli najlepšie pripravení (mali najlepšie poznatky z predchádzajúcich ciest napr. Portugalci v severnej Afrike a pod., či dostatok ochotných ľudí vydať sa na takéto cesty ako schudobnená časť šľachty v Španielsku). V Anglicku najstaršou cechovou inštitúciou kupcov bola inštitúcia „Obchodníci s vlnou“ z 15. storočia. Anglickí obchodníci vyvážali predovšetkým súkno, ale rozširoval sa aj vývoz obilia. Od 16. storočia miesto surovín začali postupne doplňovať tovar nie suroviny, ale manufaktúrne výrobky. Od 16. storočia anglickí kupci prebrali do svojich rúk aj námorný obchod, ktorí dovtedy držali cudzinci a Londýn sa staval významným obchodným centrom.

Angličania sa k týmto objavným cestám výraznejšie zapájajú od 16. storočia. Hoci už Benátčan žijúci v Anglicku Sebastiano Caboto sa vydal roku 1497 aj so svojím otcom Johnom Cabotom na cestu na západ s cieľom nájsť novú cestu do Číny a boli prvými, ktorí dosiahli americké pobrežie, ale oveľa severnejšie ako Kolumbus. Ďalší pokus uskutočnili roku 1517 aj s eskadrou anglických lodí. Roku 1547 po výzve kráľa Eduarda VI. sa vrátil do Anglicka a jeho úlohou bolo, aby ako „grand pilot“ veľký lodivod zreorganizoval anglickú flotilu a tak Cabot a jeho reformy sa stali základom anglickej námornej flotily. Roku 1553 bola aj vďaka nemu založená Spoločnosť pre objavenie neznámych krajín, území, domínií a podmanených území, ktorá už mala aj na svoju dobu značné finančné prostriedky k tomu, aby zrealizovala väčšie výpravy. V tom istom roku sa tri anglické lode pokúsili nájsť cestu do Indie severnou cestou, avšak dostali sa do Murmanska, kde museli prezimovať, kde nedostatočne

oblečení a zásobením následkom skorbutu, hladu a zimy zahynuli a v predjarí nasledujúceho roku ich našli laponskí lovci. Ďalšia anglická loď, ktorá vyplávala taktiež v roku 1553 pod vedením Chancellora dosiahla až ústie rieky Dviny, kde sa Angličania dozvedeli, že táto krajina sa vola Rusko a boli prijatí ruským cárom Ivanom IV. Hrozným. List cára Ivana IV. anglickej korune dal tejto udalosti aj pečať oficiálnosti a znamenal začiatok obchodných anglicko-ruských kontaktov.

Henry Hudson sa pokúsil nájsť cestu do Indie taktiež severnou cestou (vyslala ho anglo - moskovská obchodná spoločnosť) a dostal sa až k ľadovým bariéram Špicbergov, a roku 1608 k ostrovu „Nová zem“ odkiaľ sa musel vrátiť. Následne roku 1609 z príkazu holandskej obchodnej spoločnosti sa pokúsil po tretíkrát nájsť cestu do Indie na lodi pomenovanej Polmesiac a jeho posádku tvorili okrem Angličanov aj Holanďania (pričom im nebezpečenstvo hrozilo aj od Španielov, ktorí často kruto v tomto období postupovali proti všetkým, ktorí sa dostávali na americký kontinent, prípady vyvraždenia Francúzov a pod.). H. Hudson sa chcel vyhnúť Španielom a preto smeroval a hľadal severnejšiu cestu do Indie a 2. septembra 1609 doplával do zálivu. Traduje sa, že po pristáti a stretnutí s indiánmi, ktorí v nich videli „bieleho Manitua“ im belosi dali sa napiť alkoholu, pričom sa všetci opili a tak to miesto dostalo názov „miesto opitosti“ v reči indiánov Manna - Hata, dnešný Manhattann, čo je legendou dodnes. Po Hudsonovi prišli do tejto časti Holanďania, ktorí tu roku 1623 založili pevnosť Nový Amsterdam, dnešný New York. Ešte v tom istom roku sa Henry Hudson do Ameriky vrátil už v anglických službách a pokúsil sa ešte severnejšou cestou dostať do Indie, objavil dnešnú Kanadu (Hudsonov záliv), avšak na lodi však došlo k vzbure a Hudson so svojím synom a 7 námorníkmi bol z lode vyslaný na more v lodičke a nevie sa ako skončil jeho život. Okrem H. Hudsona prichádzali na americký kontinent aj ďalší Angličania, v roku 1607 priviedol bielych kolonistov John Smith, títo osadníci si už zakladali opevnené osady. Avšak oficiálny začiatkom odsadzovania Ameriky Angličanmi býva považovaný príchod lode Mayflower roku 1620. Za vlády kráľovnej Alžbety I. Angličania už poznali svet od Grónska až po indické pobrežie, prekročili oceán aj púšte strednej Ázie. Tí, ktorí sa vydávali na tieto cesty boli tak grófi ako aj obyčajní námorníci, či obchodníci. Naučili sa už sústreďovať svoje sily na tie časti zeme, kde nachádzali to čo hľadali a kde nenarážali na veľký odpor oproti napr. Španielom, či Portugalcom. Novozakladané osady v Amerike sa rozrastali a využívala sa aj práca otrokov, ktorá sa stala hospodárskou základňou v tých kolóniách, ktoré boli založené v prvej polovici 17. storočia na „západoindických ostrovoch“. Osady, v ktorých mali väčšinu belosi si vytvárali systém istej samosprávy a tak v dejinách britských osád môžeme vyčleniť tri obdobia:

- vyznačuje sa súperením Anglicka so Španielskom a Portugalskom;
- súperenie s Nizozemskom;
- súperenie s Francúzskom.

V každom období toto súperenie viedlo aj k vojnovým konfliktom, či vojnám a po vojne kráľovnej Alžbety proti Španielsku nasledovali vojny proti holandskej republike a za vlády Karola II. potom vojny proti Francúzom (trvali od roku 1688 do roku 1815). Už vojny s Nizozemskom ukázali, že v druhej pol. 17. storočia obchodné záujmy prerážali záujmy politické a náboženské (Holanďania a Angličania protestanti bojovali navzájom a nie proti katolíckemu Francúzsku). V roku 1623 boli povraždení Angličania na Amboyne a tak prenechali Angličania ostrovy holandskej východoindickej spoločnosti. Osudnú ranu zasadili holandskému námornému obchodu Angličania v rokoch 1650 – 1651.

Dynastia Tudorovcov v dejinách Anglicka

Anglicko prešlo stredovekom bez toho, aby výraznejšie zasiahlo do celoeurópskych záležitostí. Hospodársky v Anglicku naďalej ešte v 14. storočí pretrvávalo robotné hospodárstvo (nutnosť pracovať pre pána).

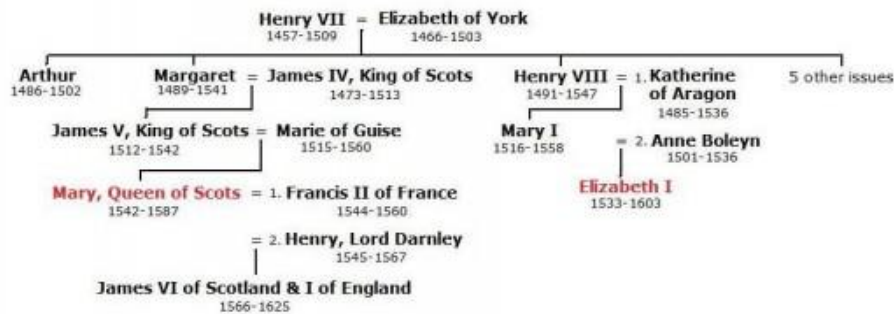
Významnejšie oblasti v rozvoji hospodárstva boli: Kent, Norfolk, Essex, kde sa vo väčšej miere chovali ovce a kde sa tradičný veľkostatok už prežil hospodársky význam sa presúval z veľkostatkov na menšie hospodárstva, ktoré sa lepšie prispôbovali trhu. Export vlny viedol k rýchlemu rozvoju tovarovej výroby hlavne v 15. storočí, kedy sa vo veľkej miere začala rozvíjať aj domácka výroba súkna, ktorá už nebola obmedzená cechovými obmedzeniami (rozvíjal sa tzv. nakladnícky systém, ktorý dal základy k vzniku prvých manufaktúr).

V 15. storočí už úplne zanikol dominikál (práca pre pána na panskom), väčšia časť roľníkeho obyvateľstva sa osamostatňovala a bola osobne slobodná. S rozvojom tovarovej výroby v Anglicku začali prevládať finančné vzťahy nad lénnyymi a to oveľa skôr ako na kontinente Európy. V súvislosti s týmito novými ekonomickými javmi začína vznikať predovšetkým v juho-východnej časti Anglicka aj tzv. Nová šľachta, do ktorej prenikli aj jednotlivci z roľníckych vrstiev, bohatí kupci (táto využívala tak feudálne ako už aj kapitalistické formy podnikania)

Za vlády Eduarda III. a Henricha IV. získalo Anglicko isté úspechy vo Francúzsku, ale nedokázali si podrobiť menšie krajiny, ktoré pre Anglicko boli bližšie (Škótsko a Írsko). Neskôr za vlády Henricha IV. v snahe nakloniť si cirkev schválil parlament roku 1401 *Štatút o upaľovaní kacírov*. Wycliffe a Roger Bacon boli jedinými anglickými významnejšími intelektuálmi stredovekého myslenia uznávanými aj mimo hraníc Anglicka.

V súvislosti so zámorskými objavmi sa dostáva aj Anglicko do nového významnejšieho postavenia. Geografické postavenie Anglicka z neho urobilo

významné centrum v obchode so zámorím a zároveň sa Anglicko v tomto období dotvára ako národný štát. Po vojne ruží r. 1455 /lancaster červená a york biela/ nastupuje na anglický trón dynastia Tudorovcov.

Zdroj: The Effects of Elizabeth Tudor's Childhood & Adolescence on Her Reign of England – An Analysis: Humanity[online]. [cit. 2013-09-19]. Dostupné na internete tu.

Dynastia Tudorovcov sa na anglický trón dostáva osobnosťou kráľa Henricha VII. earla z Richmondu, ktorý vyšiel víťazne z bojov o anglický trón na konci tzv. vojny ruží (hoci mal problémy s uznaním nárokov na dedičstvo trónu). Vo vojne „Ruží“ anglicko-normandská feudálna aristokracia likvidovala samu seba. Typ pána provincie vzdorujúceho kráľovskej moci, pyšného baróna na svoj kráľovský pôvod sa pomaly strácal. Vysoká šľachta, ktorá prežila masaker vojny stratila rozsiahly politický vplyv rozvetvených rodov. Jednotlivé významné rodiny rozdelila nenávisť a obávali sa jeden druhého a preto aj privítali silnejšiu ústrednú vládu. Rok korunovácie Henricha VII. (1485) priniesol aj koniec vojny Ruží (vypukla r. 1455).

Základné riešené úlohy, ktoré sledujeme v období vlády Henricha VII.:

- snaha presadenie vecnej politiky, čo viedlo k mieru doma a zvýšeniu blahobytu obyvateľov Anglicka;
- nevedol dobyvačné vojny;
- napomáhal rozvoju obchodu;
- potláčal všetkých tých, ktorí spôsobili vojnu „Ruží“;
- vďaka tvrdým opatreniam v súdnictve a vysokým pokutám zlepšil aj finančnú situáciu Anglicka;
- zanechal svojmu synovi Henrichovi VIII. (1509 – 1547) pevnú vládu a zjednotené kráľovstvo;
- zníženie počtu veľmožov v Anglicku, ktorí by mohli ohroziť ústrednú vládu.

Zavedením ústrednej daňovej mašínérie „*Mortonové vidly*“ podľa centenburského arcibiskupa Mortona a winchesterského biskupa Richarda Foxa začali daňoví komisári navštevovať významných obchodníkov a remeselníkov a neustále im zvyšovali dane, ak majiteľ hovoril o tom, že mal veľké výdavky a teraz nemá znamenalo to podľa nich, že je bohatý a tak ma platiť viac, ak zase

tvrdil, že je chudobný boli presvedčení o tom, že má niekde schovaný poklad atď.

Veľká rada ako poradný orgán kráľa bola vystriedaná *Tajnou radou* a Veľká rada sa pretvorila na *Hornú snemovňu*. Tajná rada mala aj celý rad súdnych právomoci na sever od rieky Trent vykonávala právomoci Rady tzv. *Severná rada* so sídlom v Yorku (nevyniesla nikdy napríklad žiadny rozsudok smrti, skôr dávala vysoké pokuty, ktoré smerovali do kráľovskej pokladne). V súdnej praxi v Anglicku v tomto období sledujeme upustenie od tzv. kontinentálnej cesty práva v Anglicku platilo, že nie obžalovaný sa má priznať k vine, ale obžaloba mu musí zločin dokázať. Henrich VII. zomrel ako 52-ročný a v roku 1509 sa anglickým kráľom stáva **Henrich VIII.** (1509 – 1547) ako 18-ročný. Jeho hlavný poradcom sa stal Thomas Wolsey syn ipswichského mäsiara, ktorý sa vďaka Henrichovi VIII. stal kardinálom už ako lord kancelár, neskôr ho pápež Lev V. menoval aj pápežským legátom v Anglicku. Wolsey sústredil najvyššiu svetskú aj cirkevnú moc do svojich rúk. Na naliehanie parlamentu a z „vyšších politických“ cieľov sa oženil Henrich VIII. s Katarínou Aragónskou, vdovou po bratovi Arturovi, dcérou španielskeho kráľa Ferdinanda II., čo viedlo k upevneniu spojenectva medzi Španielskom a Anglickom proti Francúzsku. Keďže podľa cirkevných predpisov bol zákaz sobáša medzi švagrom a švagrinou (tretia kniha Mojžišova to zakazuje) bolo potrebné získať pápežskú bulu a dokázať, že prvé manželstvo Kataríny bolo nenaplnené, čo sa podarilo aj vďaka vysokej pokute, ktorú museli pápežovi zaplatiť. Avšak všetky deti mužského pohlavia, ktoré mal s Katarínou zomreli nažive ostala iba dcéra Mária a tak sa Henrich VIII. rozhodol rozísť s Katarínou a oženiť sa s Annou Bolenovou. V roku 1529 sa Henrich VIII. pustil do sporu s pápežom a Rímom, ktorý dovŕšili zákony o cirkevných dávkach, o odvolacom súde a zvrchovanosti kráľa vo veciach cirkevných, čím Anglicko prerušilo spojenie s Rímom a kráľ sa stal aj hlavou cirkvi. Táto roztržka bola aj vyvrcholením boja tých síl v Anglicku, ktoré sa už dlhšie usilovali o národnú samostatnosť a náboženským dokonaním zmien zbavili anglický štát, jazyk a písmo z cudzieho područia. Katolícka cirkev sa bránila, avšak táto rozluka bola podporená aj parlamentnými silami a kráľom a znárodnenie anglickej katolíckej cirkvi bolo skôr výsledkom ako príčinou roztržky s Rímom

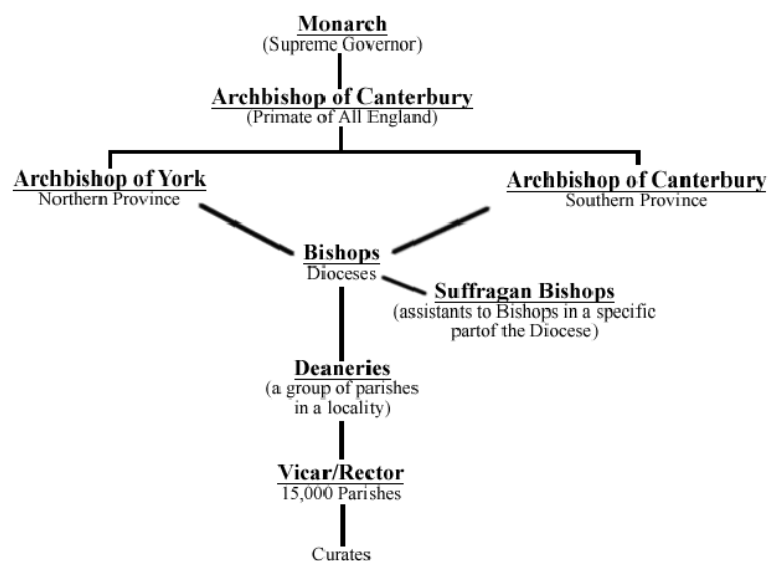
Základnou charakteristikou cirkvi, ktorá vznikla bolo:

- vrchné riadenie cirkvi kráľom;
- zrušenie kozmopolitných náboženských poriadkov;
- potvrdenie bohoslužieb v národnej reči snemovňou;
- anglické modlitebné knihy a ďalšia literatúra;
- anglické preklady Písma.

Nadvláda štátu nad cirkvou vyplývala z jej znárodnenia a tí, ktorí odmietali uznať kráľa za jedinú najvyššiu hlavu anglickej cirkvi boli prenasledovaní (r. 1535 napr. popravený Thomas Moor a biskup Fischer). Henrich VIII. sa

týmto činom usiloval zničiť stredoveké nezhody medzi katolíckou cirkvou a národným štátom. Národnosť zvíťazila v štáte aj v cirkvi, národný anglický štát sa zbavil prekážok, ktoré mu kládli katolícka cirkev a feudálne výsady. Zvrchovanosť nebola výhradne kráľovská, pretože aj parlament sa stal „spoločníkom“ a „spoluvinníkom“ koruny. Despotická moc pápeža bola prenesená na kráľa a neomylnosť cirkvi zasa na parlament, ktorý stanovoval náboženské normy. Podstatným znakom reformovaných bohoslužieb bolo to, že sa konali v angličtine a nie v latinčine, že sa používala kniha spoločných modlitieb. Pričom náboženské úkony sa mali uskutočňovať ľuďmi samými a nie kňazom.

Štruktúra členenia jednotlivých zložiek anglikánskej cirkvi

Zdroj: Church of England Allows Gay Bishops [online]. [cit. 2013-09-19].
Dostupné na internete [tu](#).

Upevnenie postavenia Anglicka v európskej politike na konci 16. storočia

Po smrti Henricha VIII. sa k moci dostáva jeho najstaršia dcéra Mária. Vláda kráľovnej Marie Tudorovej (Krvavej, Katolíckej) znamenala v dejinách Anglicka stagnáciu, ktorá akoby uvrhla Anglicko späť do stredoveku. Anglicko sa dostalo do plnej závislosti Španielska (bola manželkou Filipa II.), obnovila sa súdna právomoc pápežskej moci a tým sa aj Anglicko vzdalo svojej národnej nezávislosti. V oblasti objavovania „nového sveta“ sa Anglicko muselo podriaďovať záujmom Španielska a Portugalska, kde podľa nariadenia pápeža západ mohli objavovať Španieli a východ Portugalci, avšak nástup sestry Márie Alžbety Tudorovej na anglický trón 17. novembra 1558 – 1603 znamená návrat k upevneniu nezávislosti Anglicka tak politicky ako aj hospodársky.

Na anglický trón vstupovala s cieľom „*upevnenie svornosti anglického národa*“ a obnovenia náboženských zákonov svojho otca Henricha VIII. (kráľovský supremát, rozchod s Rímom a vyznanie podľa knihy modlitieb z roku 1552) tieto zákony prijal anglický parlament aj napriek odporu predstaviteľov katolíckej cirkvi.

Aj keď sama nechcela pokračovať v praktikách svojej sestry Márie prenasledovanej odporcov, predsa aj za jej vlády dochádza k prenasledovaniu katolíkov (za jej vlády bolo popravených 147 kňazov, 47 šľachticov a aj mnohí ďalší, avšak to skôr zásluhou nie kráľovnej, ale Rady). Aj otec W. Shakespeara bol prenasledovaný. Prenasledovaní boli aj kalvíni tzv. puritáni, pretože boli proti akýmkoľvek stopám po rímskokatolíckych obradoch, fanatické puritánstvo takisto znepokojovalo kráľovnú aj parlament (biskupi roku 1593 dali návrh do parlamentu na prísne opatrenia proti puritánom). Zákon však nebol schválený.

Významnou oporou anglickej kráľovnej Alžbety bol jej prvý minister Wiliam Cecil. Posilnili sa aj majetky koruny na úkor katolíckej cirkvi a biskupov, ktorí odmietli nové poriadky. Týmto zmenami sa Anglicko po roku 1559 stalo protestantskou krajinou, avšak o získanie podpory medzi anglickým obyvateľstvom sa ešte muselo bojovať. Anglikánska cirkev ustanovená parlamentnými zákonmi uchránila Anglicko pred náboženskými vojnami, ktoré v tomto období sužovali kontinentálne európske krajiny (napr. francúzski hugenoti zažili „bartolomejskú noc“ roku 1572, kde bola povraždená elita hugenotov a podobne). Úspechy Anglicka v období vlády kráľovnej Alžbety si však vyžadujú, aby sme sa pozastavili v čom tkveli základy toho, čo umožnilo tejto panovníčke udržať sa pri moci a pozdvihnúť Anglicko medzi európske mocnosti, či s nimi súperiť. Jedným z predpokladov je snáď aj pružnosť anglickej povahy prispôbiť sa meniacim sa okolnostiam (aj keď je to skôr psychologický aspekt dejiny Anglicka nás však o tom presvedčajú). Anglicko nemalo v dejinách strnulú sociálnu sústavu, ktorá prekážala jej súperom k prispôbieniu meniacim sa okolnostiam aj keď sa anglická spoločnosť delila na dve poľnohospodárske triedy majiteľov a nájomníkov, títo sa rýchlo prispôbovali novým hospodárskym trendom rozvoju obchodu a podnikania. Chovali ovce pre vlnu, obchodovali, avšak v kontinentálnej Európe šľachta neobchodovala, nepodieľala sa na rozvíjajúcom trhu a parazitovala z neho, pretože im to zakazovala ich „šľachtická česť“. Nemeckí šľachtici alebo francúzski pristupovali k obchodu iba koristnícky, obchodovanie znamenalo prehršok proti zvyklostiam svojho stavu. Preto ani panovníci a vlády Francúzska, Španielska atď. nemali porozumenie pre obchodné záujmy svojich poddaných (napr. španielsky panovník Filip II. tvrdo vystupoval proti obchodníkom ako žiadny anglický panovník). V Anglicku tak panovník ako aj parlament vychádzali v ústrety aj obchodným záujmom, či šľachty alebo meštianstvu menšími clami a pod. Anglická šľachta nebola odlúčená ani od národa, pretože v Anglicku nebola šľachta „modrej krvi“ všetci šľachtickí synovia okrem najstaršieho boli obyčajnými ľuďmi. Titul a rodinné majetky

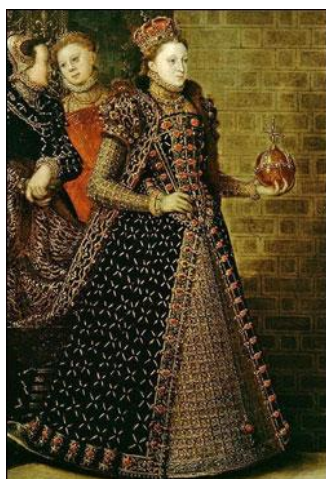
dedil iba najstarší syn a jeho mladší súrodenci zostávali ľuďmi bez dedičského titulu a tak zatiaľ čo oni klesali do davu národa, zbohatnuvší obchodníci, či iní mešťania sa často dostávali do stavu šľachtického za zásluhy, či peniaze. Po 14. storočí sa mnohí obchodníci vďaka svojmu bohatstvu dostali do snemovne lordov. Zmierovací sudcovia, ktorí za vlády Tudorovcov spravovali miestnu správu pochádzali väčšinou zo zbohatnutých mešťanov a vlastne aj sama kráľovná Alžbeta bola pra-pravnučkou londýnskeho starostu.

Táto sociálna pružnosť umožňovala vláde, aby v správe krajiny využívala všetkých schopných mužov zo všetkých vrstiev obyvateľstva. Angličania sa práve tak venovali koloniálnej politike ako aj obchodu. Anglické pirátstvo v 15. storočí v prielive La Manche bolo veľmi známe a v 16. storočí získalo až vlastenecký rozmer. Už Henrich VII. nabádal anglických námorníkov k objavovaniu nového sveta a ani Mária Katolícka nevedela zabrániť svojim poddaným, aby neobjavovali svet a nelúpili španielske a portugalské lode, či osady.

Nástup kráľovnej Alžbety znamená posilnenie tendencii pirátstva proti protivníkom Anglicka. Tí najvýznamnejší dostávali od panovníka tzv. *korzárske listy*, ktoré im zaručovali beztrestnosť pri prepadávaní cudzích lodí, teda **korzári boli vlastne štátom tolerovaní piráti** a boli aj zároveň akousi rezervou vojnového loďstva. Prví piráti boli často súčasne aj obchodníkmi s otrokmi. John Hawkins (syn Wiliama Howkinsa bol pirát, ktorý bol popravený) začal od roku 1562 dovážať čiernych otrokov z Afriky do Ameriky a roku 1565 upísala tejto spoločnosti časť kapitálu aj samotná anglická kráľovná Alžbeta, pričom zisk tvoril až 60 % z vložených investícií. Následne potom, čo bol Španielmi dolapený sa mu podarilo ujsť a roku 1569 ho kráľovná Alžbeta menovala za pokladníka kráľovskej flotily a za člena anglickej admirality. Ďalší z členov Hawkinsovej posádky, ktorý sa stal veľmi známym bol Francis Drake, ktorý lúpil najmä španielske zlato bol za svoju činnosť odmenený, keď 26. októbra 1580 ho anglická kráľovná Alžbeta povýšila do šľachtického stavu. Významnú úlohu potom zohral Francis Drake roku 1588, kedy sa španielsky kráľ Filip II. rozhodol podniknúť útok priamo na Anglicko (Alžbeta dala popraviť Máriu Stuartovu svoju katolícku súperku, ktorá svoje dynastické nároky prenechala Filipovi II.). Obrovská španielska flotila nazývaná „**Nepremožiteľná**“, ktorú tvorilo 137 lodí bola porazená aj vďaka bývalým pirátom Hawkinsovi, či Drakovi, hoci hlavným veliteľom anglického loďstva bol lord Howard. Do Španielska sa vrátilo iba 65 lodí, čo otriaslo koloniálnym monopolom Španielska. Španieli sa nevedeli prispôbiť novým podmienkam, keď napríklad španielskym admirálom sa mohol stať iba markíz alebo vojvoda, hoci nemali k tomu žiadne predpoklady, avšak veliteľmi anglického loďstva boli napríklad aj bývalí piráti. Prvý minister Alžbety I. Wiliam Cecil presadzoval politiku, ktorá smerovala k potláčaniu feudálnych výsad v Anglicku hoci tieto snahy narážali aj na prejavy nespokojnosti napr. roku 1568 po úteku škótskej kráľovnej Márie Stuartovej dal podnet k vzbuře grófov v severnom Anglicku, ktoré bolo potlačené. K podobnému povstaniu došlo aj

v roku 1572 **Sprisahanie Ridolfiho** (Pochádzal z Florencie, bol horlivý katolík, ktorý sa prisťahoval do Londýna za vlády Márie Katolíckej. Po nástupe Alžbety sa všemožne snažil pomáhať Španielsku a Francúzsku, snaha aj o zavraždenie Alžbety a pod. Za účasť na tomto sprisahaní bol v roku 1572 popravený aj posledný anglický vojvoda z Norfolku a až za Jakuba I. boli zavedené nové tituly baroneta, ktoré sa potom predávali a kráľ mal z toho značné príjmy).

Napriek tomu, že pápež Pius V. roku 1570 exkomunikoval anglickú kráľovnú Alžbetu a zbavil ju vlastne tým aj trónu, to skôr oslabilo katolíckych prívržencov v Anglicku. Tajomník pápeža sa vyjadril: „Pretože táto previnilá žena je príčinou záhuby viery miliónov duší, nie je možné pochybovať o tom, že ten, kto ju pošle so zbožným úmyslom poslúžiť Bohu na oný svet, nielen, že nezhreší, ale získa aj určité zásluhy“. Tvrdiť, že za vlády Alžbety boli v Anglicku položené základy britskej ríše však nie je namieste, pretože napriek úspechom nemôžeme tieto úspechy preceňovať, nakoľko sú to iba počiatky. Alžbeta je zároveň na anglickom tróne poslednou panovníčkou z dynastie Tudorovcov, dynastie, ktorá priniesla do života Anglicka nový duch nacionalizmu a reformy cirkvi s cieľom posilnenia nielen panovníckej moci, ale aj anglického štátu. Zároveň je to aj doba, ktorá je poznamenaná novými prístupmi k riadeniu nielen politického života Anglicka, ale aj novými prístupmi v hospodárstve.

Zdroj: Portraits of Queen Elizabeth I: Young Elizabeth (1545 - 1572) [online]. [cit. 2013-09-17]. Dostupné na internete tu.

Za vlády kráľovnej Alžbety síce príjem z daní činil okolo 300 tisíc libier, avšak celkové zaťaženie obyvateľstva daňami bolo napriek veľkým výdavkom na vojnu a podobne znesiteľné. Nástupcovia Alžbety zvyšujú príjmy z daní v Anglicku na skoro milión libier, avšak v súvislosti s vyšším daňovým zaťažením sa zhoršuje hospodárska situácia a začínajú sa čoraz viac objavovať rozpory medzi panovníkom a cirkvou na strane jednej a parlamentom na strane druhej. Takže obdobie vlády poslednej kráľovnej z dynastie Tudorovcov je vcelku úspešne aj keď v posledných rokoch svojej vlády kráľovná Alžbeta už nevládla s takým zaujatím, problematickým javom bolo aj to, že sa Alžbeta nikdy nevydala a tak počas celého obdobia jej panovania visela nad Anglickom

hrozba, že v prípade jej smrti môžu nastať k dynastické problémy (napr. spor dvoch kráľovnej Márie a Alžbety).

Vývoj hospodárstva Anglicka v období vlády Tudorovcov.

Vojny vedené od druhej polovice 15. storočia bezprostredne súviseli so zrodom národných štátov a snahou o zefektívnenie metód štátneho daňového systému, čo si vyžadovalo existenciu aj zložitejšieho úradníckeho aparátu. To si vyžadovalo venovať oveľa väčšiu pozornosť aj rozvoju vzdelávania a vedy ako takej a predpoklady k tomu už boli vytvorené v Európe hnutím nazvaným humanizmus a renesancia, ktoré v 15. storočí začalo v talianskych mestách a postupne sa rozšírilo do celej Európy.

Ďalšou významnou udalosťou pre rozvoj vedy znamenali aj niektoré nové vynálezy, avšak jeden z nich by sme mali spomenúť a tým bol v 15. storočí vynález kníhtlače, čo znamenalo obrovské zvýšenie produkcie tlačených kníh a umožnenie vzdelania v celej Európe a v neposlednom rade významnou udalosťou bol aj nástup reformácie v Anglicku a v Nemecku. Vojnové konflikty vedené v druhej polovici 16. storočia znamenali také vojenské výdaje, ktoré tvorili až 3/4 všetkých vládnych výdajov. Výraznou zmenou v dejinách stredoveku, ktorá znamenala konsolidáciu politickej a hospodárskej sily Anglicka bola vláda Henricha VII. To charakterizuje:

- uzatvorenie mieru s Francúzskom r. 1492 a finančná opatrnosť;
- začínajú sa znižovať štátne dlhy a pozorujeme vzostup rozvoja obchodu;
- prirodzená výkonnosť poľnohospodárstva a rozvoj obchodu s Nizozemskom.

V oblasti financií nastolil rovnováhu, pretože sa mu podarilo získať späť korunné majetky a zabaviť tie, ktoré patrili rebelom, zarábal však aj na clách zo vzrástajúceho sa obchodu. Avšak politická a finančná stabilita sa ešte nerovná sile, preto Anglicko v porovnaní s Francúzskom alebo Španielskom bolo slabšie (3 – 4 mil. obyv. Anglicka a na druhej strane 30 mil. obyv. Francúzska). Vojenská sila Anglicka bola oproti ostatným krajinám tiež slabšia, pretože kráľ rozpustil časť vlastnej armády a zakázal existenciu súkromných armád veľkých šľachticov a jedinou silou bola iba kráľova telesná stráž a posádka v pevnostiach. Tradičnými zbraňami v tomto období boli luk, šípy, halapartňa a vojenská organizácia bola zabezpečovaná na princípoch domobrany, dobrovoľníckych družín a pod.

Jednou zo zásadných zmien, ktorá sa v 16. storočí objavuje je uvedenie nových druhov zbraní ako pika (druh kópie, ktorá slúžila na zastavenie jazdy nepriateľa), vynález Švajčiarov mušketa, modernizácia delostrelectva, zavádzanie systematického výcviku, cvičiteľov. Modernizácia delostrelectva viedla v námornom vojenstve k budovaniu väčších lodí a snahám o zlepšenie ich manévrovania. Využíva sa najímanie žoldnierov, ktorí sú vycvičení, keď

napríklad Henrich VIII. pri svojich ťaženiach proti Škótom alebo proti Francúzsku (r. 1513, r. 1522) využíval žoldnierov z Nemecka, avšak to stálo veľa peňazí napr. roku 1513 zo všetkých výdajov štátnej pokladne 700 tisíc libier a pre armádu bolo pridelených 632 tisíc libier aj týmto boli rezervy, ktoré našetril Henrich VII. veľmi rýchlo spotrebované. Preto prvý minister Henricha VIII. Wolsey vyvolal rast nespokojnosti, keď sa snažil získať peniaze vynútenými požiadavkami a ďalšími svojvoľnými prostriedkami, ale ani to nestačilo až keď Thomas Cromwel v 30-tych rokoch 16. storočia zabavil cirkevné majetky došlo k zdvojnásobeniu kráľovských príjmov a to umožnilo rozsiahle výdaje na obranné projekty. Opätovné vojny v 40-tych rokoch 16. storočia (proti Škótsku a Francúzsku) opäť stáli veľa peňazí, viac ako 2 milióny libier a to malo opäť následok v tom, že dochádza k predajom cirkevného majetku za nízke ceny, zabavovanie šľachtických pozemkov pod rôznymi zámienkami, znehodnocovaniu meny a hľadaniu pomoci u bankárov napríklad Fugerovcov a pod.

Preto keď sa anglickou kráľovnou stala r. 1558 Alžbeta I. snažila sa o vytvorenie finančnej rovnováhy a prostriedkom k tomu boli napr. vyjednávania so vtedajšími supervelmocami diplomatickými prostriedkami, hlavne po roku 1570. Jej snaženie bolo úspešné pretože sa jej za 25 rokov jej vlády podarilo nazhromaždiť prebytky financií, ktoré využila po roku 1585. Konflikt so Španielskom po roku 1585 si vyžadoval vysoké finančné náklady (aj velitelia angl. vojsk ako Hawkins, Drake sa snažili presadzovať stratégiu narušovať nepriateľský obchod a udržiavať čo najmenšie náklady pre armádu).

Keď však bolo potrebné poslať vojenské oddiely do Nizozemska, či Francúzska boli vyslané pretože kráľovná Alžbeta si uvedomovala, že „... *ak by nastal posledný deň Francúzska znamenalo by to aj predvečer skazy Anglicka*“ preto udržiava európsku rovnováhu aj za cenu intervencie.

Angličania prispeli k vytvoreniu európskej politickej plurality tým, že marili záujmy Filipa II. (stálo to veľa peňazí, keď napríklad roku 1586 do Holandska Angličania zaslali 100 tisíc libier). Ku koncu vlády Alžbety I. v 80 – tych rokoch 16. storočia boli ročné výdaje 2x až 3x vyššie ako na začiatku jej vlády a štátne výdaje presahovali ročne sumu 500 tisíc libier. Vláda sa snažila získať financie aj z predaja korunných majetkov, predaja monopolov a nakoniec musela zvolať aj Dolnú snemovňu a žiadať mimoriadne pôžičky išlo celkom asi o 2 mil. libier. Vojnové roky boli skúškou celého finančného systému, svojmu Stuartovskému nástupcovi však zanechala dlhy a postavila ho aj jeho nástupcov do závislého postavenia voči Dolnej snemovni aj londýnskemu peňažnému trhu. K hospodárskemu rastu prispieval stále sa rozširujúci zámorský obchod, ktorý predznamenal zámorské objavy, na ktorých sa už v 16. storočí zúčastňovali aj Angličania.

Po získaní skúsenosti a objavných cestách na západ a sever Angličania sa obrátili aj južným smerom a obsadením Gibraltaru stali sa aj stredomorskou

mocnosťou. Mimo to anglickí obchodníci si postupne získavali aj výsady v španielskej Amerike (napr. obchody s otrokmi a podobne). Hlavným obchodným artiklom, s ktorým Angličania obchodovali bolo súkno a čiastočne obchod s obilím. Angličania prenikali do všetkých častí sveta a zakladali spoločnosti, čo im umožňovalo zvyšovať zisky z obchodu a rozširovať teritórium. Roku 1577 vzniká Španielska obchodná spoločnosť, roku 1579 Východná, Levantska (osmanská) roku 1581, Guinejská 1588, Východoindická 1600, Virginská 1606 atď. Najvýznamnejšou sa stala Východoindická spoločnosť, ktorá vznikla v decembri 1600, ktorá získala od kráľovnej Alžbety rozsiahle privilégia. Mala právo preskúmať, spravovať a exploatovať zámorské územia, vypisovať dane, vydržovať armádu a loďstvo, viesť vojny a v prípade nutnosti uzatvárať zmluvy so správnymi orgánmi, s ktorými prichádzali do styku v zámorí anglická koruna čiastočne pokrývala rizika spoločnosti. Jedným z podnetov jej vzniku bolo to, že monopolnými dovozcovia vtedajší Holanďania zvýšili ceny korenia 2x až 3x a pritom korenie sa v tomto období už stalo dôležitou súčasťou vtedajšej kuchyne.

V tomto období ešte neexistovali nejaké konzervačné látky okrem soli a tak sa do potravín pridávalo korenie, ktoré zlepšovalo chuť jedla. S rozvojom zámorského obchodu sa aj do Anglicka v čoraz väčšej miere dostávajú nové potraviny a exotické koloniálne produkty káva, kakao, cukor, zemiaky, kukurica, tabak čím sa mení aj stravovanie. Kontakty s novým svetom však mali aj negatívne dopady ako napríklad nové choroby ľudí galská choroba – syfilis, choroby zvierat, rastlín atď. Anglická moc a prosperita rástli avšak iba nie iba kvôli zámorským výpravám, napríklad novú kolóniu v Ulsteri osídľovali predovšetkým škótski presbyteriáni, ktorí hľadali podobné útočisko aké ponúkali anglické kolónie v Novom Anglicku (Amerike). V roku 1632 bola založená kolónia Myrelad, nasledovala Jamajka (1655) získaná od Španielov, Karolína (1633), New York bývalý Nový Amsterdam (1644) a New Jersey (1655) a tým sa začala éra vstupu Anglicka do budovania koloniálnej ríše.

Doporučená literatúra :

SZÁNTÓ, G. T. (1996): Dejiny Anglicka. Bratislava: Kalligram.
KENNETH, M. (2008): Dejiny Británie. Praha: Lidové noviny
ELLIS, W. (2010): Dějiny moderní Británie. Praha, Grada Publishing a.s.
MAUROIS A. (1993): Dějiny Anglie. Praha: NLN.
POLLARD, A. F. (1921): Anglické dějiny. Praha.

Čo mám vedieť:

V čom je úloha tudorovskej dynastie pri „záchrane jednoty Anglicka“?
Charakterizujte „alžbetínske obdobie“ v dejinách Anglicka!
Čo bolo príčinou vzostupu Anglicka ako námornej mocnosti?
Aké dynastické problémy sa stávajú určujúcimi pre vývoj v Anglicku?

kapitola
6

Anglická buržoázna revolúcia (1640 – 1660)

Anglická spoločnosť sa delila na začiatku 17. storočia naďalej na tri stavy **duchovenstvo, šľachtu a tretí stav** (pritom prechod z jedného stavu do druhého bol napríklad oveľa jednoduchší ako vo Francúzsku). Anglická šľachta sa na začiatku 17. storočia rozdelila do dvoch táborov

- klasická rodová šľachta;
- „buržoázna šľachta“ tzv. nová šľachta.

Hospodárska prosperita svedčila o prevahe novej šľachty, čo bolo dôsledkom predovšetkým jej aktívneho zapojenia do podnikania. Stará šľachta spájala svoj osud skôr s monarchiou, ktorá chránila feudálne požiadavky. Od začiatku 16. storočia sledujeme v Anglicku intenzívny rozvoj „priemyslových odvetví“ a ten smeruje predovšetkým do kolónii. Rozvíjajú sa predovšetkým také odvetvia, ktoré súvisia s výrobou železa a to úzko súvisí aj s rozvojom ťažby uhlia. Anglicko na začiatku 17. storočia vyrábalo okolo 4 ton železa týždenne (čím sa zaraďovalo popri Švédsku na jednu z prvých miest v Európe). Z ďalších odvetví najväčší význam malo súkenníctvo, ktoré už v polovici 16. storočia tvorilo 80% všetkého vývozu. Dovoz vlny do Anglicka bol zakázaný čím na domácom trhu bol nedostatok vlny. Čo sa týka rozvoja manufaktúr boli tam bavlnárske, hodvábnické, sklárske, papierenské...

Sledujeme nebyvalý rozvoj obchodu, vzniká veľké množstvo obchodných spoločností (Marocká r. 1585, Africká r. 1588, Východoindická roku 1600 a mnohé iné). Rýchly rozvoj obchodu a manufaktúrnej výroby urýchlil prestavbu „priemyslu“ a tak dovtedy ešte prevládajúci cechový spôsob už nestačil dopytu rastúcemu trhu. V období začiatku 17. storočia v Anglicku už fungovali manufaktúry, ktoré zamestnávali aj viac ako 4000 ľudí (najroz-

šírenejšou bola rozptýlená forma manufaktúry). Pretože podnikatelia v mestách narážali na odpor cechov, orientovali sa vo svojom podnikaní na vidiek. V mestách totiž ešte existovala cechová výroba, ktorá prechádzala tiež svojím vývojom (vznikali kupecké gildy, ktoré sa usilovali o ovládnutie viacerých príbuzných, podobne výrobné zameraných cechov).

Poľnohospodárska výroba aj naďalej zostáva určujúcou hospodárskou činnosťou v Anglicku a prechádza na nové formy poľnohospodárskej výroby. Dochádza k sceľovaniu pôdy do väčších celkov, preto často sú roľníci vyhánaní z pôdy, čo sa stalo hlavným cieľom podnikavých anglických šľachticov a tento proces prebiehal:

- ohradzovaním;
- všemožným zvyšovaním pozemkovej renty.

Zakladateľ dynastie Stuartovcov v dejinách Anglicka Jakub I.

V tejto novej situácii hospodársko – politických premien dochádza v Anglicku k tomu, že smrťou kráľovnej Alžbety (1558 – 1603) vymiera posledný panovník z Tudorovskej vetvy a na anglický trón prichádza **Jakub I.** z vetvy Stuartovskej (1603 – 1625). V Európe v tomto období začiatku 17. storočia sledujeme aj dovŕšenie jej rozdelenia na katolícky a protestanský tábor. Pričom Jakub I. bol škótsky kalvinista, kde vládol ako Jakub VI. škótsky. Nový kráľ prisudzoval nadprirodzenú silu zásade dedičnosti: *„Prozreteľnosť nielenže defacto kráľa dosadzuje, ale už predom dosadzuje aj kráľa nastávajúceho, vyberajúc dedičnosť ako zásadu, podľa ktorej sa má určovať následníctvo na večné časy. Toto je božské a vymyká sa ľudskej moci.“* Vychádzajúc z týchto názorov Jakub I. vyvodzoval celý rad záverov (moc kráľovská je neobmedzená, kráľ sa nemôže dopustiť ničoho zlého za čo by mohol byť braný na zodpovednosť, parlament má iba toľko právomoci koľko mu poskytne koruna atď.).

Zdroj: King James Bible: How it changed the way we speak [online]. [cit. 2013-09-18]. Dostupná na internete [tu](#).

Nový anglický kráľ Jakub I. sa rozhodol zasiahnuť aj do európskych záležitostí a podporiť Čechov v ich odpore proti Habsburgovcom (išlo skôr o pomoc materiálnu, odmietol účasť vojenskú). Jakub v tejto nábožensky zložitej dobe kolísal medzi protestantizmom a katolicizmom (prikláňal sa skôr k pravému krídlu anglikánskej cirkvi, ktorá sa veľmi podobala rímsko – katolíckej cirkvi, napr. biskupskými úradmi a podobne, proti ním stál puritánsky smer, ktorý žiadal bližšie primknutie k protestantizmu). To však sa stretalo s veľkou nespokojnosťou v dolnej snemovni anglického parlamentu, kde mali väčšinu mešťania, ktorí sa hlásili k puritánskym zásadám. Nakoľko Jakub I. bol dosť márnivý (mal množstvo priateľov, ktorým všetko doprial a vymenoval ich do rôznych vysokých funkcií, či udeľoval im hodnosti) a jeho dvor si vyžadoval veľké finančné prostriedky nebývalo rásť zadlženosť kráľovského dvora, čo sa stretalo s veľkou kritikou. Na ňu kráľ reagoval tým, že v priebehu rokov 1611 – 1621 nezvolával parlament, avšak v roku 1621 nastali problémy (to už prebiehala 30 – ročná vojna a Jakub I. sa pripravoval k vojne proti Španielsku), keďže nemal finančné prostriedky musel zvolať parlament. Na zasadnutí parlamentu došlo k otvorenej kritike kráľa, bol obvinený z najrôznejších prechmatov a tak sa „obetným baránkom“ stal kráľov kancelár Francis Bacon slávny filozof, ktorý bol obvinený z prijímania úplatkov a bol prepustený zo svojho úradu. Keďže parlament pokračoval v kritike kráľa ten ho rozohnal a 7 poslancov dal zatknúť. Očistné dielo sa týmto skončilo, pretože Jakub I. rozpustením parlamentu ukončil ďalšie možné pokusy o zmeny a parlament až do konca svojho života už nezvolával k poradám.

Karol II. (1625 – 1649)

Od svojho otca si osvojil názory, že panovník je postavený nad všetkými obyvateľmi krajiny a že jedine jeho rozhodnutia sú správne (zásady absolutizmu). Nemalou príťažou jeho neoblíbenosti sa stalo aj to, že udržiaval dôverné spojenie s lordom Buckinghamom, ktorý mal veľa odporcov a zároveň to bola osobnosť na ktorú sa sústreďovala nevľúdna pozornosť celej krajiny. Anglická verejnosť dosť ostro zareagovala na iniciatívy Karola I. v oblasti zahraničnopolitickej, keď ponúkol pomoc francúzskemu kráľovi Ľudovítovi XIII. v boji proti vzbúreným hugenotom v La Rochelle. Parlament, ktorý sa zišiel odmietol rokovať o nových žiadostiach kráľa o financie a uzniesol sa vyjadriť sťažnosti na lorda Buckinghama. Kráľ na to zareagoval rozpustením parlamentu (medzitým však roku 1628 bol lord Buckingham zavraždený dôstojníkom Feltonom počas výpravy na pomoc francúzskym hugenotom, pretože kráľ medzitým zmenil svoj postoj k francúzskemu kráľovi Ľudovítovi XIII.).

V nasledujúcom roku 1629 kráľ Karol I. potreboval opäť financie a tak zvolal parlament, avšak ten nepostupoval tak ako si to želal kráľ a tak ho opäť rozpustil a 3 hlavných parlamentných predstaviteľov dal uväzniť v Toweri.

Týmto dal Karol I. jasne najavo, že chce vládnuť absolutisticky, iba so svojimi poradcami.

V cirkevných otázkach jednal Karol I. iba s londýnskym biskupom Wiliamom Laudom (ten v cirkvi presadzoval napr. zachovanie biskupských úradov v anglikánskej cirkvi a všetkých zvyklostí, ktoré z toho vyplývali) čo zvyšovalo napätie medzi oficiálnym smerom a puritánmi.

Puritáni boli smerom v anglikánskej cirkvi (v podstate kalvíni), odporcovia kráľa (hovorilo sa im aj guľatohlavci, pretože nosili krátko podstrihnuté vlasy čo bola ich prezývka). Títo sa delili na **presbyteriánov** (z angl. slovo priest /kňaz/ je toho istého pôvodu ako presbyter presbyter /starší/ starší kňaz) a **independentov** (nezávislých) tvorili časť, ktorá sa v prvej polovici 17. storočia odlúčili od štátnej cirkvi aj od presbyteriánov a hájili samostatnosť jednotlivých zborov /kongregácii, preto sa im niekedy hovorilo aj kongregacionalisti).

Po rozpustení parlamentu sa napätie v krajine zvyšovalo, Karol I. obnovoval rozmanité povinnosti, ktoré už boli dávno zabudnuté, len aby nemusel zvolávať parlament (mal peniaze a nemusel robiť ústupky). V cirkvi biskup Laud a jeho spojenci potláčali všetky odchýlky od oficiálneho ortodoxného učenia. Následne v 30 – tých rokoch napätie v krajine vyvrcholilo, avšak hlavné problémy vznikli v Škótsku.

Karol I. dal príkaz k dôraznej akcii, ktorá mala zahľadiť rozdiely medzi presbyterskou škótskou cirkvou a oficiálnou episkopálnou cirkvou, keď sa to nepodarilo dal príkaz zhromaždiť armádu proti Škótsku. K takejto akcii potreboval financie a tak roku 1640 musel dať zvolať parlament (za 11 rokov, v ktorých sa nezišiel parlament sa nahromadilo množstvo problémov, ktoré dolná snemovňa chcela predložiť na rokovanie). Jeden z vedúcich osobností nespokojencov **John Pym** naznačil kráľovi, že ak chce financie musí vyjsť v ústrety parlamentu, to Karola I. popudilo a podobne ako v roku 1629 dal parlament rozpustiť.

Armáda, ktorá mala bojovať proti Škótom (nedostali peniaze) sa začala rozchádzať a tak pre Škótov bola cesta do Anglicka voľná. Preto Karol I. v novembri 1640 musel opäť zvolať parlament, členovia vedeli, že kráľ nemá veľa možností a tak ho chceli prinútiť, aby zvolával parlament pravidelne. John Pym a jeho stúpenci neútočili priamo na Karola I., ale skôr na jeho radcov, predovšetkým na arcibiskupa Lauda a **lorda Strafforda** (vlastným meno Sir Thomas Wentworth, ktorý neskôr získal titul lorda a podarilo sa im to, že roku 1641 bol popravený na príkaz parlamentu). Podľa Pyma parlament má právo posudzovať činnosť najvyšších úradníkov a volať ich k zodpovednosti preto žiadali trest smrti pre Strafforda, kráľ neodolal nátlaku a potvrdil rozsudok nad Straffordom. Arcibiskup Laud bol iba uväznený v Toweri

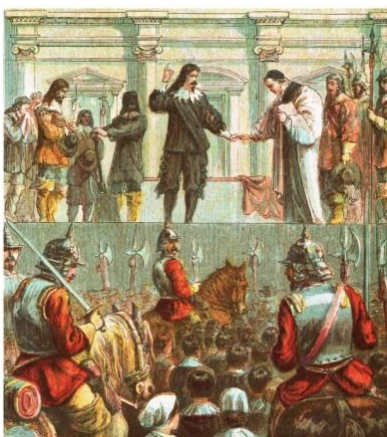
Týmito činmi ukázal kráľ svoju slabosť a parlament pokračoval v rušení inštitúcií a nariadení, ktorými Karol I. si pomáhal v predchádzajúcich rokoch vlády bez parlamentu. Na jeseň 1641 a začiatkom roka 1642 (v čase keď sa v Anglicku objavil aj J. A. Komenský s nádejou, že získa pomoc pre svoje veľké ciele a pansofické dielo) sa striedali pohromy došlo k povstaniu v Írsku.

V parlamente došlo k rozporom pri rokovaní o otázkach cirkevnej sústavy a to chcel využiť Karol I., keď 4. januára 1642 vstúpil so zbrojnošmi do parlamentu a chcel zatknúť Johna Pyma a jeho druhov (tí však ušli). To viedlo k rozdeleniu anglickej spoločnosti

- stúpencov kráľa;
- stúpencov parlamentu.

Karol I. opustil Londýn a začal zhromažďovať armádu. Podobne zareagovali aj stúpenci parlamentu. Oporou odporcov kráľa (puritánov) sa stal Londýn. Karol I. si vytvoril svoj oporný bod v Oxforde. Zahraničie nezasahovalo do anglických záležitostí, pretože nepoznali hĺbku rozporov anglickej spoločnosti. V jeseni roku 1642 sa cítili obidve strany pripravené na vojnu. Armáde kráľa velil **Ruprecht Falcký** (narodil sa v Prahe) a parlamentnému vojsku velil **Róbert z Essexu**.

K prvému stretnutiu došlo pri **Edgehillu**, avšak boj skončil nerozhodne. Kráľovi prišli na pomoc vojská z Írska a parlamentu zo Škótska. V júli v bitke pri Marston Moor mali bližšie k víťazstvu parlamentné vojská, následne došlo k jednaniam a napriek tomu, že v tomto roku (1644) zomrel lord Pym jeho stúpenci neboli oslabení. V januári 1645 bol popravený arcibiskup Laud a keďže sa ukazovala potreba reorganizácie armády zvláštnym rozhodnutím sa politickí predstavitelia parlamentu vzdali svojich veliteľských miest, do čela armády sa dostali vojaci a zreorganizovala sa armáda „nový vzor“ (New Model). V čele stáli Thomas Fairfax a Oliver Cromwell (1599 – 1658) a tým sa začali aj úspechy parlamentných vojsk. Veľmi výrazne si posilnil pozície predovšetkým Oliver Cromwell, ktorý patrila k puritánom. Po víťazstve parlamentných vojsk Karol I. ušiel do Škótska, avšak Škóti ho vydali anglickému parlamentu za 400 tisíc libier, následne sa mu roku 1648 podarilo ujsť na ostrov Wight, kde sa pokúsil sústrediť svojich stúpencov.

Poprava Kráľa Karola I. v roku 1649

Zdroj: Execution of Charles I [online]. [cit. 2013-09-19]. Dostupné na internete tu.

Rozpory nastali aj medzi stúpcami parlamentu a preto O. Cromwell v decembri 1648 vyhnal z parlamentu „nespoľahlivých“, ktorí sa chceli s kráľom dohodnúť. Ku O. Cromwellovi sa pridali aj básnik John Milton (1608 – 1674). Kráľ Karol I. sa opäť dostal do rúk parlamentu a **30. januára 1649** bol anglický kráľ Karol I. popravený a krajina prestala byť kráľovstvom. Bola zrušená snemovňa lordov a v republike (Common Wealt), za ktorú bola vyhlásená mala vedúce miesto zaujať **dolná snemovňa a štátna rada**. Významné miesto si zachovala aj armáda a Oliwier Cromwell. Za armádou stála iba časť anglickej verejnosti, Škótsko sa búrilo, pretože Karol I. bol aj ich kráľom, v Írsku začali nepokoje, proti ktorým tvrdo zasiahol O. Cromwell. Súd a poprava Karola I. mala veľkú odozvu v celej Európe (francúzsky dvor prichýlil Karola II.). Vzrastá napätie medzi Nizozemskom a Anglickom (nizozemský miestodržiteľ Wiliam II. bol manželom dcéry popraveného Karola I.)

Anglicko pod vládou O. Cromwella

Nastali nezhody aj ekonomického charakteru a preto roku 1651 O. Cromwell, preto aby na svoju stranu získal obchodníkov vyhlásil tzv. **Navigačné akty**, ktoré boli namierené predovšetkým proti nizozemského obchodu (stanovovali, že na britské ostrovy môžu tovar dovážať iba lode anglickým podnikateľom alebo anglických kolonistov). Z iných európskych krajín mohli dovážať tovar buď lode anglické alebo lode príslušných štátov, kde bol tovar vyrobený, čo sa veľmi silne dotklo predovšetkým Nizozemska, pretože nizozemské loďstvo bolo jedno z najväčších. Roku 1652 nizozemský admirál Van Tromp donútil anglické loďstvo k ústupu avšak roku 1653 dosiahol rozhodné víťazstvo anglický admirál **Robert Black** čím sa muselo Nizozemsko podvoliť a prijať navigačné akty zmluvou z roku 1654, avšak rivalita v námornom obchode trvala naďalej. Súperenie Anglicka a Nizozemska nahrávalo ich rivalovi katolíckemu Španielsku (v 50-tych rokoch). V zápase,

ktorý v tomto čase prebiehal medzi Francúzskom a Španielskom sa zo začiatku O. Cromwell choval neutrálne, avšak neskôr vystúpil proti Španielsku. Zároveň námorné úspechy podporovali autoritu O. Cromwella u ktorého čerpala nádej aj česká emigrácia vedená J. A. Komenským. O. Cromwell presadzoval nové normy cirkevného aj ústavného života, pričom v cirkevných otázkach to išlo ľahšie aj keď myšlienka tolerancie sa úplne neuplatnila, oveľa ťažšie sa presadzovali ústavne zmeny parlament nemohol plniť úlohy, ktoré pred ním stáli, ale ani nové voľby mu nezaručovali, že presadí svoje ciele.

Oliver Cromwell (1599 - 1658)

Zdroj: Ferdinand (o) Family History Site [online]. [cit. 2013-09-18]. Dostupné na internete tu.

Keďže ani tento „**kusý parlament**“ neuskutočňoval čo sa od neho očakávalo 20. apríla 1653 ho O. Cromwell s vojskom rozohnal a nastolil protektorát (jeden z vojakov odniesol kľúče aj predsednícke kreslo, ktoré bolo významným symbolom postavenia dolnej snemovne v anglickom verejnom živote). Následne sa O. Cromwell pokúšal zhromaždiť nový parlament (určil členov parlamentu po dohode so zvláštnym výborom). Nový parlament chcel uskutočniť niektoré reformy, avšak ešte v roku 1653 sa rozchádza pre neriešiteľnosť problémov. Vedúce miesto v štáte zostávalo armáde a z jej radov vyšiel aj návrh novej ústavy, ktorá prisudzovala vedúce miesto „**protektorovi**“ a snemovni. Vychádzali z predpokladu, že Boh určil základné články ústavy tým, že prepožičal víťazstvo svojim vyvoleným. Kým sa nový parlament zišiel uskutočnil O. Cromwell ako protektor celý rad opatrení a reforiem v cirkevnom živote, nečakajúc na súhlas členov novej snemovne čím sa dostal s ňou do rozporu. Rozpustil preto novú snemovňu, a tým proti sebe pobúril verejnosť.

Pretože odporcovia Cromwella neboli jednotní darilo sa mu manévrovať v politickom živote Anglicka. Na jeseň roku 1656 dal Cromwell opäť zvolať parlament, z ktorého vylúčil okolo 100 členov, čím sa stal parlament poslušnejším. Tento nový parlament mu rozšíril právomoci ako protektora a aj napriek tomu sa Cromwell pokúsil ešte viac obmedziť práva dolnej snemovne a to zosilnilo napätie medzi ním a jeho bývalými stúpenkami, preto roku 1658 snemovňu opäť rozpustil. **3. septembra 1658** však O. Cromwell zomiera. Jednou z výsad protektora bolo, že mal právo určiť svojho nástupcu a Cromwell vybral za svojho nástupcu svojho syna Richarda, ktorý však nemal

politické, ani vojenské nadanie a tak, keď generál Monk vyrazil zo Škótska, čoskoro dobyl Londýn. Pripravil nové voľby do parlamentu, ktoré sa skončili víťazstvom stúpcov monarchie. Revolúcia v Anglicku bola uzavretá reštauráciou stuartovskej dynastie. 29. mája 1660 prichádza do Londýna **Karol II.** prekročil prah Whitehallu, kde roku 1649 bol popravený jeho otec.

Anglicko po smrti O. Cromwella

Po smrti O. Cromwella roku 1658 vypukli v Anglicku zmätky a nakoniec po zmene pomeru síl v parlamente zvíťazili sily presadzujúce návrat k monarchizmu. Táto reštaurácia monarchizmu bola skôr reštauráciou cirkvi, parlamentu a statkárskej šľachty, nakoľko väčšina anglickej spoločnosti v tomto období chcela už konečne pokoj a udržať svoje politické pozície i majetky. Parlament sa týmto dostal spod nadvlády a poručníctva armády, obnovili sa volebné poriadky pred revolúcie, čím však došlo k narušeniu jeho jednoty s parlamentmi v Írsku a Škótsku. Obnovenie anglickej prevahy sa prejavilo zavedením Clarendovho zákonníka a v Írsku a Škótsku znovuobnovením biskupstiev.

Nový panovník **Karol II.** napriek zmeneným podmienkam si uvedomoval, že bez parlamentu vládnuť nemôže, snažil sa preto presadiť, aby kráľovská moc bola čo najmenej kontrolovaná a aby vymanil rímskokatolíkov z politickej podriadenosti, pretože nemohli napríklad zastávať žiadne štátne funkcie, úrady. Sledujeme snahu Karola II. o nájdenie nejakej strednej cesty medzi katolíkmi a protestantmi. V roku 1667 vytvoril radu tzv. CABAL (skladala sa z lordov Clifforda, Arlingtona, Buckinghama, Ashleyho. Lauderdalea), ani jeden z nich nebol zástancom anglikánskej cirkvi, takže roku 1672 vďaka aj ním mohol vydať zákon „**Prehlásenie zhovievavosti k rímskym katolíkom a rozkolníkom**“, avšak vďaka tomuto nariadeniu pod tlakom kritiky parlamentu CABALA padla a bolo zrušené „Prehlásenie“. Parlament naopak prijal zákon o skúške z viery roku 1673 „**Test act**“. Tým sa postavenie katolíkov v Anglicku ešte zhoršilo a všetci štátni zamestnanci, vojaci museli prisahať, že kráľ je hlavou cirkvi, že neveria v transubstanciu (premenenie) a budú prijímať sviatosť oltárnu po spôsobe anglikánskej cirkvi.

V roku 1679 v parlamentných voľbách sa začína na politickej scéne Anglicka objavovať súperenie dvoch politických blokov **Whigovia** (večný opozičníci, zástupcovia a stúpenci tretieho stavu a obchodníci) a **Toryovia** pôvodne nadávka určená pre írskych rebelov v očiach Angličanov zlodejov, avšak hlavne stúpcov silnej monarchie. Karol II. sa v ďalšom období už venoval viac otázkam vzťahu panovníka a parlamentu ako náboženským otázkam. Posledné 4 roky svojej vlády od roku 1681, keď rozpustil parlament, vládol absolutisticky, pričom opieral sa o finančnú pomoc Francúzska. Na smrteľnej posteli konvertoval ku katolicizmu a po jeho smrti sa na anglický trón

dostáva jeho mladší brat **Jakub II.** militantní katolík, absolutista a silne závislý na francúzskom panovníkovi Ľudovítovi XIV. Ten sa pokúsil obnoviť rímsko – katolícku politiku a odcudzil sa anglikánskej cirkvi (dochádza aj k dvom povstaniam proti nemu v Škótsku a v Anglicku). Uvádza katolíkov do armády (vedúce posty), na univerzity, do tajnej kráľovskej rady, zriadil stálu armádu okolo 30 tisíc vojakov (veliteľmi v tejto armáde boli väčšinou katolíci, čo bolo pre Angličanov niečo neslýchane). Prenasledoval anglikánskych biskupov a hlavným podnetom pre zosilnenie nespokojnosti bolo roku 1687 to, keď vyhlásil Jakub II. zrušenie zákona o skúške z viery a siedmi arcibiskupi odmietli vyhlásiť toto nariadenie, načo boli obvinení z urážky majestátu a uväznení v Toweri. Týmto aktivitami sa proti Jakubovi spojili ako whigovia tak aj stúpenci toryovcov.

Vývoj udalostí urýchlilo aj narodenie princa Jakuba Eduarda 10. júna 1685 (s druhou manželkou talianskou katolíčkou), pretože týmto strácali nárok na trón obidve Jakubove staršie dcéry Mária a Anna, hlásiace sa na rozdiel od svojho otca ku protestantizmu. Najmä Mária a jej manžel Viliam Oranžský (holandský miestodržiteľ) zohrali významnú úlohu. 30 júna 1685 predložili **Wiliamovi Oranžskému** zástupcovia obidvoch politických zoskupení a cirkvi v Anglicku písomnú žiadosť o vojenskú intervenciu v Anglicku a v Haagu ju predložil anglický admirál Herbert.

Arthur Herbert (1648 – 1716)

Zdroj: Arthur Herbert, 1st Earl of Torrington. [online]. [cit. 2013-09-17]. Dostupné na internete [tu](#).

Po istom váhaní Wiliam Oranžský súhlasil, hoci spočiatku váhal, pretože sa obával ako na takúto akciu zareaguje francúzsky panovník Ľudovít XIV., avšak keď Francúzi v septembri 1688 vpadli do rýnskeho Falcka ukázalo sa, že vojna s Francúzskom je nevyhnutná, takže súhlasil s vojenským zásahom v Anglicku a **5. 11 1688** sa 13 tisícová armáda vylodila v anglickom prístave Torbay v juhozápadnom Anglicku. Armáda Viliama Oranžského bez nejakých problémov postupovala a 28. decembra 1688 obsadila Londýn. Armáda Jakuba II. sa rozložila a väčšina prešla na stranu Viliama Oranžského aj jej najvyšší veliteľ John Curchlil (neskôr bol odmenený titulom vojvodu z Marlborough), týmto začal kariéru rodu Churchillovcov.

Jakub II. sa nervovo zrútil a po rôznych problémoch sa mu podarilo ujsť do Francúzska, čo mu umožnil jeho zať V. Oranský. Týmto nastala nová situácia pretože Anglicko zostalo bez panovníka (Viliam predpokladal, že Jakub zostane aj naďalej anglickým panovníkom, že dôjde len k istým politickým zmenám a posilneniu právomoci parlamentu a anglikánskej cirkvi). Podľa whigov kráľ svojím útekom sa sám zbavil trónu, čo potvrdili aj toryovia a anglikánska hierarchia. Bol prijatý zákon v ktorom sa písalo „*Svojvôľa je nezlučiteľná s právami Angličana. Jakub nedodržiaval pôvodnú zmluvu medzi národom a kráľom a na podnet jezuitov a iných strašných osôb porušil základné zákony krajiny. Tým sa spreneveril kráľovstvu a zriekol sa panovania. Trón je teda voľný.*“

Viliam sa stal regentom kráľovstva a vo februári 1689 ho novozvolený parlament zvolil ako Wiliama III. spoločne s manželkou za anglického panovníka. Podmienkou voľby však bolo prijatie **Zákona o práve národa** (právo anglického národa zosadzovať svojimi zástupcami kráľa, meniť postupnosť v panovníckom rode a dosadzovať na trón toho pre koho sa rozhodnú) a týmto sa všetci anglickí panovníci stali kráľmi z vôle národa v zastúpení parlamentom. Panovník sa podriaďoval nadvláde parlamentu čím Anglicko sa stáva **konštitučnou monarchiou**. Nástupom Wiliama Oranžského na anglický trón sa dovŕšila jeho premena na konštitučnú monarchiu, s parlamentným zriadením, ktorého teoretické princípy o rozdelení moci na zložku výkonnú, súdnu a zákonodarnú sformuloval krátko po „slávnej revolúcii“ filozof John Locke. k upevneniu personálnej únie Anglicka a Nizozemska došlo aj spoločným vojenským vystúpením proti Francúzsku. Jakub II. sa s pomocou Francúzov vylodil v marci 1689 v Írsku, avšak **11. júla 1689** boli jeho vojská porazené pri rieke **Bayone** a dodnes v Írsku na počesť tohto víťazstva sa uskutočňujú pochody tzv. „oranžistov“. Jakub opäť odišiel do Francúzska, kde aj dožil a zomrel roku 1701. Jeho syna Jakub III. žijúceho taktiež vo Francúzsku podporovali škótski jakobiti a dochádza k povstaniam v rokoch 1715, 1719, 1745, ktoré však neboli úspešne. V roku 1701 prijatý **zákon o postupnosti**, ktorý stanovoval, že žiaden anglický kráľ nesmie byť katolíkom, nesmie opustiť Anglicko bez súhlasu parlamentu, sudcovia sú nezosaditeľní a cudzinci sú zo všetkých verejných funkcií vylúčení. Prijatím takýchto zákonov sa zvýšila moc parlamentu oproti kráľovi. Wiliam III. sa však venoval viac boju s francúzskym kráľom Ľudovítom XIV. a preto žiadal od parlamentu iba stály prísun peňazí. Keď Viliam III. Oranžský zomrel v roku 1702 a jeho manželka Mária 1694. Nastupuje na anglický trón posledná panovníčka z dynastie Stuartovcov kráľovná Anna 1702 – 1714.

V roku 1707 bol v Anglicku prijatý **zákon o únii** medzi Anglickom a Škótskom, keď si škótsky parlament za cenu svojho rozpustenia dokázal zaistiť anglický súhlas s voľným obchodom medzi oboma krajinami. Anglicko sa zaviazalo vyrovnať škótske dlhy, uznávať zvláštne škótske právo a presbyteriánsku cirkev a sľúbila vyslať anglickú armádu proti vzbúreným šľachticom Škótskej vysočiny. Od tohto roku mal „Spojenému kráľovstvu Veľkej Británie“ vládnuť spoločný westminsterský parlament a staré národy mala prevrstviť „britská národnosť“. Odtiaľ pochádza moderná britská identita

a pilierom „britstva“ sa nestala ani anglická ani škótska dynastia, ale hanoverská. Všetkých 18 detí kráľovnej Anny zomrelo 1702 – 1714 a tým vymiera dynastia Stuartovcov. Čím podľa zákona o postupnosti dedičmi anglického trónu sa stali potomkovia Žofie z hanoverského domu, dcéry grófký Alžbety, ktorá bola dcérou Jakuba I. takže **Juraj I.** sa stal anglickým kráľom roku 1714.

Juraj I. nerozumel anglicky, nechodil na schôdze parlamentu, pretože väčšiu časť života trávil na svojich panstvách v Hanoveri a tak ministri sa schádzali bez kráľa a zvolili si svojho predsedajúceho, takže od roku 1721 vzniká úrad prvého ministra alebo ministerského predsedu. Prvým ministerským predsedom sa stal sir Robert Walpol (1676 – 1745) statkár s Norfolk, ako ministerský predseda pôsobil do roku 1742. Dynastia hanoverská (1714 – 1901) vládla v Británii do roku 1917 potom nastupuje vetva Sachsen – Coburg – Gotha pod menom Windsor a poslednou vládnuou kráľovnou je dnes kráľovná Alžbeta II. od r. 1952.

Doporučená literatúra :

SZÁNTÓ, G. T. (1996): Dejiny Anglicka. Bratislava: Kalligram.
KENNETH, M. (2008): Dejiny Británie. Praha: Lidové noviny.
ELLIS, W. (2010): Dějiny moderní Británie. Praha, Grada Publishing a.s.
MAUROIS A. (1993): Dějiny Anglie. Praha: NLN.
POLLARD, A. F. (1921): Anglické dějiny. Praha.

Čo mám vedieť:

Čo bolo príčinou postupného rozdelenia anglickej spoločnosti v prvej polovici 17. storočia?

Charakterizujte zástancov „anglického kráľa a stúpcov parlamentu“!

Prečo nebolo možné zotrvať pri republikánskom systéme v Anglicku?

Akú úlohu zohral v dejinách Anglicka Oliwer Cromwell?

kapitola
7

Dejiny európskeho absolutizmu

Hospodárske a sociálne pomery vo Francúzsku v 16. storočí

Druhá polovica 16. storočia je vo Francúzsku poznamenaná predovšetkým dlhým konfliktom nazývaným náboženskými vojnami. Táto vnútroštátna kríza vo Francúzsku však nebola v dejinách izolovaným javom, nakoľko procesy späté s krízou feudalizmu sa koncom 16. storočia v západnej Európe prehlbovali a začínajú sa postupne presadzovať kapitalistické prvky, čím následne začína dochádzať k rozkladu feudálnych vzťahov. Najlepšie podmienky pre rozvoj kapitalistických prvkov boli v západnej Európe, nakoľko tieto krajiny ležali v blízkosti nových námorných ciest do orientu a Ameriky a tieto krajiny netrpeli tak ničivými nájazdmi (osmanskí Turci).

Postupný vznik nových výrobných spôsobov komplikovala stará štruktúra feudálnej spoločnosti. Takáto situácia sa začala vytvárať aj vo Francúzsku, čo bolo aj výsledkom intenzívneho obchodovania so Španielskom čím narastala manufaktúrna výroba aj vo Francúzsku, pretože Španieli nakupovali vo Francúzsku, kde to bolo pre nich výhodnejšie ako doma v prvej polovici 16. storočia. Cenová revolúcia zasiahla tak v tomto období aj Francúzsko, avšak nie tak búrlivo ako to bolo v strednej a východnej Európe. Neblahý vplyv mala predovšetkým na rozvoj nedostatočne silnej manufaktúrnej výroby, napríklad francúzske plátna, knihy, sklenené a kovové výrobky nenachádzali taký odbyt ako na začiatku 16. storočia a aj preto kríza v Španielsku sa odrazila v hospodárstve Francúzska.

Vnútorňý trh bol postihnutý poklesom reálnych miezd, čo znižovalo kúpyschopnosť obyvateľstva. Nové kapitalistické prvky hospodárstva boli brzdené aj stavovskými privilégiami šľachty a duchovenstva, hospodárskou rozdrobenosťou a tlakom na platenie nových daní. V prvej polovici 16. storočia

mala najväčší politický vplyv vysoká šľachta potomkovia údelných rodov a príbuzenstvo kráľovskej dynastie. Postavenie strednej a vidieckej šľachty v období cenovej revolúcie sa taktiež zhoršilo. Mnohí boli nútení predať alebo dať do zálohy aj svoje rodové majetky, či výnosné úrady a tak jediným zdrojom existenčných prostriedkov pre nich sa stáva služba v armáde. Ich vojenská funkcia oprávňovala ich existenciu, avšak s vývojom bojovej techniky a vzrastom dôležitosti pechoty šľachta pomaly strácala svoju vojenskú prvoradosť. Kým v Anglicku iba najstarší syn prevzal titul vo Francúzsku všetky deti boli šľachticmi.

Začala sa vytvárať nová šľachta tzv. „šľachta taláru“ často mali aj meštiansky pôvod a využívali zmeny v hospodárskom a politickom vývoji. Francúzska šľachta bola v 16. storočí politicky nejednotná, čo sa výrazne prejavilo v náboženských vojnách. Od konca 15. storočia viedlo Francúzsko agresívnu zahraničnú politiku, či už išlo boj medzi Francúzskom a Španielskom alebo o vplyv v Taliansku tzv. talianske vojny. Ťaženie francúzskeho kráľa Karola VIII. do Talianska roku 1494, vo vojne pokračoval aj Ľudovít XII. a František I. Ani jeden z nich nedosiahol významnejší úspech a tak Františkov nástupca Henrich II. roku 1559 uzavrel mier v Cateau – Cambrésis.

Vojny si vyžiadali veľké finančné prostriedky, narastal štátny dlh, armáda bola rozpustená a nebol jej vyplatený žold. Na strane druhej rástli dane, čo najviac doľahlo na platcov daní, tretí stav. U šľachty narastala nespokojnosť s rastúcou centralizáciou štátu a strata vplyvu vyššej šľachty v kráľovskej rade. Narastala nespokojnosť vo všetkých vrstvách francúzskej spoločnosti čím sa pozície kráľovskej moci oslabovali. Do Francúzska sa začalo šíriť reformačné hnutie, najviac kalvinizmus, predovšetkým na juhu Francúzska (aj ekonomické dôvody privatizácia cirkevného majetku mnohých lákala). Na severe sa šírila reformácia pomalšie a ostával prevažne katolícky. Takto sa postupne vo Francúzsku vytvárali podmienky, ktoré viedli k formovaniu a upevňovaniu absolutizmu ako formy vlády, ktorá riešila nahromadené problémy krajiny.

ARMAND JEAN DU PLESSIS

tvorca absolutizmu „pre seba a kráľa“

Absolutizmus nie je iba obdobím (v podstate synonymá sú výrazy samovláda a autokracia) je to taká forma vlády, pri ktorej jedna osoba alebo malá skupina osôb uskutočňuje výkon celej štátnej moci, vrátane zákonodarnej bez kontroly zastupiteľských inštitúcií a obmedzení nejakou ústavou, panovník, vládca vládne teda neobmedzene (už v stredoveku) napríklad reformy v Svätej ríši, absolutistickými úradmi boli už stavovské úrady. Absolutizmus je kľúčovým termínom hlavne v nemecky písaných prácach, kde sa uvádza priamo názov absolutizmus. Absolutizmus znamená absolútnu moc štátu a až po druhé absolútnu moc panovníka.

Kardinál Richelieu, Armand Jean du Plessis de Richelieu (9. 9. 1585 – 4. 12. 1642)

Zdroj: KardinalRichelieu[online]. [cit. 2013-09-18]. Dostupné na internete tu.

Absolutizmus môžeme rozdeliť do dvoch etáp

- ranný 15 – 16. storočie;
- vrcholný od polovice 18. storočia.

Francúzi tak často tento pojem nepoužívajú, napriek tomu má svoj pôvod vo francúzštine a ako prvý ho použil francúzsky pozitivistický historik Jules Michelletes (70 roky 19. storočia).

Periodizácia absolutizmu podľa nemeckého ekonóma Wilhelma G. F. Roschera (1817 – 1894)

KONFESNÝ absolutizmus – 16. storočie v Európe dominuje reformácia „Čia je vláda, toho je náboženstvo“ je to napríklad vláda španielskeho kráľa Filip II. Európa je rozdelená nábožensky, vedú sa náboženské vojny, napríklad aj nemecká sedliacka vojna, vojny s hugenotmi vo Francúzsku, čiastočne aj 30-ročná vojna 1618 – 1648. Absolutizmus však nemusí byť vždy spojený s katolicizmom.

DVORSKÝ absolutizmus – 17. a začiatok 18. storočia. Heslo „Štát som ja“ Ľudovíta XIV. Vrcholný absolutizmus, „dvorský“ preto, že panovník vládne pomocou dvora, t. j. teritoriálny, či kniežací absolutizmus (Nemecko). Dvor je hlavným organizátorom chodu štátu.

OSVIETENSKÝ absolutizmus – 18. storočie „Knieža je prvým služobníkom štátu“ heslo Fridricha II. Pruského. Príkladmi môžu byť aj Mária Terézia, Jozef II. v Rakúsku, či Katarína Veľká v Rusku.

NEOABSOLUTIZMUS typickými predstaviteľmi sú (Meternich, Bach) je to snaha o návrat pred rok 1789.

Odporcom tejto periodizácie bol v počiatočnom období okrem iných aj Švajčiar Jacob Burckhard (19. storočie) v práci „*Úvahy o svetových dejinách*“. Takéto delenie vraj príliš ekonomizuje a je malo kultúrnych aspektov.

Pre absolutizmus sú typické metódy vlády, podľa Francúza Roberta Mousniera (1955):

- **poradné grémia** – pomocou nich vládne panovník, má plnú autoritu, ale vládu sprostredkujú iné osoby, v 16. 17. storočí najdôležitejšie TAJNÁ RADA = vláda + parlament, v nej sú menovaní šľachtici podľa stavu, mali by hájiť záujmy svojho stavu proti panovníkovi;
- **kabinetné vlády** – tvoria ich štátni sekretári, správne kolégia, intendant;
- **ministerské vlády** – ministri závislí na panovníkovi;
- **ministerské rady** – rezortní ministri, zdanlivá nezávislosť na panovníkovi, premiér, vo Francúzsku je to napríklad Richelieu, lebo Mazarin.

Typickými črtami absolutistickej vlády sú tieto znaky:

- významné postavenie má armáda a silové zložky, taktiež aj represívny aparát;
- veľký význam v politike nadobúdajú vojny;
- dochádza k postupnému vývoju národného uvedomenia (Francúzsko);
- zbožštenie monarchu umením, náboženstvom aj filozofiou, umelci sú jeho „zamestnanci“;
- profesionalizácia štátneho aparátu, nutnosť vzdelania, rast rôznych vzdelávacích inštitúcií;
- byrokratizácia, pevný poriadok spoločnosti (sociálne zaradenie);
- „Štátny záujem nadovšetko“, ten definuje panovník.

Už od 15. storočia sa stáva štátna jednota nutnou a štátny záujem najväčším meradlom v politike. Štátny záujem je vysvetľovaný ako všeobecne blaho. Náboženstvo prestáva hrať dominantnú úlohu v politike. Na druhej strane aj samotná politika prestáva byť spájaná s morálkou a etikou. Najdôslednejšie tieto zásady novej politiky vyjadril v 16. storočí Nicollo Machiavelli (1469 – 1527) autor diela *Il principe* (Vladár), toto dielo je istou reakciou na rímsku teokraciu v prospech nezávislej etiky a štátu a oslobodenie od cirkevných vplyvov. Najvyššou zásadou podľa neho je štát chápaný vo svetskom slova zmysle. Snažil sa vypracovať teóriu silného štátu nezávislého od cirkvi (ideálnym zriadením by mala byť republika). Jeho vladár je typom monarchu, ktorému je všetko dovolené v záujme jediného cieľa, neobmedzenej vlastnej moci. N. Machiavelli zbavil svojho vladára všetkých mravných zásad a z tohto hľadiska podriadil N. Machiavelli všetko „štátnemu záujmu“.

Machiavelli „Vládár“

„Bylo by jistě žádoucí, aby byl každý panovník obdarován jen těmi nejkrásnějšími vlastnostmi, které se obecně za dobré považují. Víme však, že je proti lidské přirozenosti, aby měl všechny a vždycky se jimi řídil. Proto, chce-li být někdo dobrým a úspěšným vládcem, musí se především vyhýbat těm vlastnostem, které jeho moc ohrožují, a nesmí dát na lidské řeči. Vždyť šlechtnost by ho mohla v určité situaci uvrhnout do záhuby, a naopak, to co na první pohled vypadá jako špatnost, může znamenat prospěch a bezpečnost pro celou zem.“

Zdroj: Machiavelli, N.: Vládár. [online]. [cit. 2013-09-19]. Dostupné na internete [tu](#).

O politickom realizme N. Machiavelliho svedčí aj to, že vyrástol z potrieb doby a že jeho názory prijímali mnohí politickí činitelia a diplomati neskorého stredoveku aj novoveku. Anglický diplomat 16. storočia Henry Watton sa v duchu týchto zásad vyjadril, že napríklad „Vyslanec, to je dobrák vyslaný do cudziny, aby tam klamal v prospech svojej krajiny“. Na takéto zásady politiky a politického jednanja nadviazal aj jeden z najznámejších francúzskych politikov 17. storočia kardinál Richelieu, ktorý riadil francúzsku politiku v rokoch 1624 – 1642. „Štátny záujem“ prevládal v názoroch Richelieua aj v jeho praxi. Štát mu bol nadovšetko (často viac ako náboženstvo, bližší mu bol francúzsky hugenot ako španielsky katolík). Štát je hodnotou pre ktorú sú dobré všetky prostriedky.

V jeho „Politickéj záveti“ sa píše: „Byť tvrdý k ľuďom, ktorí sa chvália, že nedbajú zákony a nariadenia štátu, znamená jednať v záujme všeobecného blaha. Kresťania musia zabúdať na urážky, ktoré sa týkajú ich osoby, vládovia si však musia pamätať previnenia, ktoré škodia všeobecnému záujmu. Veď ponechať ich bez trestu znamená ich spáchať dvakrát... Bič, ktorý je symbolom súdnictva nikdy nesmie zaháľať.“

ARMAND JEAN DU PLESSIS (1585 – 1642) kardinál Richelieu

Kardinál a vojvoda de Richelieu vyrastal v prostredí a atmosfére dvoranských intríg a veľmi skoro začal robiť kariéru na kráľovskom dvore. Pôvodne sa chcel stať vojakom, avšak z rodinných dôvodov sa rozhodol pre kňazskú dráhu (uvoľnilo sa miesto Lussonskeho biskupa, ktoré bolo u Plessisovcov dedičné). Jeho politická dráha sa začína približne rokom 1613, keď ako mladý biskup prichádza do Paríža v období po zavraždení francúzskeho kráľa Henricha IV., kedy za maloletého následníka trónu Ľudovíta XIII. vládla ako regentka Mária Medicejska. Roku 1614 bola nútená Mária Medicejska zvolať generálne stavy (začala občianska vojna). Na zasadnutí generálnych stavov vystúpil aj lussonský biskup (Richelieu), kde preukázal svoje schopnosti politika a tak neprešlo veľa času a stal sa členom kráľovskej rady, z podnetu Márie Medicejskej. Avšak po tom ako sa ujal moci

Ľudovít XIII. a regentka upadla do nemilosti v júni 1617 opustil Paríž aj Richelieu. Mária Medicejská ho mnohými listami vyzývala, aby sa vrátil do Paríža, avšak Richelieu sa odvolával na kráľov príkaz, na základe ktorého sa mal zdržiavať mimo Paríž. Následne v apríli 1618 nariadili kardinálovi Richelieu, aby opustil Francúzsko a tak odišiel do Avignonu. V tomto roku sa však začína aj 30 – ročná vojna, vo Francúzsku občianska vojna, pretože sa vzbúрили veľmoži, ku ktorým sa pridala aj Mária Medicejská. A tak na príkaz kráľa Ľudovíta XIII. v roku 1619 sa Richelieu vracia do Francúzska, aby pomeril kráľa a Máriu Medicejskú, čo sa mu aj podarilo. 5. septembra 1622 mu bola udelená kardinálska hodnosť, čoskoro na to sa stáva členom Kráľovskej rady a roku 1624 dokonca predsedom kráľovskej rady.

Môžeme teda konštatovať, že Richelieu od roku 1624 až do svojej smrti roku 1642 sa stáva vládnuou osobnosťou vo Francúzsku. Hlavnou úlohou, ktorú si vytýčil bolo posilnenie kráľovského absolutizmu, čo znamenalo predovšetkým úplne podrobenie magnátov najvyššej moci panovníka. V zahraničnej politike pokračoval v línii Henricha IV. v boji proti Habsburgovcom. Počas jeho vládnutia evidujeme aj množstvo pokusov a atentát naň (mnohí sa ho pokúšali zabiť dokonca aj Mária Medicejská, avšak vo väčšine prípadov bol v pozadí týchto pokusov Gaston Orleánsky). Množstvo epizód zo života kardinála Richelieu našlo svoj odraz románovej podobe napríklad u A. Dumasa „*Traja mušketieri, Kráľovnin náhrdelník*“, atď., avšak ich vierohodnosť je však veľmi pochybná, sú tam využité aj klebety a podobne.

Richelieu vstúpil do politiky Francúzska s krédom „*Mojím hlavným cieľom je majestát kráľa a druhým veľkosť kráľovstva*“. Snažil sa preto o konsolidáciu vnútorných pomerov vo Francúzsku a v tejto súvislosti veľmi aktuálnou bola otázka francúzskych hugenotov. Richelieu si uvedomoval, že pokiaľ budú hugenoti mať vo Francúzsku moc, kráľ nikdy nebude pánom celej krajiny, ani nebude môcť pôsobiť veľmi v zahraničí. Preto roku sa 1627/28 začal útok proti pevnostiam hugenotov a víťazstvo kráľovských vojsk pri La Rochelle, znamenalo, že bola zvrátená sebadôvera hugenotov. Preto v júni 1629 mohol Richelieu v Alais v tzv. mieri alaiskom diktovať francúzskym hugenotom svoje podmienky na základe čoho prestali byť hugenoti rušivým prvkom v štáte. Na strane druhej uznaním náboženskej tolerancie si však vyslúžil nevraživosť u katolíkov.

Ďalším problémom upevnenia kráľovskej moci vo Francúzsku boli veľmoži, ktorých moc vzrástla predovšetkým v období náboženských bojov na konci 16. storočia a zmohutnela ich sila za vlády regentky Márie Medicejskej. V ich rukách bola správa jednotlivých provincií a každý vlastne predstavoval suveréna. Ďalší vnútropolitickým problém znamenal boj brata Ľudovíta XIII. Gastona Orleánskeho a jeho matky proti Richelieuovi a kráľovi. Tento problém sa vyriešil tým, že sa v roku 1642 vrátil do Francúzska a vzdal sa bratovi. Richelieu prísne vystupoval proti šľachte a tvrdo trestal napríklad súboje (trest smrti). Proti Richelieuovi vystupovala aj „šľachta taláru“, ktorá zosobňuje

vrchol tretieho stavu (jej opozičný duch sa prejavoval hlavne v parížskom parlamente). Až kráľovským ediktom roku 1641 boli nároky parlamentu krátené tak, aby nemohli prekážať kráľovskej vláde.

Moc francúzskej aristokracie však týmito opatreniami bola oslabená iba čiastočne, ďalším krokom bolo jednak to, že sa nezvolávali generálne stavy a pomerne zriedkavo sa využívali provinciálne stavovské zhromaždenia, či naopak častejšie využívanie inštitúcie intendantov (dočasní kráľovskí zástupcovia v provinciách). Pre lepšiu informovanosť zaviedol Richelieu vo Francúzsku noviny, keď francúzsky publicista Théophrast Rehaudot (1566 – 1653) roku 1631 sa stal zakladateľom „Gazette de France“. Tieto noviny sa stali orgánom Richelieuovej politiky. Roku 1635 stál Richelieu aj pri zrode Francúzskej akadémie. Podľa neho štát má uznávať aj vzdelanosť, preto ho niekedy nazývajú aj učiteľom francúzskeho národa.

V oblasti zahraničnej politiky si Richelieu uvedomoval nebezpečenstvo, ktoré hrozí Francúzsku od rakúskych Habsburgovcov (hoci katolíkov) a preto proti nim podporoval protestantské nemecké kniežatá. Dá sa povedať, že na základe týchto aktivít môžeme konštatovať, že bol viac vlastencom ako nábožensky cítiacim človekom napriek tomu, že bol kňaz. V rokoch 1624 – 1635 zameral svoje úsilie k tomu, aby proti Rakúsku podnecoval jeho nepriateľov bez toho, aby zavliekol do vojny Francúzsko. Pod jeho vplyvom sa Dánsko a čoskoro aj Švédsko postavilo na stranu nemeckých kniežat proti Habsburgovcom. Vďaka obratnej diplomacii Richelieuu víťazilo Francúzsko a odrazilo útok Španielska roku 1636 a do roku 1642 zaznamenával Richelieu iba úspechy. V roku 1642 malo Francúzsko pod svojou kontrolou územie od Rýna k Alpám a až k Pyrenejam.

Dôvodom k spokojnosti bolo aj to, že po veľmi dlhom čase 5. septembra 1638 dala Anna Rakúska Francúzsku následníka trónu (neskôr o 2 roky kráľovná ako 40 – ročná porodila aj druhého syna čím kardinálov nepriateľ Gaston Orleánsky prišiel o nádej, že sa stane francúzskym kráľom).

Čo chcel dosiahnuť v oblasti zahraničnej politiky môžeme vyjadriť v tom, že chcel ani nie hegemoniu Francúzska, ani nie vládu Francúzska nad ostatnou Európou, ale zabezpečenie Francúzska a znemožnenie toho, aby Európu ovládla iná mocnosť. Cieľ ako to dosiahnuť videl Richelieu vo vnútornej jednote Francúzska, preto tvrdil, že „*Panovník má právo porušovať zákony rovnako ako ich vydávať*“ aj v vidíme vplyvy Machiavelliho. Richelieu túžil po absolutistickej moci pre kráľa aj pre seba. 4. decembra 1642 Richelieu zomiera a jeho nástupcom sa stáva Giulio Mazarini.

FRANCÚZSKO V OBDOBÍ VLÁDY ĽUDOVÍTA XIV. (1643 - 1715)

Ľudovít XIV. sa ujíma moci roku 1661 je to obdobie, ktoré je poznamenané koncom 30-ročnej vojny a uzavretia Vestfálskeho mieru roku 1648. Tento mier bol uzavretý po dlhých jednaniach a na veľmi dlhú dobu určil politické usporiadanie Európy (jednania sa viedli v Osnabrucku, Munsteri a Vestfálsku). Tento mier určil vnútorné usporiadanie Nemecka (zakotvil jeho politickú rozdrobenosť). Nemecké kniežatá mali právo vykonávať samostatnú zahraničnú politiku. Švédsko si vymohlo získanie územia okolo ústia všetkých riek do Baltského a Severného mora. Francúzsko dostalo Alsasko okrem Štrasbourgu, ponechalo si aj biskupstvá Méty, Toul a Verdun, čím bola uskutočnená požiadavka „prirodzených hraníc“. Môžeme teda povedať, že Vestfálsky mier bol víťazstvom politiky aj kardinála Richelieua, hoci už nežil a v jeho politike už pokračoval kardinál Mazarin.

Ľudovít XIV.

Zdroj: Biography [online]. [cit. 2013-09-19]. Dostupné na internete [tu](#).

Jules Mazarin (pôvodné meno Gulio Mazarini) kardinál a štátnik (14. 7. 1602 – 9. 3. 1661). Bol synom sicílskeho šľachtica z Palerma, študoval u jezuitov v Ríme, potom v Alcalé a Madride a neskôr bojoval v pápežskom vojsku. Roku 1632 vstúpil do stavu duchovenstva a roku 1634 sa stal nunciom v Paríži. Tam si získal priazeň kardinála Richelieua a v roku 1640 vstúpil do služieb Francúzska. Roku 1641 bol menovaný za kardinála (hoci sa zdá, že nebol vysvätený ani za kňaza). Po smrti kardinála Richelieua sa stáva ministrom Ľudovíta XIII. a po jeho smrti roku 1643 ho Anna Rakúska (Španielka) vybrala za svojho prvého ministra. „Získal si priazeň, ale aj lásku kráľovnej, ktorá nebola iba platonická“ v čom sa zhodujú mnohí historici vychádzajúc z ich korešpondencie.

Bol obratným diplomatom aj ľstivým politikom, dvakrát však musel utekať pred svojimi nepriateľmi a to v roku 1651 a roku 1652 (koniec frondy). Medzi

jeho úspechy v oblasti zahraničnej politiky patrí mier Vestfálsky, Pyrenejský a iné.

V oblasti vnútornej politiky však taký úspešný nebol a mal problémy nakoľko sa nestaral o hospodárstvo Francúzska, o priemysel a obchod, loďstvo nechal upadať a ľud utláčal vysokými daňami. *„Ohromná a bezohľadná hrabivosť bola jednou z jeho najhorších stránok“* a zhromaždil majetok v sume vyše 50 miliónov, ktorý dal svojej rodine. Založil aj veľkú knižnicu Biblioteque otvorenú roku 1648 a akadémiu.

Roku 1659 uzavrel Mazarin tzv. pyrenejskú zmluvu s Anglickom na základe ktorej získal časť Luxemburska, Roussillon, Artois a Henegarsko, čím pripravil hegemoniu Francúzska v Európe. Možní rivali Francúzska na európskom kontinente Nemecko a Taliansko boli roztrieštené a nemali ani sily a ani prostriedky, aby konkurovali Francúzsku. Aj na tieto aspekty francúzskej zahraničnej politiky nadviazal a chcel ich ešte rozšíriť Ľudovít XIV.

Ľudovít XIV. (1638 – 1715)

Voltaire o Ľudovítovi XIV. mimo iné napísal, že *„Za jeho vlády panoval všade klud. Žiadna občianska vojna, žiadna fronda, hluk nepokojov vystriedala majestátnosť ceremónii. Vo vnútri udivujúca nádhera literatúry a výtvarného umenia, navonok a to aj navzdory neúspešnému koncu nesmierna prestíž. Kráľ Francúzska bol pre vtedajšiu Európu „Veľkým kráľom“ a jeho storočie zostane veľkým storočím“*.

Pretože poznal poručníctvo Mazarinove rozhodol sa, že bude svojím vlastným ministrom a že členom jeho rady sa nikdy nestane žiadny duchovný. *„Pracoval všetkými prostriedkami s jedným cieľom, na povznesení štátnej autority a s ňou zosobnenej moci kráľovskej až na najvyšší stupeň“*. Tejto myšlienke podriaďoval celé svoje snaženie a ňou bola predchnutá aj jeho zahraničná politika. Francúzsko sa malo stať prvou mocnosťou Európy tak politicky ako aj kultúrne nie za účelom zvýšenia blaha poddaných, ale na zvelebenie majestátu kráľa a touto myšlienkou sa riadil aj jeho súkromný život.

Ľudovít XIV. sa vo svojom vystupovaní vždy snažil o majestátnosť svojho vystupovania, dôstojnú obratnosť, pričom mal vypočítaný každý pohyb, vedel sa veľmi dobre ovládať, choval sa prívetivo, avšak odmerane. Nedal sa uniesť hnevom, ale vedel byť aj nezmieriteľný, pričom nemal veľké nadanie ako o ňom písali jeho súčasníci, ani administratívne, ani vojenské, avšak vedel si dobre vyberať svojich ministrov a podriadených. Bol oddaný katolíckej cirkvi, ale viac „naoko“, predovšetkým v prvých rokoch svojej vlády.

Jeho manželkou sa stala Mária Terézia (zomrela roku 1683), ktorá bola dcérou španielskeho kráľa Filipa IV. mal s manželkou 6 detí (3 chlapci), avšak

dospelého veku sa dožil iba jeho syn Ľudovít, zomrel však roku 1714, skôr ako jeho otec. Okrem manželky mal celý rad mileníek. Jednou z najznámejších bola Louise Vallière (4 deti), Francois Montespan (6 detí), Marie Foulagnes, Francois de Maitenon, s ktorou mal aj tajný sobáš roku 1685. O všetky svoje deti teda aj nemanželské sa Ľudovít XIV. vzorne staral.

Ľudovít XIV. bol presvedčený, že panovník je nadradený nad všetkých smrteľníkov, vyžadoval bezprecedentnú poslušnosť, každý deň pracoval aj viac ako 8 hodín denne, mimoriadnou snaživosťou nahrádzal nedostatok vzdelania a talentu. Imponoval sebaovládaním a veľmi dobre znášal aj fyzické bolesti. Nie vždy sa nechával ovplyvniť svojimi milenkami (v tej miere ako jeho predchodcovia). Okrem jeho „nemravnosti“ odsudzovali jeho odporcovia jeho malichernosť, závisť a malú odvahu v bojoch.

Ku koncu svojej vlády sa však aj Ľudovít XIV. dal ovplyvniť svojimi duchovnými poradcami (tiež aj svojou poslednou milenkou a tajnou manželkou pani de Maitenon a prepadol až náboženskej bigotnosti a neznášanlivosti).

Dvor Ľudovíta XIV. bol obdivovaný v celej Európe (pompézne slávnosti, divadlá a podobne). Na jeho dvore žilo aj veľa jeho osobných nepriateľov o čom svedčí množstvo škandálov, ktoré našli svoj odraz v beletristickej literatúre, aj keď množstvo z nej nezodpovedá historickej pravde. Je veľmi pravdepodobné, že sa obeťou jedu stal aj jeho syn, ktorý zomrel v roku 1711 a v marci 1712 aj vnuk Ľudovíta XIV., ba dokonca aj jeho manželka. Významnou udalosťou v dejinách Francúzska v období vlády Ľudovíta XIV. bola aj to, že preniesol svoje sídlo z Paríža do Versailles, ktoré sa stalo centrom politického a kultúrneho života Francúzska.

Zdroj: WHistory Units2 [online]. [cit. 2013-09-22]. Dostupné na internete tu.

ZAHRAŇIČNÁ POLITIKA

Určujúcou charakteristikou pre zahraničnú politiku Ľudovíta XIV. bol jej expanzívny charakter, určený snahou o hegemoniu Francúzska v Európe. Preto aby dosiahol svoje zahraničnopolitické ciele došlo počas jeho vlády k štyrom významným a rozsiahlym vojnovým konfliktom.

a/ Vojna proti Španielsku v Nizozemsku

Bola tu snaha Francúzska o uchvátenie územia dnešného Belgicka (časť Nizozemska, ktorá bola aj po nizozemskej revolúcii v rukách Španielov). V rokoch 1667 – 1668 bolo pripojených niekoľko pohraničných pevností k Francúzsku. Tento konflikt bol ukončený Cášskym mierom. Francúzsko podporilo aj anglického kráľa Karola II. vo vojne proti Nizozemsku (1672 – 1679), kedy Nizozemci pretrhli hrádze, zatopili krajinu. A keď došlo k porážke anglo-francúzske loďstva tak bol roku 1679 uzavretý mier podľa, ktorého Francúzsko dostalo niekoľko miest v oblasti Franché Comte.

b/ Vojna proti Lotrinsku

Roku 1681 sa Francúzsko neočakávane zmocnilo Štrasbourgu, Francúzsko tu využilo to, že veľké boje prebiehali pri Viedni, keď osmanské vojska ohrozovali opäť Viedeň a tak boli uznané anexie Ľudovíta XIV.

c/ Vojna proti Ausburskej lige (boje proti nemeckým kniežatám) prebiehala v rokoch 1688 – 1697.

d/ Vojna o španielske dedičstvo

Táto vojna znamenal skutočné zbedačenie pre Francúzsko. Tento najväčší celoeurópsky konflikt začiatku 18. storočia, v ktorom išlo o následníctvo na španielskom tróne chcelo Francúzsko využiť k posilneniu svoju postavenia v Európe. V rámci bojov, ktoré prebiehali tak vo východnej ako aj západnej Európe mali svoje odozvy aj Rakúsku, kde súčasťou tejto vojny sa stalo aj povstanie Františka II. Rákociho začiatkom 18. storočia. Nakoľko povstanie Františka II. Rákociho podporilo aj Francúzsko, aby oslabilo moc habsburgov. Ľudovít XIV. podporoval aj anglického kráľa Karola II. a neskôr aj Jakuba II. tým, že im poskytol azyl na svojom kráľovskom dvore.

VNÚTORNÁ POLITIKA

Pod tlakom hlavne katolíckych duchovných Ľudovít XIV. 17. 10. 1685 zrušil Nantský edikt, ktorý zaručoval isté práva aj francúzskym protestantom (hugenotom išlo približne 1 mil. 200 tisíc osôb). Jeho dôsledkom bolo to, že následne dochádza k odchodu množstva hugenotov, ktorí odchádzajú do exilu v Anglicku, Nemecku, Holandsku aj do Ameriky. Výrazne sa tým oslabila francúzska armáda, námorníctvo, úradníctvo a obchodná činnosť, čo bolo jedným z veľkých pochybení Ľudovíta XIV.

Významnú úlohu v hospodárskej politike Francúzska za vlády Ľudovíta XIV. nadobudol Jean Baptist Colbert (1619 – 1683), ktorý roku 1665 nadobudol titul generálneho kontrolóra financií. Jednou z jeho hlavných úloh bolo naplnenie štátnej pokladnice, čo sa mu sčasti podarilo tým, že preniesol podiel štátnych daní na obchod a priemysel t. j. na sektor, ktorý bol feudálnemu štátu dosiaľ neprístupný. Zvýšil niekoľkonásobne nepriame dane, napr. spotrebnú daň z vína a iné. Aby štát dostával viac peňazí od mešťanov bol štátom podporovaný rozvíjajúci sa kapitalistický priemysel (manufaktúry). Hlavnú pozornosť sústredil J. B. Colbert tak ako si to vyžaduje merkentalistická hospodárska teória na dosiahnutie aktívnej obchodnej bilancie v zahraničnom obchode. Preto, aby šľachta neutrácala peniaze a zlato v zahraničí rozvíjali sa aj odvetvia luxusnej výroby (zrkadlá, pančuchy, krajky, súkno, porcelán atď.). Boli zrušené niektoré vnútrozemské colnice, znížené clá a zlepšené cesty a riečne cesty.

V rokoch 1666 – 1681 bol vyhlásený Languedocký prieplav, ktorým došlo k prepojeniu Stredozemného mora a Atlantického oceánu. Veľká pozornosť bola venovaná rozvoju veľkých manufaktúr, ľahostajný však zostal k rozptýlenej forme manufaktúry. Zakladali sa monopolné obchodné spoločnosti ako napríklad Východoindická, Západoindická, Levantská a iné. J. B. Colbert podporoval výstavbu veľkého obchodného, ale aj armádneho loďstva a býva považovaný za zakladateľa francúzskej koloniálnej politiky. Musíme však konštatovať, že aj napriek týmto reformám neexistovali vo Francúzsku podmienky pre slobodné podnikanie.

ZLOŽKY ABSOLUTISTICKÉHO VLÁDNEHO APARÁTU

V období vlády Ľudovíta XIV. sa zreorganizovala aj armáda a vojenské sily sa skladali z dvoch zložiek:

1. ozbrojené meštiactvo v mestách (mestské gardy)
2. pravidelná armáda

Guvernéri ako predstavitelia predovšetkým vojenskej moci boli významným článkom centrálného riadenia. Aj ostatné zložky správy boli centralizované, súdna, správna a iné a aj mestá stratili svoju samosprávu. Do provinciónálnej samosprávy boli dosadzovaní z kráľovského dvora tzv. intendanti, ktorí mali kompetencie súdne, policajné, správne, vojenské.

Záležitosti jednotlivých provincií mali na starosti členovia Najvyššej kráľovskej rady ako ministri alebo štátni tajomníci. Ústredná vláda sa skladala z Najvyššej rady, finančnej rady, diplomatickej rady atď., na strane druhej z mnohých štátnych tajomníkov, z ktorých každý mal ešte svoj úradnícky aparát, čo sa stalo zárodkom neskorších špecializovaných departmentov. Aj keď Rady mali rozsiahle práva a sám kráľ sa každodenne zúčastňoval ich zasadnutí ich úlohy postupne upadali. Hlavnú úlohu pri vybavovaní záležitostí mali štátni tajomníci, ktorí sami podávali kráľovi správy ako poslednej inštancii byrokratického systému. Samotný princíp podľa, ktorého kráľ osobne riadil štát nutne viedol v praxi k faktickej nekontrolovateľnosti, k rôznym machináciám dvoranov za kráľovým chrbtom a podobne.

KULTÚRA V OBDOBÍ VLÁDY ĽUDOVÍTA XIV.

Storočie vlády Ľudovíta XIV. bolo vo Francúzsku aj dobou majstrovských diel, francúzska literatúra bola vzorom pre Európu 17. storočia (Moliér najvýznamnejším autorom komédií). Spisovateľom a umelcom francúzskeho klasicizmu išlo o dokonalosť, chceli svoje majstrovské diela urobiť nezávislými na okolnostiach a dobe. Všetko to pekné však vytvorila práve disciplína, ktorú spisovateľom a umelcom ukladal život na kráľovskom dvore, pravidlo jednoty deja, miesta a času a ich vkus. „Veľký klasik je romantik, ktorý sa ovláda“ píše Henry Peyre.

Vo výtvarnom umení táto doba predstavuje v skutočnosti jedno rozsiahle dielo rozvrhnuté okolo jedného centra „Kráľa slnka“ a to aj stavby, obrazy a záhrady slúžili k jeho oslave. Parížske námestia ako Vendôme alebo Vosges boli príkladom dokonalého urbanizmu, avšak hlavné je Versailles, v ktorom

môžeme obdivovať jednotu epochy. Bol to kráľ, ktorý viedol svojho architekta Mansarta, jemu sa musel podriaďovať aj záhradník Le Nôtre, maliar Le Brun a všetci tí nespočetní remeselníci a umelci, ktorí vytvárali tú nádheru. Už samotná výstavba Versailles a prenesenia sídla moci kráľa z Paríža do tohto sídla bolo významnou umeleckou a politickou udalosťou v dejinách Francúzska.

Absolutistická monarchia sa snažila podriaďiť svojej kontrole aj kultúrny život z kráľovského nariadenia vznikajú akadémie. Po príklade Francúzskej akadémie z roku 1663 vzniká Akadémia nápisov a neskôr r. 1666 Akadémia vied, v roku 1663 boli schválené nové stanovy Maliarskej a sochárskej akadémie a roku 1671 bola založená akadémia architektúry. Kráľ udeľoval spisovateľom a maliarom penzie a rôzne prémie, čím z nich robil štátnych zamestnancov, za čo ho boli povinní oslavovať a umelecký vkus tak určoval dvor a kráľ osobne.

Obdobie vlády Ľudovíta XIV. je aj obdobím baroka, fascinujúci štýl jeho obliekania sa stal aj módnym diktátom pre celú Európu. Francúzsko v tomto období bolo hospodársky pomerne silnou krajinou a duch bohatstva a voľnosti sa odzrkadľoval aj v odevu. Ovplyvnilo ho i prostredie ako zámočky, záhrady, budoáre a salóny. Životný štýl aj siluetu odevu diktovala šľachta, ale v skromnejších podobách ju prevzali aj nižšie spoločenské vrstvy. Odev bol vo svojej definitívnej podobe okázalý, malebný, luxusný, zhotovený z ťažkých brokátov a drahých hodvábov. Zjednocujúcim odevným „efektom“ boli stuhý (galants), ktorých počet narastal (na jednom kostýme ich bolo často až 600). Mužský odev pozostával z nohavíc, vesty, zo saka, doplnený bol košeľou, viazankou, pančuchami a topánkami a záväzná bola parochňa. Nohavice boli mäkké, z bohato nariasenej látky, siahali po kolená a podobali sa povievajúcej sukničke. Táto doba zrodila jastaucops, predchodcu dnešného saka (bol to vypasovaný kabátec, obyčajne dlhý po kolená). Topánky mali vysoký opäťok z červenej kože a tiež boli ozdobené stuhami. Okolo krku sa nosili čipkované viazanky a jabot. Parochne boli zo začiatku rôznych tvarov a farieb, nakoniec zvíťazili dlhé, delené do troch prameňov, pudrované do biela (ryžovou múkou, na zámkoch existovali špeciálne kabinety, v ktorých sa púder prášil cez otvory na strope, aby sa parochňa napudrovala čo najjemnejšie). Pleť si panstvo chránilo pri tejto činnosti maskou a oblečenie plášťom. Dámy a páni sa nápadne líčili a pleť musela byť biela a pery silno červené. K líčeniu si záväzne pridávali mušku, čo boli malé ozdoby z hodvábu alebo papiera, vystrihnuté do tvaru srdiečka, hviezd, zvierat aj mužov. Umiestňovali si ich na tvári alebo aj po celom tele a mali skryté symbolické významy. V istých situáciách slúžili na dorozumievanie. Róby mali veľkú dekoltáž, tvarované boli korzetom, sukne mali mäkké záhyby, nespočtým množstvom stužiek boli dámy ozdobené od krku až po topánky. U dám a pánov sa uplatňovalo „neglizé“ pohodlné domáce oblečenie. Dámy boli rozmarné a koketné, obdivované a milované. Veľmi módnou sa stala „nedovolená láska“

Ukážka oblečenia šľachty z obdobia vlády Ľudovíta XIV. vo Francúzsku

Zdroj: The style king [online]. [cit. 2013-09-19]. Dostupné na internete tu.

Doporučená literatúra :

- DUBY, G. (2003): Dejiny Francie: Od počátku po současnost. Praha: Karolinum.
FERRO, M. (2006): Dějiny Francie. Praha: NLN.
HEER, F. (2000): Evropské duchovní dějiny. Praha: Vyšehrad.
KUNCOVÁ, I. (1988): Dejiny Francie. Praha: Svoboda.
MAUROIS, A. (1994): Dějiny Francie. Praha: NLN.

Čo mám vedieť:

Charakterizujte podstatu absolutizmu, formy a dopady na vývoj v Európe!
Akú úlohu zohral pri formovaní absolutizmu vo Francúzsku kardinál Richellie a Mazarin?
Prečo sa dvor Ľudovíta XIV. stal vzorom pre ostatné európske krajiny?
Ako sa Francúzsko stalo hegemónom na európskom kontinente?

kapitola
8

Východná a severná Európa v období ranného novoveku

Už v stredoveku vytvorenie tzv. Kalmarskej únie r. 1397 určovalo vývoj v severnej Európe, kedy došlo k spojeniu Dánska, Nórska a Švédska pod vedením Magaréty dánskej. Avšak roku 1521 po „*kroavom štokholmskom kúpeľi*“, kedy dochádza k poprave 82 vodcov protidánskeho povstania, to vedie k novému povstaniu v čele so švédskym šľachticom Gustavom Erikssonom Vassom, ktorý vedie povstanie za oslobodenie Švédska spod dánskej nadvlády a v rokoch 1523 – 1560 jeho snaženie bolo korunované oslobodením spod dánskej nadvlády a tak sa stal švédskym kráľom ako Gustav I. Vassa.

Jeho nástupom na trón sa rozpadá aj Kalmarská únia. Podporil reformáciu katolíckej cirkvi a následne dochádza k sekularizácii cirkevného majetku. Začal realizovať politiku založenú na expanzii v Pobaltí. Súčasťou Švédska v tomto období bolo aj Fínsko (v čele, ktorého stál guvernér menovaný švédskym kráľom).

V priebehu 16. storočia získalo Švédsko rozsiahle územia na severe predovšetkým Laponsko, avšak hlavná expanzia smerovala na východ do Pobaltia, kde Švédsko ovládlo Estónsko (1561 – 1582) až k rieke Narve. Od roku 1617 ovládlo celú juhozápadnú Karéliu a nakoniec celé Livonsko (r. 1629), ktoré získalo od Poľska. Na úkor Nórska a Dánska získalo Švédsko v 30-ročnej vojne roku 1645 niekoľko ostrovov, napr. 1648 ostrov Rujanu a časť Pomoranska pri ústí rieky Odry. Posledným silným švédskym kráľom, ktorý sa snažil o rozšírenie územia Švédska bol kráľ Karol XII. v tzv. severnej vojne, avšak bol porazený Petrom I. ruským cárom. Veľké straty Švédsko zaznamenalo po Napoleonských vojnách (predovšetkým strata Fínska v prospech Ruska). Pričom zhodou náhod na švédsky trón sa dostáva Napoleonov maršal

Bernadotte, ktorý sa stal zakladateľom dodnes vládnucej dynastie vo Švédsku, keď sa pridal na stranu proti napoleonskej koalícii.

Zdroj: historymedren.about.com/library/atlas/. [online]. [cit. 2013-09-18].
Dostupné na internete tu.

Ďalším štátom v severnej Európe bolo Livonsko (dnešné lotyšsko a Estónsko) bol to štát rádu nemeckých rytierov ešte zo stredoveku. Vo vojnách Ruska, Poľska, Dánska o toto územie nakoniec roku 1570 bolo Livonsko prenechané Poľsku. Rusko vojnu o toto územie prehralo a stratilo možnosti bojovať o hegemoniu v Pobaltí. Hegemónmi sa stavajú predovšetkým Švédsko a Poľsko.

V rokoch 1621 – 1629 došlo medzi nimi k vojne a v tejto vojne víťazi Švédsko, následne Švédsko porazilo aj Dánsko (vojna v r. 1643 – 1645) a Dánsko prestáva byť mocnosťou. Po týchto vojnách dochádza k zrušeniu hanzových výsad, čím sa baltské more otvára pre obchodníkov z Nizozemska a Anglicka.

Koncom 16. a začiatkom 17. storočia sledujeme snahy o získanie nezávislosti na Dánsku aj v Nórsku, ktoré bolo od roku 1397 súčasťou Dánska, avšak všetky pokusy boli neúspešne.

V Poľsku vládol v tomto období Zikmund II. August (1548 – 1572) je posledným Jagelloncom na poľskom tróne. Poľsko prechádza zložitým vývojom sledujeme prevahu šľachty nad kráľovskou mocou aj na magnátmi a silná šľachta presadzuje aj expanzívnejšiu zahraničnú politiku, čo sa prejavilo vytvorením tzv. Lublinskej únie roku 1569, čím sa vytvára Rzeczpospolita, na základe čoho Poľsko a Litva boli spojené do jedného štátneho útvaru. Po vymretí Jagellovcov roku 1572 dochádza v Poľsku k voľbe panovníka prejavujú sa snahy o šľachtickú republiku, kde každý šľachtic má právo voliť kráľa. Presadzuje to predovšetkým poľský šľachtic Ján Zamojskij. Ku koncu 16. storočia je v Poľsku nestabilná situácia, preto, že zvolení králi, či už Henrich z Valois alebo Štefan Báthory nemali pevnú pozíciu. Roku 1586 nastáva bezvládie po smrti Š. Báthoryho a následne sa na poľský trón dostáva syn

poslednej Jagellovnej a švédskeho kráľa Jána III. Zikmund III. Vassa (1587 – 1632), ale v roku 1592 nastúpil aj na švédsky trón, keď zomrel jeho otec Ján III. Následkom toho sa tu črtala možnosť vytvoriť pomocou personálnej únie veľkú ríšu v severnej Európe, avšak zástupcovia švédskych stavov a luteránska cirkev vo Švédsku odmietli katolíckeho a absolutistického panovníka. Stavovské povstanie vyhnalo Zigmunda III. zo Švédska roku 1604, čo prerástlo do vojny Švédsko – poľskej. Na začiatku 17. storočia sledujeme aj snahy Poľska o získanie pozícií na Ukrajine a v Rusku (1605 – 1612) pri podpore Lžidimitrijov a období tzv. smuty.

Rusko v 17. a začiatkom 18. storočia.

Rusko patrilo v druhej polovici 17. storočia medzi najrozsiahlejšie európske štáty. Hranice ruskej ríše nepoznali ani panovníci, pretože až z podnetu Petra I. bol objavený Beringov prieliv medzi Amerikou a Ruskom. Z hľadiska hospodárskeho však Rusko patrilo medzi najzaostalejšie európske štáty. Jednotlivé oblasti Ruska boli medzi sebou vzájomne izolované, nevytvoril sa tu jednotný trh a prevláda trojpoľný systém hospodárenia (dostatok voľnej pôdy). Existuje tu ešte aj žiarové hospodárstvo t. j. vypaľovanie, čím sa získava nová pôda. Technické vybavenie roľníka bolo veľmi primitívne (pluh zriedkavo, prevláda využívanie radla).

Pôda je rozdelená na tzv. otčinu (bezpodmienečne vlastníctvo) a pomiestnu (podmienené vlastníctvo), ktoré bolo zrušené v januári 1682. Vlastníkmi pôdy boli predovšetkým bojari (šľachta) – 67 %, duchovenstvo – 13 % a štátna pôda – 20 %. Prevládajúcou formou závislosti roľníka bolo nevoľníctvo. Peňažná forma feudálnej renty takmer neexistovala. Remeselná výroba v priebehu 17. storočia mení svoj charakter, zatiaľ čo predtým bola orientovaná viac na objednávku, teraz začína sa orientovať čoraz viac na trh pričom v 17. storočí vznikajú aj prvé manufaktúry, a to v železiarstve. Je tu snaha o uskutočňovanie politiky merkantilizmu čo sa objavilo v Obchodnej ústavnej listine v roku 1653 a Novom kupeckom zákone 1667, ktoré pripravil jeden z vtedy najznámejších ruských ekonómov A. L. Ordin – Naščokin (nový kupecký zákon obmedzoval práva cudzích obchodníkov a dovoľoval im obchod vo veľkom iba v prístavných mestách, odstraňoval niektoré dane ruských kupcov a nahradil ich jednotnou daňou).

Ukážky odievania v Rusku v 17. storočí

Zdroj: Antique prints/tsar of Rusia. [online]. [cit. 2013-09-19]. Dostupné na internete [tu](#).

Peter I. ako reformátor Ruska

Dôležitým medzníkom vo vývoji Ruska v 17. storočí bolo zjednotenie Ukrajiny a Ruska roku 1654. Moc v Rusku mala na konci 17. storočia ako regentka matka Petra I. Natália (Petra I., ktorý bol ešte maloletý a 10. mája 1682 mu prisahali vernosť „moskovskí ľudia“ ako 10-ročnému). Za mladého cára sa ujala vlády matka Natália, avšak po povstaní strelcov sa k moci dostala nevlastná setra Petra I. Sofia, v novembri roku 1682. V lete roku 1689 sa začali šíriť správy o tom, že cárovná Sofia chce dať zavraždiť Petra I., avšak ten prešiel do protiofenzívy a 10. septembra 1689 sa vrátil do Moskvy a ujal sa vlády spolu so svojim slepým bratom Ivanom pričom Sofiu dal uväzniť.

Zahraničná politika Petra I.

Peter I. zdedil dva hlavné problémy v medzinárodnom meradle a to osmanský a švédsky pričom obidva znamenali boj o prístup k moru, pretože Rusko nemalo prístup k moriam. Čierne more bolo vnútorným morom Osmanskej ríše, preto ako jedna z prvoradých úloh nového panovníka bolo vyriešenie tohto problému, k čomu slúžili roku 1695 Azovské výpravy. Peter I. predpokladal nevýhodnosť dobyť Krym zo súše a tak sa usiloval najprv upevniť svoje pozície v Azovskom mori a roku 1696 dobyl Azov. Sledujeme snahu Petra I. o vytvorenie protiosmanského spojenectva, ktoré viedli k rokovaniam v rokoch 1696 – 1697, neúspešne pre nezáujem západných mocností a tak 14. 1. 1697 bolo podpísané prímerie medzi Ruskom a Osmanskou ríšou.

Obrat v zahraničnej oblasti znamenal to, keď si Peter I. uvedomil, že ak chce uskutočniť reformy musí mať skúsenosti, financie a odborníkov, ktorí by

to zrealizovali a tak sa začala pripravovať jeho cesta do západnej Európy „Veľké posolstvo“. Prvýkrát v dejinách Ruska malo Rusko ostať bez panovníka a vláda bola zverená kniežaťu F. Romodanovskému a bojarovi T. Strešnevovi. Peter I. navštívil počas tejto cesty Holandsko, Anglicko, Nemecko pričom sa pohyboval inkognito. Jeho rýchly návrat do Ruska priblížila likvidácia vzbury streleckého vojska roku 1698 v Moskve.

Následne začal Peter I. presadzovať novú koncepciu v oblasti zahraničnej politiky a to riešenie tzv. severského problému. 3. augusta 1698 v Rave bola uzavretá dohoda Ruska a poľského kráľa Augusta II. proti Švédsku, následne roku 1699 zmluva s Dánskom a keď roku 1700 bola uzavretá mierová zmluva s Osmanskou ríšou, tak mohol Peter I. 19. 8. 1700 vyhlásiť vojnu Švédsku. Dánsko odstúpilo a došlo k prvej porážke ruských vojsk pri Narve, avšak švédsky kráľ Karol XII. bol následne zaujatý bojmi proti Poľsku, čo využilo Rusko a Peter I. uskutočnil reformu armády a v roku 1703 založil nové mesto Petrohrad na rieke Neva.

Švédskemu kráľovi Karolovi XII. sa podarilo dobyť Poľsko a Rusko zostalo osamotené, avšak v bitke pri Poltave 8. 7. 1709 Rusko zvíťazilo, čím vzrástol význam Ruska a Dánsko opäť vstúpilo do protišvédskej koalície a roku 1714 aj Prusko. To viedlo k tomu, že Francúzsko popudilo Osmanskú ríšu proti Rusku, čo viedlo k tomu, že Osmanská ríša žiadala roku 1710 o vrátenie Azova. Vďaka obratnej ruskej diplomacii došlo k uzavretiu výhodného mieru s Osmanskou ríšou a umožnilo Rusku bojovať ďalej proti Švédsku. Roku 1717 Peter I. rokoval osobne v Paríži o uzavretí obranného spolku Ruska, Francúzska a Pruska čím došlo k uzavretiu tzv. Amsterdamskej zmluvy.

Koniec severnej vojny znamená až rok 1721, kedy bola podpísaná mierová zmluva medzi Ruskom a Švédskom, a tým sa skončila hegemonia Švédska od doby 30-ročnej vojny. Rusko sa tým stalo aj námornou mocnosťou. Následne sa pozornosť Petra I. obrátila na Perziu, čo viedlo k vojne proti Perzii rokoch 1722 – 1723. Národy Zakaukazka, hlavne Gruzínci a Arméni videli v Rusoch možnosť obrany proti útlaku Perzie a nájazdom Osmanských Turkov a tak roku 1723 bola podpísaná spojenecká zmluva s Perziou a to opäť znamenalo veľké územné zisky Ruska. Vyhlásenie Petra I. 22. 10. 1721 za cisára bolo tak vonkajším prejavom medzinárodných úspechov Ruska, čo uznali i Švédsko a Holandsko. Peter I. sa osobne veľmi zaujímal o zahraničnú politiku a často osobne vykonával funkcie vyplývajúce z tohto záujmu.

Reformy Petra I. v oblasti vnútornej politiky a hospodárstva:

- umožnil prístup k funkciám a štátnej správe a armáde aj nižšej šľachte;
- zavádzal nové spôsoby životného štýlu západnej Európy;
- vytváranie podmienok pre centralizáciu štátneho aparátu;
- vznik pravidelnej armády a námorníctva (námorná akadémia);

- upevnenie neobmedzenej moci cára;
- vytvorenie nových ústredných orgánov riadenia 11 kolégií – vojenské atď.;
- reorganizácia armády a námorníctva;
- reforma cirkevnej správy;
- zakladanie štátnych manufaktúr, založených na nevoľníckej práci;
- rozvoj remeselnej výroby;
- rozvoj obchodu a budovanie prieplavov, nová štruktúra tovarov.

Rusko v období vlády Petra I. postupne, s tým ako rastie jeho vnútropolitická stabilita a hospodárstvo, ako silnie jeho vojenská moc sa čoraz viac začína zapájať do európskeho vývoja, a to tak v oblasti hospodárskej ako aj politickej. Peter I. nastúpil cestu k tomu, aby západne európske mocnosti uznali Rusko ako novú rodiaču sa mocnosť.

Charakteristika hlavných črt medzinárodných vzťahov v 18. storočí

Pre medzinárodné vzťahy je obdobie začiatku 18. storočia obdobím, ktoré je možné charakterizovať ako nebezpečné a nestabilné. Zahraničná politika bola doménou panovníkov a nevýhodou pre stabilitu medzinárodnej scény boli osobné charakterové vlastnosti osobností panovníkov a dynastické ohľady, ktoré prevažovali a tie podkopávali úsilie o systemizáciu medzinárodných vzťahov. Medzinárodné vzťahy 18. storočia znamenajú rannú etapu moderného veku nakoľko v nich významnú úlohu zohrávajú už spomínané dynastické záujmy a po druhé vzťahy na základe náboženských hľadísk.

Náboženská situácia v Európe v tomto období bola nestabilná a to najmä v Ríši, Poľsku a habsburských krajinách, kde katolicizmus postupoval a snažil sa posilniť svoje pozície. Je nepochybné, že aj rôzne aliancie tohto obdobia sa prispôbovali náboženským hraniciam aj keď nie vždy úplne. Bolo by však nerozumné zveličovať význam náboženského nepriateľstva v tomto období a dávať ho ako príčinu všetkých vojen. Cirkev však hrala významnú úlohu v legalizácii vojnových bojov a hlásaním vojnových hodnôt, usporadúvala bohoslužby na zaistenie „božieho zásahu“ a vďakyvzdanie (Te deum), ktoré predstavovalo hlavnú časť pri oslavách víťazstva.

Dynastické motívy vtedajšej diplomacie sa odrážajú v jej postojoch a podmieňovali jej formulovanie a realizáciu. Rozhodujúca úloha monarchu vo väčšine európskych krajín, vrátane V. Británie a dynastické hľadisko monarchistickej ctižiadosti zaisťovali po celé 18. storočie základnú kontinuitu riadenia medzinárodných vzťahov. Dynastické motívy nevylučovali iné záujmy, zostávali však ústredným rysom medzinárodných vzťahov. Monarchovia, ktorí boli predchnutí vojnovými hodnotami, premieňali vďaka svojim dynastickým

rozmarom Európu na vojnové polia a to hlavne mladí panovníci, ktorí sa dostali na trón. Väčšina dynastií, vrátane Bourbonovcov vo Francúzsku, Španielsku a Neapolsku, Hanoverske dynastie, Romanovovcov, či Vassovcov vďačila za svoju pozíciu ochote predkov bojovať a tak zaistiť svoje nároky na nástupníctvo. Neexistencia účinných rozhodovacích orgánov bola významnou príčinou napätia a konfliktov, či už ide o pápežstvo, ktoré už nepredstavovalo účinný nástroj pre urovnanie sporov medzi katolíckymi mocnosťami a protestantizmus nikdy nevytvoril porovnateľnú medzinárodnú inštitúciu. Môžeme tu vidieť snahu o zvolanie medzinárodných mierových kongresov v Cambrai a Soisson, avšak tie neboli veľmi úspešné a tak práve bojové pole naďalej zostávalo sudcom sporov. Toto storočie začalo takými vojnami ako bola „Vojna o španielske dedičstvo“ 1701/2 – 1713/14 a „Severná vojna“ 1700 – 1721. Rusko a Peter I. nebojovali iba o svoje „okno na západ“, kvôli čomu založil roku 1703 Petrohrad, ale tiež kvôli tomu, aby zabránil Švédsku vytvoriť z Poľska svoj „klientsky štát“. Roku 1707 Peter I. podporil kandidatúru Františka II. Rákocziho na poľský trón.

Vpád do Ruska zo strany Švédska sa tak ukazoval ako najúčinnjší spôsob ako ukončiť občiansku vojnu v Poľsku, avšak bitka pri Poltave v roku 1709 znamenala drvivú porážku Švédska a Stanislav Leszcynski ušiel na švédsku základňu v Štetíne a poľským kráľom sa stal August II. Túto situáciu v novembri 1710 využili osmanskí Turci a napadli Rusko, čo viedlo k drvivej porážke Petra I. pri rieke Prut za čo sa Rusko vzdalo Azova. Týmto sa Petrovi I. podarilo dosiahnuť svoje ciele v Európe, ale nie na juhu Ruska.

Európske mocnosti následne boli prekvapené silou Ruska, keď Karol XII. roku 1714 opustil svoj azyl v Turecku a začal brániť švédsku ríšu, avšak roku 1718 zomiera v Nórsku a následne v roku 1721 (august) bol podpísaný v Nystade mier. Potom čo Rusko si zabezpečilo svojej pohraničie si mohlo dovoliť zasahovať aj do európskych záležitostí. Pravdepodobne najvplyvnejšia bola „Severná vojna“ z hľadiska dlhodobého európskeho vývoja, avšak najviac pozornosti bolo venované vojne o „Španielske dedičstvo“. V tridsiatych rokoch 18. storočia sa zdalo, že Rakúsko predstavuje os okolo, ktorej sa otáča európska diplomacia, avšak v štyridsiatych rokoch toto miesto zaujalo Francúzsko. Zdanlivá sila Rakúska v predchádzajúcom období pramenila predovšetkým z toho, že Rakúsko vstupovalo do rôznych aliancií s ostatnými európskymi krajinami, ale v 40-tych rokoch muselo Rakúsko prežiť bez ich pomoci. Isté problémy vyvolávalo predovšetkým sporné rakúske následníctvo po Karolovi VI. „pragmatická sankcia (1719)“ a keď roku 1740 zomrel Karol VI. vpadol Fridrich II. (Prusko) do rakúskeho Sliezska, čo rozpútalo následne v Európe celý rad konfliktov. Najväčším z nich bola „Sedemročná vojna“ 1756 – 1763, ktorú začalo Prusko napadnutím rakúskeho spojenca Saska.

Doporučená literatúra :

BLACK, J. (2003). Evrópa osmnácteho století. Praha: Vyšehrad.

DAVIES, N. (2005). Evropa dějiny jednoho kontinentu. Praha: Prostor.

ŠVANKMAJER, M. a kol. (1993): Dějiny Ruska. Praha: NLN.

ŠVEC, L. a kol. (1996): Dějiny pobaltských zemí. Praha: NLN.

Čo mám vedieť:

Ako a kedy sa stalo Švédsko hegemónom v severnej Európe?

Čo bolo predpokladom vzostupu mocenského postavenia Ruska na začiatku 18. storočia?

Charakterizujte podstatu reforiem Petra I. v Rusku!

kapitola
9

Osvietenstvo v dejinách

Osvietenstvo, ktoré dnes poznáme skôr ako filozofický smer pochádza z názvu medirytiny, ktorej autorom je nemecký umelec 18. storočia Daniel Chodowiecki (voz, jazdec a pútnik smerujúci po osamelej ceste v tieni starého lesa k nejakému zámockému sídlu, ktoré je ožiarené svetlom slnka). D. Chodowiecki komentuje svoj obraz *„Toto je najvyššie dielo rozumu, ktoré nemá iný symbol než vychádzajúce slnko.“* Enlightenment anglický výraz pre osvietenstvo sa objavuje až v 19. storočí ako alternatíva výrazu Age of Reason (vek rozumu). Cieľom tohto rozsiahleho myšlienkového intelektuálneho hnutia bola snaha pochopiť prírodu a ľudstvo v ňom umiestniť nie na základe viery a náboženstva, ale racionálnych dôvodov.

Súčasník tejto epochy filozof George Barkeley hovorí o mori svetla, ktoré vytrysklo a razilo si cestu navzdory otroctvu a pokore. Básnik Alexander Pope píše, že *„Príroda a jej zákony ležali skryté v noci. Boh povedal Buď Newton a všetko sa premenilo v svetlo.“* Od tej doby môžeme právom povedať, že svetlo neprichádza už z východu, ale zo západu. Myšlienky osvietenstva nachádzali svoj výraz nielen v písomnej podobe, ale aj v ideových a literárnych dielach, či v iných žánroch

- v hudbe Corelli, Hayden, Mozart;
- v maliarstve Fragonard (svet na obrazoch už nebol tmavý a tajuplný).

Londýn bol v tomto období dôležitým európskym veľkomestom obchodníkov a nielen sídlom britskej koruny symbolizovanej kráľovským palácom. Juraj III. (1760 – 1820) sa na začiatku svojho panovania pokúsil o formu osobnej vlády, avšak jeho snaha stroskotala a keď nakoniec sa začali u neho prejavovať príznaky duševnej choroby, až ho musel roku 1811 nahradiť princ regent neskorší ako Juraj IV. Johnatan Swift vydal v tomto období svoj román *„Guliverové cesty“*, kde si dovoľuje isté narážky na formu

monarchistickej vlády, avšak nepovažoval za nutné meniť tradičné inštitúcie. Tak ako celý rad ďalších podobných literárnych diel tohto obdobia prispievali k šíreniu nových myšlienok, v ktorých nielen kritizovali daný stav spoločnosti, ale snažili sa aj ukázať nové možnosti a to nielen v politike, ale aj v hospodárstve a vlastne vo všetkých oblastiach života vtedajšieho človeka.

Hudobník Georg Friedrich Händl skomponoval „vodnú hudbu“ pre anglického panovníka kráľa Juraja III., ktorého 17. 7. 1717 pri plavbe po Temži sprevádzalo vyše 50 hudobníkov. Život na kráľovských dvoroch a to nielen v Británii je poznamenaný množstvom dvorských škandálov (manželka anglického kráľa Juraja I. princezna Sophia Dorothea von Braunschweig – Luneburg bola napríklad za svoju neveru potrestaná núteným vyhnanstvom na zámku Ahlden 23 rokov). Aj tieto príklady poukazujú, že vtedajšia spoločnosť, bola oveľa viac oboznamovaná s tým, čo sa okolo nich deje. V spoločnosti sa vedľa pôvodnej starej šľachty v súvislosti s nárastom štátneho aparátu formuje zhruba už od 16. storočia pomerne početná vrstva úradníckej šľachty a to sa začína odrážať politickom života V. Británie. Anglická Horná snemovňa bola zložená z duchovných a svetských lordov a mali tu zastúpenie aj anglikánsky biskupi. Anglikánska cirkev bola v Británii štátnou cirkvou, menšinovou v Škótsku a v zložitom postavení v Írsku. Duchovenstvo bolo súčasťou úradníctva a predĺženou rukou vrchnosti. Pretože v Anglicku neexistovali kláštory ani podobné inštitúcie a výrazne sa znížil počet duchovných ležala na jednotlivých farároch, či pastoroch väčšia zodpovednosť (na vidieku boli často jedinými vzdelancami). Výučba bola v rukách duchovných, avšak sledujeme výraznú redukciu liturgie, čo umožňovalo sústrediť sa viac na vedecké štúdium, napriek tomu, že všeobecným základom vzdelanosti zostával humanitný základ. Od začiatku 17. storočia sledujeme aj nárast počtu obyvateľstva predovšetkým v treťom stave, keď napríklad na začiatku 18. storočia mal Londýn okolo 900 tisíc obyvateľov).

Rozvoj úradníckeho systému a prenesenie časti práce z miest na vidiek poznamenal počiatky manufaktúrnej výroby, hlavne textilnej výroby, ako o tom písal napríklad aj J. W. Goethe „... nedalo sa zapierať, že v krajine narastá počet strojov a že pomaly ohrozujú pracovité ruky.“ Fabrika, manufaktúra sa v priebehu 18. storočia stáva čoraz častejším javom, kde sa sústreďovalo množstvo robotníkov v jednej budove a to malo tak sociálne ako aj následne politické dôsledky.

V. Británia v 18. storočí tak ako väčšina európskych štátov ešte nebola národným štátom aj keď aj tu nacionalizmus sa už začal prejavovať. V Anglicku vládla slobodomyselnosť vyplývajúca z tradícií, obnovená vládou parlamentu, podporovaná prelínaním šľachty a meštianstva a doplnená slobodou tlače, či náboženskou toleranciou. Anglicko sa zásluhou „Listov o Francúzoch a Angličanoch od Beata von Maraulta a Voltairových správ (vo francúzštine) stala vzorom ideálneho štátu tohto obdobia. Týmto trendom napomáhal aj vznik rôznych spoločností ako napríklad Royal Society of London for improving

Natural knowledge a podobne. V priebehu 18. storočia si panovníci zakladali po vzore Francúzska a Anglicka podobné inštitúcie. Akadémie patrila k dvoru rovnako ako divadlo, palácová stráž a podobne. Panovníci podporovali aj spoločnosti s umeleckým zameraním ako napríklad v Španielsku, kde z podnetu markíza Grimaldiho bola zriadená Akadémia staviteľského, sochárskeho a maliarskeho umenia. V priebehu storočia sa akadémie stále viac podriaďovali utilitaristickým cieľom osvietenstva.

Medzi hlavné témy filozofickej povahy patrilo predovšetkým vyzdvihovanie nadradenosti rozumu. Sloboda sa vyžadovala vo všetkých oblastiach od individuálnych slobôd až po hospodársku slobodu; všetky veľké diela 18. storočia boli venované práve problému slobody. Jedným z aspektov činnosti filozofov, hlavne Voltaira, bol boj za znášanlivosť a slobodu vyznania. Problém rovnosti bol už spornejší. Väčšina filozofov požadovala iba občiansku rovnosť pred zákonom. Kým Voltaire vo Filozofickom slovníku pokladá nerovnosť za večnú a osudom určenú, Diderot zas rozlišuje oprávnené výsady, založené na skutočných službách od neoprávnených výsad. Rousseau však zavádza do myslenia svojho storočia rovnostárske myšlienky, na základe ktorých žiada politickú rovnosť pre každého a štátu určuje úlohu udržiavať istú sociálnu rovnováhu.

Nové slobodnejšie myšlienky sa šírili aj prostredníctvom salónov, novej formy stretávania sa ľudí, ktoré v Anglicku mali podobu klubov čo bola výhradne mužská záležitosť (napr. Scriblerus Club z roku 1714 Johnattana Swifta). Čoraz väčší vplyv mali aj rôzne hospodárske spoločnosti ako napríklad Dublin Society, ktorá vzniká ako dôsledok írskoho hladomoru z r. 1724, pri zrode tejto spoločnosti stál aj filantrop Thomas Prior. *„Členovia spoločnosti nechcú baviť spoločnosť elegantnými a vybrúsenými úvahami ani obohatiť svet novými a neobvyklými pozorovaniami, chceme, ale podporiť snahu remeselníkov, chceme uviesť praktické a užitočné vedomosti z knižníc a kabinetov a priblížiť ich verejnosti, konať dobročinnosť... „nešlo teda už iba o teóriu, ale o prax.*

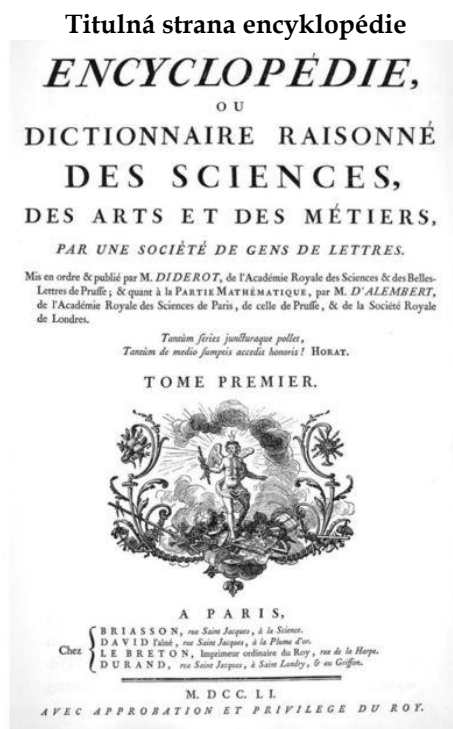
Podobne hospodársky zameraná spoločnosť vzniká okolo r. 1765 v Birminghame pre podporu remesiel, obchodu a priemyslu. V roku 1700 bol Birmingham malý vidieckym mestečkom, avšak v nasledujúcom období sa začal jeho prudký priemyslový rozvoj okolo roku 1760 už mal okolo 30-tisíc obyvateľov. Jeho továrne Boulton Soho boli strojárskym podnikom už medzinárodného významu a u veľkopodnikateľa Matthew Buoltona sa schádzali továrnici, vynálezcovia a projektanti napríklad aj James Watt, ktorý bol pôvodom Škót. Anglicko bolo vzorom aj v rozvoji agrárnej výroby ohradzovanie, striedavý spôsob obrábania pôdy, prvýkrát využívaný v Norfolku atď. Po vzore Francúzska, kde vznikali salóny, ktoré viedli ženy – šľachtické, vznikali podobné salóny po celej Európe. Francúzske salóny neboli miestami, ktoré mali slúžiť k materiálnemu užívaniu života, ale skôr miesta pre „duchovnú potravu“. Tieto salóny existovali počas celého 18. storočia a stali sa významným miestom rozširovania poznania z najrôznejších oblastí tak prírodných ako aj spoločenských vied, miestom oboznamovania sa s umením,

čítaním a miestom diskusii, miestom, kde sa vytvárala vtedajšia verejná mienka. Spoločenský život sa rozprúdil v salónoch. Salóny tvorili verejnú mienku v nich sa formoval vkus, móda, rozoberali sa umelecké diela. Salóny vznikali už od začiatku 18. stor. Každý salón tvorila konkrétna adresa a konkrétna osoba. Majiteľkami salónov vo Francúzsku boli dobre situované a zabezpečené ženy, vzdelané, so záujmom o ďalšie vzdelávanie sa, ktoré boli šľachtického pôvodu a mali už zrelší vek. Boli predstavované ako múzy jednotlivých salónov. Tón týmto „leviciam salónov“ udávala od roku 1794 pani Tallienová, ktorú jej obdivovatelia nazývali „Panenka Mária termidoriánska“. Bola ubytovaná vo svojom letohrádku na Cours-la-reine a zaviedla do módy krátke grécke priesvitné šaty. Čoskoro sa stali slávnymi aj pani Hamelinová a pani Récamierová. Každý salón mal oraculum, teda verejne známou osobnosť, ktorej úlohou bolo pritiahnuť čo najviac klientov jednotlivým salónom. Takými to osobnosťami boli rečníci, umelci, vedci napr. aj populárny Voltaire, či menej populárny Rousseau. Majiteľky salónov sa snažili pritiahnuť ľudí aj prostredníctvom exotickej flóry a fauny. V týchto salónoch sa nerobili hostiny, maximálne sa podával čaj, či neskôr káva alebo kakao. Francúzom išlo skôr o potravu ducha, preto sa tu rozoberali politické záležitosti, stretávali sa tu umelci a hodnotili sa umelecké diela, čítala sa literatúra a filozofické diela. V salónoch sa takisto zvykli preberať rôzne klebety, hrali sa spoločenské hry ako napr. dáma alebo pasians, ale robili sa aj vedecké pokusy, pitvy zvierat a vtedy sa salóny na čas stávali vedeckými kabinetmi. Dôležité však je, že salóny boli kozmopolitné. Stretávali sa tu tak ľudia z celej Európy, každý diplomat musel vedieť po francúzsky. Neexistovali tu sociálne bariéry, rozprával sa hocikto s hocikým, ľudia tu tak mohli slobodne diskutovať, ale aj dozvedieť sa nové veci. Po vzore salónov začali vznikať aj čitateľské spoločnosti, ktoré nadväzovali na staršie vzdelávacie spoločnosti, ktoré sa v priebehu 17. storočia venovali starostlivosti o jazyk a písanú literatúru. Rozširovali sa na základe spoločného predčítavania a diskusii, nakoľko ešte v 18. storočí bola väčšina Európanov negramotných.

Medzi šíriteľmi osvietenstva zaujímali významné miesto aj slobodomurári šíritelia náboženskej tolerancie, ktorí vzbudzovali záujem o vedu, mali záväzky v dobročinnosti a šírili prvky rovnosti, boli to predovšetkým šľachtici a mešťania. Slobodomurárske lóže prispievali k šíreniu filozofických myšlienok. Slobodomurárstvo, ktoré sa šírilo z Anglicka po roku 1715, bolo nepochybne naklonené filozofickej propagande, pretože ich ideály sa zhodovali vo viacerých bodoch napríklad v občianskej rovnosti, či náboženskej znášanlivosti. Túto ich úlohu však netreba preháňať. Slobodomurárske lóže, ktoré boli miestom kde sa stretávala aristokracia a bohatá buržoázia pričom sa pripravovalo ich splynutie, tvorili iba jednu z kategórií týchto mnohých spolkov, ktorými sa šírilo filozofické myslenie. Významnú úlohu v tomto období už začali zohrávať aj knihy a časopisy ako nový typ osvietenského pôsobenia smerom k verejnosti. V Anglicku a Holandsku bola odstránená cenzúra r. 1795 a vo V. Británii, keď skončila platnosť starého zákona Licencing Act. Typom nového časopisu v Anglicku sa v tomto období stal časopis Spectator (1710 – 1724), ktorý

vydávali Addison a Steel, ktorý hlásal etický program osvietenstva, časopis predkladal svoje texty ako súbor postrehov anglického vidieckeho šľachtica Rogers de Coverly (vymyslená osoba), ktorý prechádza Londýnom ako divák, pozorovateľ, okrem neho tam vystupujú aj ďalšie osobnosti. Napríklad medzi 24. 11 – 20. 12. 1714 nachádzame v tomto časopise tieto témy, prečo je ľudstvo rozdelené na rôzne triedy, otázky o večnosti, nevhodnom správaní v kostole, o čistote, o smerovaní k dokonalosti, o rozširovaní duševných schopností v budúcnosti a podobne. Neskôr začali vychádzať aj ďalšie časopisy ako napríklad tzv. morálne týždenníky a iné.

Encyklopédia alebo Racionálny slovník vied, umenia a remesiel – „Encyclopédie, au dictionnaire raisonne des sciences, des artes et des métiers“

Zdroj: Tipografia. [online]. [cit. 2013-09-18]. Dostupné na internete tu.

Vo Francúzsku ešte v roku 1715 je katolícke myslenie stále všemocné. Po „vznešenom útlaku“ Ľudovíta XIV. sa pociťuje potreba uvoľnenia a rastie vplyv Anglicka „Je to krajina (píše Voltaire), kde ľudia slobodne a dôstojne uvažujú a nenechávajú sa ovládať žiadnym servilným strachom“. Francúzsky tretí stav bol v tomto období silný bohatstvom otcov a inteligenciou synov, avšak už chce sa zbaviť feudalizmu. Významnú úlohu v spoločnosti začínajú zohrávať spisovatelia, filozofi (pohrdanie šľachtou). Vplyv filozofov rastie hlavne v rokoch 1750 – 1770 je to obdobie kedy aj kráľovský dvor chráni Voltaira, zaistuje mu vstup do Akadémie roku 1746 a verejnú mienku vytvárajú salóny.

Encyklopédia predstavuje vrchol nielen v kvalitatívnom, ale aj kvantitatívnom zmysle slova, je vrcholom vedeckej literatúry osvietenstva a má významný vplyv na rozvoj duchovného života nielen v Európe, ale aj v zámorí. Encyklopédiu v tomto období nájdeme v každej vedeckej knižnici, bez ohľadu, či sa jednalo o knižnicu súkromnú, kniežaciu alebo kláštornú aj samotný kráľ Ľudovít XV. na jednej strane vydávanie encyklopédie zakázal, ale ak však sám niečo potreboval ako sa traduje jedna z jeho najvýznamnejších „metres“ madam de Pompadour mu vždy dala priniesť túto zakázanú knihu.

Vo Francúzsku boli pokusy preložiť anglické encyklopédie (kráľovský tlačiar Le Breton roku 1745), avšak roku 1750 D. Diderot rozhodol vypracovať samostatný francúzsky „Projekt encyklopédie“, v ktorom prisľúbil 10 zväzkov, dva zväzky s tabuľkami a s ich vydaním sa počítalo v rokoch 1751 – 1754. Na základe projektu sa prihlásilo okolo 2 tisíc predplatiteľov a v polovici roku 1751 tak mohol vyjsť aj prvý zväzok Encyklopédie a začiatkom roku 1752 druhý aj keď mal vročenie roku 1751.

D. Diderot však zmenil pôvodnú koncepciu, nebol to už iba preklad anglických diel, ale filozoficky zamerané dielo, na ktorom začali pracovať najvýznamnejší vedci vtedajšieho Francúzska. Po vydaní druhého zväzku sa začala silná kritika, predovšetkým z radov cirkevných predstaviteľov a preto boli redaktori opatrnejší pri vypracovaní ďalších dielov, v treťom vystupujú s uvažovanou, ale aktívnou obranou. Osobne za toto dielo intervenovali aj niektorí kráľovi ministri aj jeho metresa Madam de Pompadour (jedna z najvýznamnejších milieniek kráľa Ľudovíta XV.), aj preto ďalšie zväzky až po písmeno G vychádzali vždy po roku a bez väčších problémov. Až vydaním 7 zväzku v novembri 1757 došlo k veľkému zvratu hlavne kvôli heslu „Geneva“, v ktorom boli vyjadrené sympatie k tomu mestu, zdôrazňujúc náboženskú slobodu, toleranciu, starostlivosť o občanov a republikánske zriadenie. Ťaženie z cirkevných, hlavne jezuitských kruhov (osobitne proti d'Alambertovi viedlo k zákazu ďalšieho vydávania encyklopédie vo Francúzsku a odobratia licencie „Avec approbation et privilege du Roi roku 1757). Následne dochádza k odsúdeniu Encyklopédie na jej spálenie a odoberateľom, ktorých počet sa medzitým zvýšil na 4000 museli vrátiť peniaze. Samotný pápež Klement XIII. v septembri 1759 uvalil na dielo kľatbu.

Nastáva obdobie ilegálnej práce, d'Alambert ako vydávateľ odstúpil, ale D. Diderot pracoval tajne ďalej, významnú oporu našiel v de Jacourtovi. Pod ochranou samotného generálneho inšpektora polície Sartina, Diderotovho priateľa vyšlo od roku 1765 posledných 10 zväzkov. Diderot nevyužil ponuky zo zahraničia od ruskej panovníčky Kataríny II. ani Fridricha II. Pruského kráľa. Oficiálne vychádzali ďalšie zväzky od roku 1765 vo Švajčiarsku.

Charakteristika francúzskej encyklopédie

Francúzska encyklopédia znamená vrchol vedeckých a technických znalostí, ktoré ľudstvo dosiahlo do druhej polovice 18. storočia a je duchovným prvkom prípravy Veľkej francúzskej revolúcie roku 1789. Progresívnosť tohto diela je daná predovšetkým metodologickým, kritickým, racionalistickým prístupom, informácie o prírodnom svete sú na prednej hranici vtedajšej vedy a odráža sa v nej aj úroveň poznatkov dostupných meniaceho sa autorského kolektívu, pretože encyklopedisti netvorili jednoliaty celok d'Alambert nemanželský syn pani de Tencin zostal tak dlho, aby dal najavo, že so skupinou sympatizuje. Ateisti Holbach a La Metrie sa nikdy nezhodli s Voltairom. Rousseaua zasa urážala náboženská ľahostajnosť väčšiny encyklopedistov „oni sú ľuďmi vedy a on opak“.

Niekedy je iba veľmi ťažko určiť autora jednotlivých hesiel a nájdeme aj anonymných autorov. Hlavným cieľom encyklopedistov bolo ako sa uvádza v texte projektu „... ako encyklopédia má za cieľ, pokiaľ je to možné urobiť poriadok a zrefazenie ľudských vedomostí, ako racionálny slovník vied, umenia a remesiel má obsahovať všeobecné, základné princípy každej vedy, každého umenia, či slobodného, či mechanického a najdôležitejšie podrobnosti tvoriace jej formu i podstatu“.

Encyklopédia má 17 zväzkov, ďalšie sú venované tabuľkám, doplnkom a registrom, je napísaná na 16 169 stranách, nájdeme v nej 71 818 hesiel. Základnou jednotkou v encyklopédii je heslo pričom jednotlivé heslá majú rozdielny charakter. Stránky boli tlačené v dvoch stĺpcoch, z ktorých každý má v priemere okolo 74 riadkov. Rozsah hesiel sa pohybuje od 2 – 3 riadkov až po niekoľko desiatok strán pričom heslá nemajú danú pevnú štruktúru. Niektoré heslá majú viacerých autorov, ktorí sa dopĺňajú a v priemere je 43 hesiel v jednom zväzku.

Encyklopédia o Slovensku a Uhorsku

Stredná a východná Európa bola v tomto období ešte mimo hlavných smerov vtedajšieho záujmu intelektuálneho sveta Francúzov. Poňatie Horného Uhorska (La Haute Hongrie) je v encyklopédii veľmi rôznorodé, napríklad Pešť je chápaná ako mesto Horného Uhorska. V samotnej encyklopédii je približne 26 údajov o Slovensku. Pod heslom Slovania sa píše, že je to starý národ, ktorý sa usídlil v starej Germánii medzi riekami Labe a Vislou. Veľmi zložitý je poňatie termínu „Uhorsko“ uhorský, pretože existuje aj heslo Huni. Pod heslom Uhorsko sa uvádza, že je to veľká krajina v Ázii a v Európe a európske Uhorsko leží na Dunaji a v 14. storočí zahŕňalo vlastné Uhorsko, Transylvániu, Moldavsko, Valašsko, Chorvátsko, Bosnu, Dalmáciu a Srbsko a neskôr rozšírením aj Bulharsko. Z geografického hľadiska najvyšším horstvom sú Karpaty. Zaujímavá je otázka jazyka, pretože sa uvádza, že sa tam hovorí maďarský, poľský, rusky a česky. Zemepisné údaje o dnešnom Slovensku sú nesystematické a nepresné napriek tomu sú to prvé informácie o území dnešného

Slovenska. Nájdeme spomenuté mestá ako Žilina, Kežmarok, Trnava, Košice, Zemplín, Skalica, Štrba z riek Váh, Hornád, Bodrog, Tisa. Karpaty sú porovnávané s Alpami a zvláštnosťou je heslo kosodrevina. Veľká pozornosť je venovaná baníckym mestám Kremnica, B. Štiavnica, kde sa dozvedáme o tom, že sú tam zariadenia ako veľké vodné kolesá, ktoré poháňajú techniku a robotníci pracujú 8 hodín denne.

Osvietenstvo prešlo od konca 17. storočia vývojom a na konci 18. storočia to už bol smer, ktorý mal nielen jasnú koncepciu, inštitúcie, ktoré ho presadzovali, ale aj celý rad intelektuálov a vedcov, ktorí sa stali jeho šíriteľmi a tým sa stal známy nielen v Európe, ale aj na americkom kontinente. Už okolo polovice 18. storočia mohla generácia vrcholného osvietenstva stavať na vybudovaných základoch a začať búrať staré predsudky, bez toho, aby sa ničili tradičné hodnoty, dokonca aj vlády začali s opatrným zavádzaním noviniek. Pruský kráľ Fridrich II. bol jedným z prvých, ktorý ukázal ako sa dá osvietenstvo využiť aj v prospech monarchie. V druhej polovici 18. storočia sa názory v radoch osvietencov začali štiepiť a do popredia sa dostávajú radikálnejšie názory, ktoré reprezentuje práca J. J. Rousseauova *Rozprava o pôvode nerovnosti medzi ľuďmi* z roku 1754. Pre súčasníkov sa stal J. J. Rousseau významným vizionárom lepšej a spravodlivejšej budúcnosti. Neskôr dochádza aj k radikalizácii činnosti slobodomurárov, čo následne vedie aj k založeniu rádu iluminátorov v Nemecku. „Konečným cieľom rádu je teda, aby nastalo svetlo, my sme bojovníci proti tme a toto je ohňová hliadka“ píše van Dülmen v práci *Der Geheimbund der Illuminaten*, Stuttgart 1975. Organizácia bola podobná ako u slobodomurárov, členila sa na nižšie a vyššie stupne hierarchie. Rád iluminátorov predstavoval organizáciu niečo medzi morálnou inštitúciou, učenou spoločnosťou a tajnou politickou organizáciou. Cieľom organizácie iluminátorov bola snaha o preniknutie do rozhodujúcich štátnych funkcií, pričom nechceli meniť ani štát ani spoločnosť a venovali sa individuálnemu sebazdokonaľovaniu.

Doporučená literatúra :

- BLACK, J. (2003): Evrópa osmnácteho století. Praha: Vyšehrad.
HAMANNOVÁ, B. (1998): Hlava plná hudby. Praha: Brána ve spol. s Knižním klubem.
HAUBELT, J. (1986): České osvícenství. Praha: Svoboda.
ULRICH, I. H. (2001): Evropa a osvícenství. Praha: NLN.
VOLTIRE (1997): Filosofický slovník: čili rozum podle abecedy. Praha: Votobia.

Čo mám vedieť :

Prečo sa stalo Anglicko kolískou osvietenstva?
Akých podobách a formách sa rozvíjalo osvietenstvo vo Francúzsku?
Kto bol šíriteľom osvietenstva v Európe a vo svete?

kapitola 10

Priemyslová revolúcia v Anglicku

Pojem priemyselná revolúcia sa v Anglicku začal objavovať od 19. storočia, predtým sa v anglickej a inej literatúre písalo o revolúcii vyvolanej strojmi, hospodárskom prevrate a podobne. Anglický historik A. F. Pollard píše, že priemyslová revolúcia sú hospodárske premeny, ktoré poľnohospodárske Anglicko premenili na priemyselný štát. Ďalší anglický historik John Clapham odmieta pojem priemyslová revolúcia, pripúšťa iba zrýchlenie plynulého vývoja priemyslu v Anglicku. Aj anglický historik H. L. Beales odmieta pojem priemyslová revolúcia, pretože podľa neho je termín revolúcie vždy zmätený. Je vhodný pre politickú oblasť, ale nevhodný pre ekonomickú oblasť. Profesor Ashton používa pojem PR, pretože ako napísal je všeobecne vžitý, odmieta však zdôrazňovanie revolučného nástupu továrenskej výroby, je skôr za pojem „náhle zrýchlenie“ v tempe výroby. Český historik Purš rozlišoval tri etapy priemyslovej revolúcie, priemyslova revolúcia (do 70 rokov 19. storočia), technicko vedecká revolúcia (do I. svetovej vojny) a vedecko-technická revolúcia (od konca I. svetovej vojny).

Priemyslová revolúcia ako sa zhoduje väčšina historikov, sa neodohrala „cez noc“, ale išlo o pozvoľný proces, ktorý zasiahol iba určité výrobné postupy a objavoval sa z oblasti do oblasti, než aby zasiahol celú krajinu. Prof. Landes píše „Zatiaľ, čo predchádzajúce zlepšenia životných podmienok, počínajúc iba prežitím, a zvýšením ekonomických príležitostí bolo vždy sprevádzané nárastom populácie, ktorá nakoniec dosiahnuté zisky spotrebovala, rástli teraz (v období priemyslovej revolúcie) prvýkrát v dejinách ako ekonomika tak poznanie natoľko rýchlo, že vytvorili trvalý tok investícií a technických inovácií, tok, ktorý prekročil viditeľne hranice Malthusových pozitívnych obmedzení.“ Nakoľko od 18. storočia svetová populácia prudko stúpala a to viedlo k týmto zmenám:

- priemyselná revolúcia viedla k takému zvýšeniu produktivity práce, že prevyšoval nárast populácie,
- dochádza k hromadnému zavádzaniu strojov do výroby,
- je to nielen prevrat v technike, ale aj v celkových spoločensko-ekonomických vzťahoch,
- historický proces v 18. storočí, ktorý viedol k základným premenám spoločenských a ekonomických vzťahov, vplyvom využívania strojov a motorov,
- podstatnou zmenou je aj to, že dochádza k nahradzovaniu ručnej práce vo výrobe prácou strojov a nahradenie manufaktúry továrňou.

Anglický historik Ashton o priemyselnej revolúcii napísal: „Najdôležitejší problém tohto obdobia bolo nasýtiť a ošatiť a zamestnať generácie detí, ktoré ďaleko prevyšovali akúkoľvek generáciu predchádzajúcu. Dodnes nájdeme v indických a čínskych nížinách mužov a ženy postihnutých morom a hladných, ktorí navonok žijú iba o málo lepšie než dobytok, s ktorým sa lopotia cez deň a v noci s ním zdieľajú miesto v spánku. Tieto ázijské pomery a takéto nemechanizované hrôzy sú osudom mnohých krajín, ktoré so svojou prudko rastúcou populáciou zaostávajú nepoznamenané priemyselnou revolúciou“ (60-te roky 20. storočia)

Osvietenectvo ukončilo éru univerzálnych vzdelancov akými boli v 17. storočí G. Galilei, J. Kepler, Descartes, I. Newton, Pascal a iní. Väčšina prevratných objavov v matematike, fyzike a astronómii ovplyvnila predovšetkým filozofické systémy svojej doby a do širšieho povedomia sa nedostala, nakoľko ešte stále pretrvával nedostatok časopisov, kníh a podobne. V 18. storočí začína mimoriadny rozmach biológie a chémie, ktoré sa prostredníctvom medicíny lepšie uplatnili v praxi. V tomto období mal úspechy švédsky vedec Carl Linné v roku 1735 a po ňom francúzski encyklopedisti Diderot a d'Alambert.

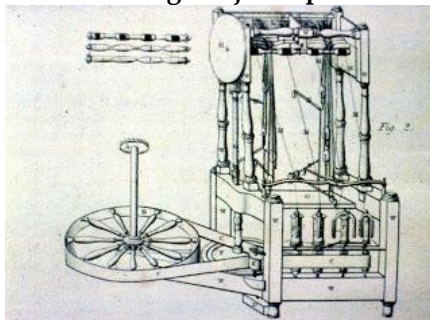
V oblasti technických inovácií prevládali ľudia praxe – dnes iba ťažko pochopíme aký prevrat znamenal vo svojej dobe napríklad vynález ceruzky roku 1662, pritom však musíme podčiarknuť, že iba niektoré objavy vyvolali módnou vlnu záujmu. Od polovice 18. storočia pod vplyvom celého radu faktorov (hygienických, zlepšenia stravovania, rozvoj lekárskej vedy atď.) sa zvyšoval počet európskeho obyvateľstva. Začína sa rozvíjať aj taká veda ako štatistika, ako odbor zaoberajúci sa vyhodnocovaním kvantitatívnych údajov, ktoré potrebovali štáty, aby zlepšili disciplínu vyberania daní a podobne. Agrárny charakter európskeho vývoja sa v 18. storočí začal meniť v industriálny (z latinského slova industria t. j. príčinnivosť, dômysel). Z vidieka odchádza čoraz viac ľudí do miest a tak väčšina týchto ľudí nemala remeselnú zručnosť a to sa rieši rozčleňovaním výrobného procesu do jednoduchších úkonov.

Po celé 17. a 18. storočie neustával v Anglicku proces likvidácie drobného a stredného hospodárstva. Na konci 17. storočia bola priemerná rozloha pozemkového vlastníctva 70 árov, ale roku 1780 to už bolo 300 árov. Likvidácia sa uskutočňovala rôznymi formami a násilie nebolo na poslednom mieste. Pričom do 18. storočia štátna moc bránila ohradzovaniu, avšak následne sa už ohradzovanie uskutočňuje na základe parlamentných aktov. Výsledkom vyhánania roľníkov z pôdy bolo vytvorenie dostatku voľných pracovných síl potrebných pre rozvoj manufaktúrnej a továrenskej výroby. V Anglicku v tomto období už ustupuje aj drobná tovarová výroba stále viac manufaktúre a najrozšírenejšou formou je rozptýlená manufaktúra, pričom existovalo už veľa aj centralizovaných manufaktúr. Rozvoj manufaktúrnej výroby následne vytváral predpoklady továrenského systému. Pretože už po celé 18. storočie anglickí zákonodarcovia presadzovali politiku tvrdého prinucovania k práci (tuláci boli nemilosrdne trestaní, nemajetní zatváraní do zvláštnych „domov práce“, kde vládol väzenský režim a nútená práca). Žobranie bolo prísne zakázané a úrady regulovali dodávky pracovných síl, alebo predávali prebytky pracovných síl podnikateľom, keď o to požiadali. Dochádza v tomto období aj výraznej akumulácii kapitálu, ktorej hlavným zdrojom bol obchod, priemysel a poľnohospodárstvo. Sledujeme rast populácie obyvateľstva, rozvíja sa deľba práce, rozširujú sa koloniálne územia, rozvoj zámorského obchodu a dopyt po priemyselných výrobkoch. Cechy vo Veľkej Británii začali byť po občianskej vojne rôzne obmedzované a ukazuje sa potreba väčšieho množstva tovaru aj keď menej kvalitného, pričom manufaktúry už nestačili a to vedie k využívaniu najnovších techník a metód práce. Dochádza k oslabovaniu feudálneho spôsobu vo výrobe, je tu snaha vymaniť roľníka spod vplyvu feudála, ktorému musel roľník odvádzať nájom a bol na ňom ekonomicky závislý. Feudálne hospodárstvo charakterizuje existencia mnohých od seba izolovaných miestnych trhov a tak bez odstránenia feudálnych bariér nemohol vzniknúť ani celoštátny trh, ktorý je nevyhnutný pre rozvoj priemyslu. Feudálna spoločnosť sa snažila za každú cenu udržať cechy, pričom cechy bránili rozvoju výroby a konkurencii, pritom v Anglicku sledujeme ich oslabovanie. Nebývalý rozvoj manufaktúr vedie k tomu, že sa stavali manufaktúry pri riekach nakoľko sa využívala vodná energia, ale neskôr s rozvojom a využívaním parnej energie aj v okolí nálezísk uhlia a rudy. Pričom manufaktúrna výroba si vyžaduje oveľa väčšie finančné prostriedky ako cechová výroba, či domáca výroba. Kapitál akumulovaný v Anglicku bol v prevažnej miere zo ziskov obchodníkov, ktorí ho získali v obchode s inými štátmi a zo ziskov z kolónií, taktiež z procesu ohradzovania, ale aj z obchodu z otrokmi, kde mali anglickí kupci istý čas aj monopol na tento obchod.

Rozvoju priemyselnej výroby v Anglicku prispel aj zodpovedajúci rozvoj vedy a techniky zameraný na praktické ciele. Na začiatku 18. storočia v Anglicku pozorujeme dopyt po výrobkoch a na druhej strane dobre podmienky pre rozvoj priemyslu (feudálny spôsob oslabený, dostatok kapitálu, veda a technika na vysokom stupni). Priemyselná revolúcia sa tak v Anglicku začala v textilnom priemysle. Pri prevládajúcej ručnej výrobe v 18. storočí

nebolo možné uspokojiť dopyt po lacných bavlnených výrobkoch, pretože najväčším problémom výroby bolo zaostávanie tkáčov, kedy tkáč, keď presúval člnok ručne medzi niťami trvalo mu to dlho a zdržiavalo ďalšie procesy. Preto J. Kay sa roku 1733 zamerail na tento problém a vynášiel „mechanický lietajúci člnok“. Jeho lietajúci člnok umožňoval tkanie nielen rýchlejšie, ale umožňoval tkať aj oveľa širšie látky a tým sa dvojnásobne zvýšila produktivita práce tkáčov. Avšak jeho vynález nebol hneď zavedený do praxe, pretože tkáči obávajúc sa o svoju prácu ho prenasledovali, takže musel dokonca z Anglicka odísť a ani vlastníci manufaktúr neprejavili v začiatku veľký záujem o jeho patent. Až okolo roku 1760 sa v oblasti Lancashire začal používať mechanický lietajúci člnok všeobecne a v ostatných oblastiach Anglicka neskôr. S uplatnením tohto vynálezu vo výrobe dochádzalo k ďalšiemu problému a to tkalo sa rýchlejšie, ale nestačili pradiari, pretože bol nedostatok priadzí. Tento problém vyriešil svojím vynálezom J. Hargreaves roku 1764, keď zhotovil mechanický spriadací stroj. Jeden robotník obsluhoval zo začiatku 8 a postupne až niekoľko desiatkov vretie, čím bol vyriešený nedostatok priadzí. Roku 1769 iný typ spriadacieho stroja zhotovil R. Arkwright a následne roku 1779 S. Crompton využitím obidvoch predchádzajúcich vynálezov zostrojil nový druh tzv. „mula“. Zavedenie týchto strojov zvýšilo výrobu, nahradilo nedostatok pracovných síl a umožnilo znížiť náklady na výrobu. Po istom čase však opäť nestačili tkáči, ktorí zaostávali za pradiarmi preto roku 1787 E. Cartwright skonštruoval mechanické krosná, čím sa zrýchlilo tkanie.

Richard Arkwright a jeho spriadací stroj

Zdroj: Industrial Revolution English Work [online]. [cit. 2013-09-18]. Dostupné na internete tu.

Súčasne s týmito vynálezmi sa začali využívať aj mnohé iné mechanické výtobytky. Mechanizácia textilnej výroby uvedená Kayovým „lietajúcim člnkom“ viedla k niekoľkonásobnému zvýšeniu výroby bavlnených látok v Anglicku (pre porovnanie sa do Anglicka dovážalo roku 1750 tisíc ton surovej bavlny, ale roku 1850 to už bolo 435 tisíc ton surovej bavlny). Tento rýchly rozvoj ľahkého priemyslu by nebol možný bez rozvoja aj dielní, kde sa museli takéto stroje vyrábať. Výroba textilných strojov závisela od dostatku železa (a na začiatku 18. storočia železo Anglicko ešte dovážalo). Preto sa hľadali možnosti ako zvýšiť výrobu železa, pretože Anglicko spotrebovalo pri výrobe železa obrovské kvantá dreva a toho bolo nedostatok (využívalo sa drevené uhlie). Veľký význam pre vyriešenie tohto problému bol objav J. Darbyho z roku 1735, využitie koksu (to sa vyrába z antracitu, ktorého Anglicko malo dostatok). Veľké využitie koksu môžeme pozorovať hlavne v druhej polovici

18. storočia, kedy sa zavádzajú vysoko kapacitné pece, uplatňuje sa mechanické valcovanie a výroba sa postupne presúva z manufaktúr do továrenského priemyslu. Tu dochádza k veľkému zlomu stroje začínajú vyrábať stroje. So zavedením strojov bolo nutné zdokonaľovať aj hnacie zariadenia (prejavuje sa to predovšetkým v baníctve, kde predtým sa využívala ľudská sila, sila koní, vetra, vody). Preto za jeden z najdôležitejších konštrukčných objavov 18. storočia môžeme považovať zhotovenie parného stroja roku 1769 J. Watta, ktorý následne kraľoval celé 19. storočie ako jeden z najvyužívanejších energetických pohonných síl (19. storočie pary). Síce podľa niektorých historikov už skôr v Rusku Ivan Polzunov roku 1763 zhotovil taktiež parný stroj, ale genialita a nevoľníctvo sa neznášajú.

Rast počtu obyvateľstva a spotreby energie po priemyslovej revolúcii.

	Počet obyvateľov (miliardy)	Spotreba energie na osobu za rok (kW)		Spotreba energie za rok (TW)		
		Priemyselná energia	Tradičná energia	Priemyselná energia	Tradičná energia	Spolu
1850	1,13	0,10	0,50	0,11	0,57	0,68
1890	1,49	0,32	0,35	0,48	0,52	1,00
1930	2,02	0,85	0,28	1,71	0,56	2,27
1970	3,62	2,04	0,27	7,38	0,98	8,36
1990	5,32	2,19	0,29	11,66	1,54	13,20

Pod vplyvom priemyselnej revolúcie dochádza v anglickej spoločnosti k závažným zmenám:

- mení sa spoločenská štruktúra anglickej spoločnosti;
- vzrastá úloha priemyslu v rámci anglickej spoločnosti;
- zvyšuje sa osídlenie miest a vznikajú nové mestá;
- vznikajú nové spoločenské triedy a sociálne skupiny;
- Anglicko dôsledkom PR sa stáva prvou ekonomickou mocnosťou sveta (dielňa sveta);
- dochádza k novej akumulácii kapitálu, ktorý sa opäť investoval;
- vyostrujú sa vzťahy medzi kapitalistami a robotníkmi.

Nie všetci súčasníci privítali zmeny, ktoré so sebou priniesla priemyslová revolúcia, ako nám to dokumentuje anglický umelec 19. storočia John Ruskin, ktorý poukazoval na problémy sveta v 19. storočí a zdôrazňoval, že veda zmenila všetko a životu začali veliť stroje. Nakoľko bol hlboko veriaci človek odsudzoval to, že kultúra peňazí nahrádza Boha. Podľa J. Ruskina je vývoj od stredoveku v umení nie progres, ale postup k úpadku. Továrne ničia život a bohatí továrnci sa výrazným spôsobom podieľajú na ničení prírody. Práca by mala človeka naplňovať uspokojením, ale po priemyslovej revolúcii sa práca človeku odsudzuje. Iný anglický umelec Joseph Mallord William Turner maliar 19. storočia vo svojich maľbách sa snažil obrátiť pozornosť človeka k prírode

a na jej pozadí poukazoval na agresívne výzvy svojej súčasnosti. Jeho obraz „Otrokári hádžu z lodí otrokov do mora“ je vyjadrením ako sa aj civilizácia v danej dobe blíži k podobnej katastrofe.

Význam priemyslovej revolúcie má svoje pozitíva aj negatíva:

- mení sa spoločenská štruktúra anglickej spoločnosti;
- vzrastá úloha priemyslu v rámci anglickej spoločnosti;
- zvyšuje sa osídlenie miest a vznik nových miest;
- vznik nových spoločenských tried a sociálnych skupín;
- Anglicko dôsledkom PR sa stáva prvou ekonomickou mocnosťou sveta (dielňa sveta).

Americký historik a politológ J. B. Williams charakterizuje zmeny, ktoré so sebou prináša priemyslová revolúcia, keď napísal: „Pláne Severnej Ameriky a Ruska sú našimi obilnými poľami, Chicago a Odessa našimi sýpkami, Kanada a Balt našimi zásobárňami dreva, v Austrálii máme ovčie farmy v Argentíne a na západných prériách Severnej Ameriky stáda dobytky. Peru nám posiela striebro, z južnej Ameriky a Austrálie prúdi do Londýna zlato, Indovia a Číňania pre nás pestujú čaj a naša káva, cukor a korenie rastú na plantážach v Indii. Španielsko a Francúzsko sú našimi vinicami, Stredomorie naším ovocným sadoom a naše bavlníkové plantáže, ktoré boli dlho výsadou juhu USA sa teraz rozšírili do všetkých teplých oblastí sveta“.⁴

Doporučená literatúra :

HOLMAN, R. a kol. (1999): Dějiny ekonomického myšlení. Praha: C. H. Beck.
KENNEDY, P. (1996): Vzestup a pád velmocí. Praha: NLN.
PAULINYI, A. (2003): Průmyslová revoluce. Praha: ISV.

Čo mám vedieť :

V ktorom odvetví, ktorej krajine a prečo začala priemyslová revolúcia?
Ktoré boli hlavné technické vynálezy počiatkov priemyslovej revolúcie?
Aké dopady mala priemyslová revolúcia na spoločnosť?

⁴ WILLIAMS, J. B.: British Commercial Policy and Trade Expansion 1750-1850, Oxford 1972.

Záver

Sledovaná problematika z počiatku dejín novoveku neobsahuje všetky oblasti historického vývoja Európy a sveta nakoľko to nebolo ani naším cieľom. Našou snahou bolo poukázať predovšetkým na základné línie vývoja Európy a sveta, ktoré mali určujúci vplyv na ďalšie smerovania vývoja Európy, ako formujúceho sa centra svetovej civilizácie. Či už ide o charakteristiku príčin úpadku dovtedajších centier svetového vývoja, akými bola nepochybne Čína alebo moslimská civilizácia, ktoré v sledovanom období sa dostávajú do hospodárskej, politickej aj kultúrnej stagnácie. Nesledovali sme vývoj v Afrike, či Austrálii, nakoľko tieto kontinenty v sledovanom období ešte ostávali mimo hlavné vývojové línie svetovej civilizácie. Osobitnú pozornosť sme venovali osídľovaniu amerického kontinentu, nakoľko práve tento kontinent sa stal centrom objavných ciest Európanov a získavania bohatstva, ktoré následne v Európe viedlo k hospodárskemu rozmachu, a práve udalosti na americkom kontinente v neskoršom období začínajú mať významné súvislosti s vývojom v Európe a vo svete. Z hľadiska európskeho vývoja sme našu pozornosť zamerali na objavné plavby predovšetkým Španielov a Angličanov a následne najvýznamnejšiu časť nášho záujmu sa sústredila na dejiny vývoja na britských ostrovoch, pretože práve Anglicko a neskôr Veľká Británia sa stávajú určujúcimi centrami rozvoja svetovej civilizácie, či už ide o politické premeny Anglicka, výsledkom ktorých je vytvorenie konštitučnej monarchie, či následne procesy, vedúce k počiatkom modernizácie, ktorej prvou etapou je priemyslová revolúcia. Druhou krajinou, ktorej sme venovali významnú pozornosť je Francúzsko a to predovšetkým z hľadiska jeho významného mocenského postavenia v kontinentálnej Európe, či už ide o formovanie absolutizmu, ktorý sa stal príkladom pre ostatnú Európu, či Francúzska ako určujúcej kontinentálnej mocnosti v Európe po 30 - ročnej vojne. Paradoxne práve absolutistické Francúzsko sa v priebehu 18. storočia stáva aj centrom radikálnych ideových a myšlienkových premien spätých s rozvojom osvietenstva, ktoré Francúzsko nasmerujú k revolúcii roku 1789. Z ostatných častí Európy venujeme stručný prehľad historickému vývoju vo východnej a severnej Európe, kde sledujeme procesy premien v Rusku, ktoré v následnom období viedli k tomu, že Rusko sa postupne stáva uznanou európskou mocnosťou. Nevenovali sme výraznú pozornosť historickému vývoju strednej Európy, nakoľko podľa nášho názoru mnohými otázkami stredoeurópskych

dejín sa študenti dejín na Slovensku zoznamujú podrobnejšie v rámci štúdia národných dejín.

Táto učebnica je prvým dielom, na ktoré by v nasledujúcom období mal nadviazať druhý diel, kde bude sústredená pozornosť predovšetkým na udalosti späté s Veľkou francúzskou revolúciou a jej dopadmi na vývoj v Európe a vo svete.

Pramene a použitá literatúra:

- ARIÉS, P. (2000): Dějiny smrti II. Praha: Argo.
- ARTERA, A. U. (1995): Dějiny Španělska. Praha: NLN.
- Atlas světových dějin. (1998) Praha: Knižný klub.
- BACCI, M. L. (2003): Populace v evropské historii. Praha:LN.
- BASZKIEWICZ, J. – MELLER, S. (1989): Francúzska revolúcia 1789 – 1794: Občianska spoločnosť. Bratislava: Obzor.
- BECKETTOVÁ, W. (2002): Toulky světem malířství. Základní průvodce dejinami výtvarného umění. Praha : Fortuna print.
- BERIDGE, G. (1998): Teória a prax diplomacie. Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica.
- BITTMAN, B. – ŠMRHA, J. (1948): Thomas Paine. Praha: Orbis .
- BLACK, J. (2003): Evropa osmnáctého století. Praha: Vyšehrad.
- BOUTET, A. (1999): Napoleon – Život a doba. Žilina: Knižné centrum, 1999.
- BRAUDEL, F. (1999): Dynamika kapitalismu. Praha: Argo.
- CAPODIFERRO, A. (2004): Divy světové architektury: od roku 4000 př. n. l. do současnosti. Čestlice: Rebo.
- CÉZAR, J. (1971): Britská říše v období imperialismu 1870 – 1945. Praha: Akadémia.
- CIEPIELEWSKI a kol. (1977): Hospodárske dejiny sveta. Bratislava: Pravda.
- ČERNUŠÁK, G. a kol. (1972): Dějiny evropské hudby. Praha: Horizont.
- ČÍŽOVÁ, Ž. (2002).Svet umenia. Autori, hnutia a štýly. Bratislava: Ikar.
- DAVIES, N. (2005). EVROPA. Dějiny jednoho kontinentu. Praha: Prostor.
- DUBY, G. (2003): Dejiny Francie: Od počátku po současnost. Praha: Karolinum.
- DUBY, G. a kol. (2003): Dějiny Francie. Praha.
- DUIN, N. (1977): História medicíny. Bratislava: Slovart.
- ELLIS, W. (2010): Dějiny moderní Británie. Praha: Grada Publishing a. s.
- FERRO, M. (2006): Dějiny Francie. Praha: NLN.
- FERRP, M. (2007): Dějiny kolonizací. Od dobývání až po nezávislost. 13.-20. století. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny.
- FONTANA, J. (2001): Evropa před zrcadlem. Nakladatelství lidové noviny.
- FOSTER, W. Z. (1953): Nástin politických dějin amerického kontinentu. Praha: SNPL.
- FOURET, F. (1994): Promýšlet francouzskou revoluci. Praha.
- FRANK, J. (2006): Irsko. Praha: Libri.

- FRIEDEL, E. (2006): Kultúrní dějiny novověku II. Praha.
- FURET, F. (2004): Francouzská revoluce díl, I. Od Turgota k Napoleonovi. Praha: Argo.
- GEISS, I. (1999): Dějiny světa v souvislostech. Praha: Ivo železný.
- GELLNER, E. (2003): Nacionalismus. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- GELMI, J. (1994): Papežové. Praha: Mladá Fronta.
- GOMBRICH, E. H. (1997): Příběh umění. Praha: Argo.
- GORDON, R. (1995). Podivuhodné dějiny lékařství. Praha: Melantrich.
- HAMANNOVÁ, B. (1998): Hlava plná hudby. Praha Brána ve spol. s Knižním klubem.
- HAUBELT, J. (1986): České osvícenství. Praha: Svoboda.
- HAWKES, N. (1996): Stavby sveta. Bratislava: Slovart.
- HEER, F. (2000): Evropské duchovní dějiny. Praha: Vyšehrad.
- HOBSON, J. A. (1948): Imperialism. London: Allen and Unwin.
- HOLLINGSWORTHOVÁ, M. (2006): Umenie v dejinách sveta. Bratislava: SNP.
- HOLMAN, R. a kol. (1999): Dějiny ekonomického myšlení. Praha: C. H. Bec .
- HOME, B. (1914): Ireland. London: Adam and Charles Black.
- HONZÁK, F. – STELLNER, M. – VLČKOVÁ, J. (1997): Evropa v proměnách staletí. Praha: Libri.
- HORSKÁ, P. a kol. (1990): Dětství rodina a stáří v dějinách Evropy. Praha: Panorama.
- HROCH, M. (1981): Buržoázní revoluce v Evropě. Praha: Nakladatelství Svoboda.
- HROCH, M. – PETRAŇ, J. (1976): 17. století krize feudální společnosti. Praha: Svoboda.
- HROCH, M. – SKÝBOVÁ, A. (1987): Králové, kacíři, inkvizitoři. Praha: Svoboda.
- HUTINGTON, S. P. (2001): Střet civilizací. Praha: Rybka Publishers.
- CHARVÁT, J. a kol. (1973): Dějiny novověku IV. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- CHURCHILL, W. S. (2006): Vek revolúcií. Dejiny po anglicky hovoriacich národov III. Bratislava: Európa.
- CHURCHILL, W. S. (2006): Veľké demokracie. Dejiny po anglicky hovoriacich národov IV. Bratislava: Európa.
- IM HOF, U. (2001): Evropa a osvícenství. Praha: NLN.
- JOHNSON, P. (1998): Dějiny amerického národa. Praha: Academia.
- JOHNSON, P. (1999): Zrození moderní doby. Devatenácte století. Praha: Akadémia.
- KAŠPAR, O. (1999): Dějiny Mexica. Praha: NLN.
- KENNEDY, P. (1996): Vzestup a pád velmocí. Praha: NLN.
- KENNETH, M. (2008): Dejiny Británie. Praha: Lidové noviny.
- KISSINGER, H. (1997): Umění diplomacie od kardinála Richelieu k pádu Berlínske zdi. Praha: Vydavatelstvo Prostor.
- KLÍMA, J. (1998): Dějiny Brazílie. Praha: NLN.
- Kol. (1961). Dějiny diplomacie I. Praha: NPL.

- Kol. (1997). Dějiny evropské civilizace II. Praha: Paseka.
- Kol. (1969, 1973): Dějiny novověku I., II., III Praha: SPN.
- KŘEN, J. (2005): Dvě století střední Evropy. Praha: Argo.
- KUNCOVÁ, I. (1988): Dejiny Francie. 1988. Praha: Svoboda.
- KÚNG, H. (2005): Malé dějiny katolické církve. Praha: Barrister & Principal.
- LABUS, D. (2009): Japonsko. Stručná historie států. Praha: Nakladatelství Libri.
- LAROUSSE, S. (2004): Svetové dejiny umenia. Praha: Ottovo nakladatelství.
- LEDUC, J. (2005): Historici a čas. Bratislava: Kalligram.
- MACKENNEY, R. (2001): Evropa šestnáctého století. Praha: Vyšehrad.
- MAUROIS, A. (1993): Dějiny Anglie. Praha: NLN.
- MAUROIS, A. (1994): Dějiny Francie. Praha: NLN.
- MCLEOD, H. (2007): Náboženství a lidé západní Evropy (1789 – 1989). Brno: CDK.
- MECKENNY, R. (2001): Evropa 16. století. Praha: Vyšehrad..
- MENDL, B. (1948): Hospodářský vývoj Evropy. Praha.
- MONTANARI, M. (2003): Hľad a hojnosť. Dějiny stravování v Evropě. Praha: Kaligram.
- MONTESQUEIEU, Ch. de S. (2009): Perzské listy. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenských spisovateľov.
- MOODY, T. W. a kol. (1996): Dějiny Irska. Praha: Lidové noviny.
- MULLER, H. a kol. (1995): Dějiny Německa. Praha: NLN.
- MUNCK, T. (2002): Evropa sedmnáctého století. Praha: Vyšehrad.
- NÁLEVKA, V. (2006): Koncert velmocí. Mezinárodní vztahy v letech 1871 – 1914. Praha: Triton.
- OHLER, N. (2002): Náboženské poutě ve středověku a novověku. Praha: Vyšehrad.
- PAULINYI, A. (2003): Průmyslová revoluce. Praha: ISV.
- PEČENKA, M. et al. (1999): Encyklopedie moderní historie. (3. rozšířené vydanie). Praha: Libri.
- PETRAŇOVI, J. a L. (2000): Rolník v evropské tradiční kultuře. Praha: Set Out.
- POLIŠENSKÝ, J. (1982): Dejiny Británie. Praha: Svoboda.
- POLLARD, A. F. (1921): Anglické dějiny. Praha.
- PRIESTEROVÁ, E. (1954): Stručné dějiny Rakouska. Praha: Státní nakladatelství politické literatury.
- PURŠ, J. (1973): Průmyslová revoluce. Praha: Academia.
- RÉMOND, R. (2003): Náboženství a společnost v Evropě. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- SEIGNOBOS, Ch. (1903): Politické dějiny Francie ve století devatenáctém. Praha.
- SHI, D. – TINDALL, G. (1998): Dějiny Spojených Států Amerických. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny.
- SCHOTT, H. (1994): Kronika medicíny. Bratislava: Fortuna Print.
- SKŘIVAN, A. (1999): Evropská politika 1648 – 1914. Praha: Libri.
- SMIRNOVÁ, N. A. (1964): Dějiny světa, svazek VI. Vydavatelství politické literatury: Praha.
- SOBOUL, A. (1949): Francúzska revolúcia 1789 – 1799. Bratislava: VPL.

- STEVENSON, J. (2003): Dejiny Európy. Praha: Ottovo nakladateľství.
- SZÁNTÓ, G. T. (1996): Dejiny Anglicka. Bratislava: Kalligram.
- ŠKŘIVAN, A. – DRŠKA, V. – STELLNER, F. (1994): Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1648 – 1914. Praha: ISE.
- ŠVANKMAJER, M. a kol. (1999): Dějiny Ruska. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny.
- TEPLÍK, T. (2008): Evropská diplomacie v historických souvislostech. Praha: Impronta.
- TRÉMOLIENES, F. – RITCHEIOVÁ, C. (2003): Tvorcovia svetových dejín od renesancie po osvietenstvo. Bratislava: Mladé letá.
- TROJAN, J. (2001): Dějiny opery. Praha: Paseka.
- ULRICH, I. H. (2001): Evropa a osvěcenství. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny.
- VAN DULMEN, R. (2006): Kultúra a každodenní život v raném novověku (16.-18. století) III. Praha: Argo.
- VOLTAIRE (1997): Filosofický slovník: čili rozum podle abecedy. Praha: Votobia.
- WELS, H. G. (1936): Dějiny světa. Praha.
- ZAMORA, J. M. (2007): Dějiny Španělska. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny.
- ŽUKOV, J. M. (1965): Dějiny světa v deseti svazcích. Sv. 7. Praha: NPL.
- ŽUKOV, J. M. (1966): Dějiny světa v deseti svazcích. Sv. 8. Praha: Svoboda.

O autorovi

Doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc., historik, vysokoškolský učiteľ na Inštitúte histórie FF PU v Prešove. V pedagogickej oblasti sa špecializuje na výučbu dejín novoveku a dejín západnej Európy s dôrazom na dejiny Francúzska. Vo vedeckovýskumnej oblasti sa sústreďuje na problematiku dejín Francúzska a francúzsko-slovenských kontaktov v novovekých dejinách. Výsledky svojich výskumov uverejnil v troch monografiách *Francúzi a Slovensko v rokoch 1900 – 1920*, *Francúzi a Slováci od začiatku 18. storočia do začiatku 20. storočia* a *Slováci a Francúzi v premenách času*. Okrem toho publikoval viacero odborných štúdií a článkov v domácich a zahraničných periodikách. V priebehu svojho pôsobenia zastával mnohé vedúce funkcie, či už vedúceho Katedry všeobecných dejín, riaditeľa Inštitútu histórie, ale aj vedúce funkcie na Prešovskej univerzite a Filozofickej fakulte PU. Bol alebo je členom mnohých odborných spoločností.